

Адамға екі нәрсе тірек тегі:

Бірі - тіл, бірі - ділің жүректегі.

Жүсіп БАЛАСАҒҰНИ.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ОРЫС МЕКТЕБІНДЕ

Казахский язык и литература
в русской школе

«Білім және
Ғылым»
жауапкершілігі
шектеулі
серіктестігінің
ай сайын
шығатын
республикалық
ғылыми -
педагогикалық
журналы

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
БАСЫЛЫМ

2001 жылдың
қаңтар айынан

4/2011 СӘУІР

бастап шығады

РЕСПУБЛИКАНСКОЕ НАУЧНО – ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ
ИЗДАНИЕ

АҚЫЛДАСТАР АЛҚАСЫ:

Жаңылхан АДАМБАЕВА, Рақыш ӘМІРОВ,
Берікжан ӘЛМҰХАМБЕТОВ, Айша
ӘЛІМЖАНОВА, Шәмша БЕРКІМБАЕВА, Роза
БАТТАЛ, Әлімхан ЖҮНІСБЕК, Қарлығаш
ЖҮНІСХАНОВА, Мәрия КӨПЖАСАРОВА, Қайсар
ҚАДЫРҚҰЛОВ, Ольга МЫРЗАГЕЛДИНОВА,
Фаузия ОРАЗБАЕВА, Күлпәш САРИЕВА, Пиалаш
СҮЙІНКИНА.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

Педагог пайымы

Майгүл МҰСТАФИНА.	Білім беруді ақпараттандырудың тиімділігі.....	3
Құралай СМАҒҰЛОВА.	Ұрпақ тәрбиесі - ұлт болашағы.....	9

Тиімді әдіс - баршаға ортақ

Гауқар ЖҮСІПОВА.	Қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында жаңа ақпараттық технологияларды қолдану.....	12
Айжан ЧАЖАЕВА.	Сыныптан тыс жұмыстар арқылы оқушылардың қазақ тіліне деген қызығушылығын қалыптастыру.....	18

Әдістеме әлемінде: қазақ әдебиеті

Гүлнар ЖОТАБАЕВА.	Жүз жасаған бәйтерек.....	24
Зәуреш НҰРЫМОВА.	Міржақып Дулатұлы.....	32

Әдеби кеңіс

С.СЫЗДЫҚОВА.	Поэзия - жүрек тілі.....	38
Райгүл МҰҚАШЕВА.	Біз білетін Мұхтар Әуезов.....	41

Білім негізі - бастауышта

Сұлұшаш РЫМБЕКҚЫЗЫ.	Төл дабыстарға қатысты қыс келбеті.....	45
Ақмарал ЛЕСОВА.	Тіл дамытатын менің досым.....	48
Айнұр ШАКИРОВА.	Ой-өрісті кеңейткен вокзал.....	51

Әдістеме әлемінде: қазақ тілі

Айнаш АҚБАСОВА.	Көмекші есімдерді сөйлеткен домбыра.....	54
Зәуре АБУОВА.	Уақыт құзырындағы сөздер сыры.....	57
Айнагүл ЖАЗИЕВА.	Тіл тағдыры - ел тағдыры.....	61
Раушан ХАСЕНОВА.	Етістіктің шақтарында - мемлекеттік биліктің жоғары органдары.....	64
Алмагүл НҰҒМАНОВА.	Саяхатшы Саян септіктері	72
Зейнеп ЖАМАЛИЕВА.	Терминге бай Қысқы Азиада ойындары - Қазақстанда.....	79
Зәуреш ҚҰРМАНҒАЛИЕВА.	Сөйлем құруға баулыған құстар.....	83

Білім сынағында

Гүлнар НҰРҒОЖИНА.	6-сыныпқа арналған тест сауалдары.....	88
Айжан СЛЯМХАНҚЫЗЫ.	Қазақ әдебиетінен 5-сыныпқа арналған жылдық қорытынды тест.....	92

Мұғалімдерге көмек

Ботагөз ИСИНЕЕВА.	Сатылай кешенді талдауды пайдалану.....	96
Күлбарам ҚАЙМАҚОВА.	Қазақ тілі сабағында қолданылатын ойындар және оларды ұйымдастыру жолдары.....	101
С.ҚОНЫСБАЕВА.	Шетел тілін оқытуда ғылыми-әдеби оқулықтарды қолдану.....	112

Сыныптан тыс тәрбие

Ақбота АШЕНОВА.	Қазақ тілінде сөйлейміз!.....	116
Қанания БАРАҚАТОВА.	Бақытты сәт.....	121
Кенжегүл ҚАШҚЫНБАЕВА,	«Ата-жұрт» этногеографиялық олимпиадасы.....	125
Алмаш ОТАРБАЕВА.		

Сіз қалай ойлайсыз, оқырман?

Зернебек ШІЛДЕБАЙҰЛЫ.	Жеті атаны қалай таратып жүрміз?.....	132
-----------------------	---------------------------------------	-----

Ұлыстың ұлы күні!

Майра ОҚАПОВА.	Наурыз - жыл басы!.....	133
Бақытгүл БАСЫҒАРИНА.	Наурыз тойы.....	138

Бір өлең - бір әлем

Қарлығаш ӘБІЛҚАЙЫРОВА.	Рухы биік жеңешем.....	142
------------------------	------------------------	-----

Майгүл МҰСТАФИНА,
Халықаралық бизнес университетінің
Тілдер кафедрасының доценті, п.ғ.к.

БІЛІМ БЕРУДІ АҚПАРАТТАНДЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Н.Ә.Назарбаев Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясында «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі» деп атап көрсеткен болатын. Болашақта экономиканың табысты болуы қазіргі кезде берілетін білімнің сапасына тікелей байланысты. Олай болса, білім беру жүйесін жетілдіру, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру – аса маңызды міндеттердің бірі болып қалады.

Білім беруді дамыту, оның бәсекеге қабілетті болуы - барша педагог қауымның әлеуметтік қызметінің арқауы, азаматтық борышының негізі, идеологиялық тұғырнамасының тіреуі болып табылады.

Жоғары оқу орындарында берілетін білімнің мақсаты Қазақстан экономикасының кез келген саласы үшін сұранысқа ие, біліктілігі жоғары жұмыс күшін әзірлеу екені белгілі. Әрине, ұлттық білім беру жүйесі әлемдік білім кеңістігінің даму үрдістерін басшылыққа ала отырып, тиісті нәтижелерге қол жеткізуді көздейді. Еліміздің жетекші жоғары оқу орындарының «Университеттердің

Ұлы Хартиясына» қол қоюы, яғни, Болон декларациясына қосылуы – еуропалық білім беру кеңістігіне кірудің тағы бір сәтті қадамы деп айтуға болады. Осы декларацияда атап көрсетілгендей, жоғары сапалы білімге қол жеткізу сапаны басқару технологиясы мен әдіснамасын енгізу арқылы қамтамасыз етіледі.

Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында қойылған: «Еңбек нарығының, еліміздің индустриялық-инновациялық міндеттері мен жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыратын және білім беру саласындағы үздік әлемдік тәжірибелерге сай келетін жоғары білім сапасының жоғары деңгейіне қол жеткізу» бағдарламалық мақсаты сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету қажеттігін көрсетіп отыр.

Жоғарыда аталған білім беру бағдарламасында жастардың бойында белсенді азаматтық ұстанымды, әлеуметтік жауапкершілікті, отансүйгіштік сезімді, жоғары адамгершілік және көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру мақсаты да үлкен жауапкершілікті талап етеді.

ҚР «Білім туралы» Заңында көрсетілген білім саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі ұстанымдарының бірі - әрбір азаматтың интеллектуалдық дамуы болып табылса, жоғары оқу орнында білім алу кезінде студенттің интеллект деңгейі өсіп, қалыптасады. Қазіргі кезде мамандық атаулының барлығы бейімділікті, ептілікті, шапшандықты, ерекше ой қызметін, мол шығармашылық мүмкіндікті, өзін қоршаған түрлі жағдайларға тез икемделіп қана қоймай, оларды керек бағытына шығармашылықпен бұра білу қабілеттігін қажет етеді. Өйткені, қандай да мемлекеттің келешегі – білімді жастардың қолында екені белгілі. Сол себептен де еліміздегі білім беру жүйесінде мемлекеттің ұстанған саясатының ауқымы кеңейіп, берілетін білімнің сапасын

көтеру, ойлау мәдениетін қалыптастыру, өзіндік түсінуі мен белгілі бір нәтижеге қол жеткізу мақсатында оқыту үрдісін ақпараттандыру мәселесі бірінші кезекке қойылып отыр.

Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен «XXI ғасыр—ақпараттандыру ғасыры» деп аталды. Қоғамның дамуына сәйкес қазіргі ақпараттандырудың сан түрлі жолдары мен әдістері күн сайын жаңарып, толығып, өркендеп отырған тұста жан-жақты дамыған кәсіби маман даярлауда педагогтардың біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану арқылы көтеру негізгі міндеттердің біріне айналып отыр.

Қазіргі уақытта «білім беруді ақпараттандыру» деген тіркес біздің сөздік қорымызға еніп кетті. Ақпараттандыру дегенімізді қалай түсінеміз? Ақпараттандыру – ғылыми техникалық прогресс жетістіктерінің күнделікті тұрмысқа енуі, яғни, адам өміріне іс-әрекеттің интеллектуалды түрлерінің жан-жақты әсер етуі мен рөлінің жоғарылауына байланысты объективті процесс. Ал, білім беруді ақпараттандыру - ол оқыту мазмұны, әдісі мен ұйымдастыру түрлерінің өзгерісін тездетеді. Бұл процестегі негізгі мәселе білім берудің мазмұны мен мақсатын өзгерту болып табылады, ал оны технологиялық жағынан қамтамасыз ету - өндірістік мәселе.

Қоғамды индустрияландыру кезеңінде білім беру жүйесі маманданған сауатты тұтынушыларды әзірлеуге бағытталса, ал, білім беруді ақпараттандыру жағдайында бұл мәселе білім берудің негізгі мақсатына ауысады.

Қазіргі кезде жоғары оқу орындарында оқытудың кредиттік жүйесі кеңінен қолданылып келеді. «Кредиттік оқыту технологиясы бойынша оқу үдерісін ұйымдастырудың ережесінде» оқу үдерісін ұйымдастырудың басты міндеттерінің бірі ретінде - оқытудың интерактивті әдістерін пайдалану екендігі атап көрсетілген. Осы мақсатты жүзеге

асыру үшін ақпараттық мәдениетті қалыптастыруда жаңа әдістерді қолдану қажеттілігі туындап отыр.

XXI ғасырда ақпараттанған қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында келесі міндеттерді шешу көзделген: компьютерлік техниканы, Интернет, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, интерактивті құралдарды, электрондық оқулықтарды оқу үрдісіне тиімді пайдалану арқылы берілетін білімнің сапасын арттыру. Сабақты компьютер, интерактивті құралдардың көмегімен оқыту арқылы оның ғылымилығын да арттыруға болады.

Ақпараттық технологияларды игеру қазіргі заманда әрбір жеке тұлға үшін қажетті шартқа айналды. Әрбір елдің технологиялық даму дәрежесіне оның экономикалық қуаты мен халқының тұрмыс деңгейі ғана емес, сол елдің әлемдік қоғамдастықта алатын орны, басқа елдермен экономикалық және саяси ықпалдасу мүмкіндіктері, сондай-ақ, ұлттық қауіпсіздік мәселелерін шешуіне байланысты. Жедел дамып отырған ғылыми-техникалық прогресс қоғам өмірінің барлық салаларын ақпараттандырудың ғаламдық процесінің негізіне айналады. Ақпараттық - технологиялық дамуға және бүгінгі таңда оның қарқындап алға басуына экономиканың жағдайы, адамдардың әл-ауқат, тұрмыс деңгейі, ұлттық мемлекеттік қауіпсіздік, бүкіл дүниежүзілік қауымдастықтағы мемлекеттің рөлі тәуелді болып отыр.

Ғылым мен техниканың даму қарқыны білім беру саласында оқыту үрдісіне жаңа технологиялық әдістер, оның ішінде интерактивті құралдарды кең көлемде қолдануды қажет етеді. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп Елбасымыз атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін

арттырудың маңызы зор.

Интерактивті құралдарды сабаққа пайдалану дидактикалық бірнеше мәселелерді шешуге көмектеседі: пән бойынша базалық білімді меңгеруге; алған білімді жүйелеуге; өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыруға; жалпы оқуға деген ынтаны арттыруға; студенттердің оқу материалдарымен өздігінен жұмыс істеу барысында әдістемелік көмек беруге. Бұл технологияны оқу материалын хабарлау және ақпаратты меңгеруін ұйымдастыру арқылы, көзбен көру, жадын іске қосқанда арта түсетін қабылдау мүмкіндіктерімен қамтамасыз ететін әдіс деп қарауға болады. Жалпы білім алушылар естігенінің 5% және көргенінің 20% есте сақтайтыны белгілі. Ал, аудио және бейне ақпаратты бір мезгілде қолдану есте сақтауды 40-50% дейін арттырады.

Қазіргі кезде сабаққа дайындалу барысында оқытушы сабақтың танымдылығы жағынан қызықты әрі жаңаша өтуі үшін қажетті материалды іздеу мен жүйелеуге жұмсайды. Ал, бүгінгі таңда компьютерді оқыту үрдісінде пайдалану әр түрлі сипатқа ие. Ақпараттық технологияны жан-жақты меңгеру-бүгінгі ұстаздардың алдында тұрған басты міндет. Ғылым ғасыры деп танылған қазіргі таңда компьютер өмірдің барлық саласына кеңінен енуде. Олай болса, әр оқытушы өз біліктілігі мен шеберлігі арқасында ақпараттық технологияның озық жетістіктерін қолдана отырып, студентке сапалы білім бере алады. Сабақта уақытты үнемдеу, демонстрациялық материалдар даярлау мақсатында интерактивті тақтаны пайдаланған тиімді.

«Интерактив» сөзі бұл жерде - inter (бірлесу), act (әрекет жасау) ұғымын білдіреді, яғни, білім беру кезінде студенттердің топпен, бірлесіп жұмыс жасауына тікелей көмек ететін құрал болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі - білім

беру бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау керек» деп көрсетілген. Солардың бірі білім беруді ақпараттандыру барысында дидактикалық және оқыту құралы болып компьютер саналады. Қазір кез келген білім беру саласында мультимедиялық электрондық оқыту құралдары барлық пәндерді оқытуға пайдаланады. Бұл бағытта ақпараттық технологияны оқыту үрдісіне қарқынды түрде енгізу бағытында қолданылатын құралдардың бірі — бағдарламалық-техникалық кешен болып саналатын интерактивті тақтаны тиімді пайдалану арқылы берілетін білімнің сапасын арттыруға болатынына көз жетіп отыр.

Біздің бақылауымызша, жастардың интерактивті құралдар көмегімен қалыптасатын және жүзеге асырылатын ойлау қабілеті бұрынғы технологиялар арқылы берілетін ойлау жүйесінен өзгеше болатындықтан, бұл жерде білім алушының ойлау қабілеті, түсінігі ғана емес, сонымен қатар қабылдау, есте сақтау жоғарғы деңгейде болады.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру — жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді. Қазіргі заман оқытушыдан тек өз пәнінің терең білгірі болуды ғана емес, тарихи танымдықты, педагогикалық-психологиялық сауаттылықты, саяси экономикалық білімділікті және ақпараттық сауаттылықты талап етеді. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады. Студенттерге ақпараттық білім негіздерін беріп, олардың логикалық - құрылымдық ойлау қабілеттерін дамытып, болашақ маман иесі ретінде ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастыра

отырып, ақпараттық қоғамға бейімдей білгенде ғана, алға қойылған мақсаттар мен міндеттер орындалады.

Олай болса, білім беру жүйесін ақпараттандыру-жастардың танымдық, шығармашылық, саралау, талдау, жүйелей білу сияқты қабілеттері мен құндылық бағдарларын дамыту арқылы қалыптастыруды көздейтін адам дүниетанымының құрамдас бөлігі болып табылатын интеллектуалды дамуды қалыптастырудың аса маңызды да тиімді жолы екені белгілі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Кредиттік оқыту технологиясы бойынша оқу үдерісін ұйымдастырудың ережесі».
2. ҚР «Білім туралы» Заңы, 2007 ж.
3. ҚР-да білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы.
4. А.А.Палаев. Активные методы обучения.М. Профиздат, 2005 г.

Құралай СМАҒҰЛОВА,
Астана қаласындағы
№36 орта мектептің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Адам баласы жарық дүниеге келгеннен бастап тәрбие бесігінде өсіріледі. Бүгінгі таңдағы әлеуметтік-экономикалық жағдай демократияланған мектептердегі тәлім-тәрбие мазмұнын қайта қарап, жаңартуды, халықтық педагогиканы тәрбие

үрдісінде негізге алуды талап етіп отыр. Өйткені, әр ұлттың тарихының ұрпақтарға оқытылуы, салт-дәстүрінің сақталуы және әдебиет пен өнердің дамуы - ұлттық бостандық жағдайында ғана жүзеге асырылады.

Әр заманның қоғамдық ортасында өз талабы мен талғамы болады. Сондықтан қазіргі қоғамдағы тың өзгерістерге байланысты бүгінгі ұрпаққа беріліп отырған тәрбие де біршама өзгергені баршамызға мәлім. Алайда, оның жақсы және жаман жақтарының таразы басында тең келуі көп алаңдатады. Жақсы жақтары: “Егеменді елде тәуелсіз өмір сүруіміз. Төл тілімізде ойымызды ашық әрі еркін жеткізуіміз, төл тарихымызды қастерлеуіміз, төл мәдениетімізді төл тілімізде еркін меңгеріп, өзге шет елдермен бәсекеге түсуге бет алуымызда.

Ал, жаман жағы ұлт мәдениетіне зияны тиетін көптеген орыс пен батыс елдерінің музыкасына, киносына, бейнебаянына құйтырқы күштарлықтың күннен-күнге арта түсуінде. Бұл айтылғандар ұрпақ тәрбиесіне кері әсер етері даусыз. Сондықтан, келешегіміз жарқын болсын десек, осы мәселені қолға алғанымыз жөн. Ендеше, «Еліміздің ертеңі - бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал, жас ұрпақтың тағдыры - ұстаздардың қолында» деп Н.Ә. Назарбаев айтқандай, бала тәрбиесінде үлкен орын алатын адам, ол - ұстаз. Отбасынан кейінгі бала тәрбиесінде зор маңызға ие орын - мектеп. Сондықтан, оқыту ісін жастардың белсенді ақыл-ой еңбегі, саналы іс-әрекеті негізінде ұйымдастырып, тәрбие үрдісін ғылыми-тәжірибелік бағытта ұлттық психология, сана-сезім, мінез-құлықты қалыптастыру бойынша жүргізген жөн. Сонда ғана жас ұрпақтың бойында туа біткен табиғи мүмкіндіктерін дамыту, бағалау, сенім, үлгі көрсету, талап ету арқылы жауапкершілігін жетілдіруге және жеке тұлғаны қалыптастыруға жол ашады. Сонымен қатар мектеп қабырғасындағы әрбір баладан ел тұтқасын ұстар тәрбиелі жеке тұлға қалыптастыру әрбір мұғалімнің қасиетті борышы болып саналады. Ол үшін, ең алдымен, қандай пәннің мұғалімі

болмасын ел тарихын, сал-дәстүрін, тілін, дінін ардақ тұтатын, қастерлейтін және оны оқушы санасына саналы түрде сіңіре алатын жан болуы тиіс. Сондықтан да ұстаз тағылымы - ұрпақ тәрбиесінің көзі болып табылады.

Жас ұрпақты тәрбиелеуде отбасы маңызды рөл атқарады. Отбасы - адамзат бесігін тербеткен ұя десек, ата-ана - баланың бас ұстазы екенінде дау жоқ. Ата-ана балаға өмірдің алуан түрлі қырымен сырын, тылсым дүние жұмбақтарын танытып, тағылым-талғамға, әдептілікке баулиды. Өйткені, отбасы - таным бесігі, өркениет ошағы, үлгі-өнеге бастауы. Ата-ананың күнделікті өмірдегі еңбегі, адамдық бейнелері, жақсы мінез-құлқы, дұрыс қарым-қатынасы - ұрпағына өнегелі үлгі. Отбасында бала атадан - ақыл, анадан - мейір алады. Сондықтан болар дана халқымыз «ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» дейді.

Отбасындағы тәрбие қоғамдық тәрбиемен тығыз байланыста болып, тәрбие құралдарының әдістері дұрыс таңдалынып жүргізілсе, ізгілікті тәрбиенің қаланары сөзсіз.

Баланың мектепте алған тәрбиесі мен ата-ананың берген үлгі-өнегесі - ұлт болашағы үшін үлкен маңызға ие.

Ел тірегі - бүгінгі жас ұрпақты білімді, өнегелі етіп тәрбиелей алсақ, біз болашағымызға зор сеніммен қараймыз.

Деген екен

МАҚТАДЫ ДА ДАТТАДЫ

Жұбан Молдағалиевке бір күнә әріптесі телефон соғып:

- Жұбан, “Ажар” деген поэманды оқыдым, жақсы екен, - депті.

- Оу, ағасы, ол менікі емес, Тұманбайдікі ғой.

- Ә, иә, кемшіліктері де жоқ емес...

(...Деген екен! Төртінші кітап. А., “Өнер”, 1992 ж., 42-бет.)

Гауқар ЖҮСПОВА,
Павлодар қаласындағы
№ 41 жалпы орта мектептің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

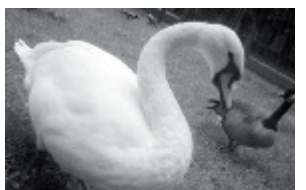
ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Қазіргі кезде білім беру саласында көптеген өзгерістер болып жатыр, сондықтан оқушылардың білім сапасын көтеру жолдарын табу - әр ұстаздың кәсіби тәжірибесіне байланысты. Әр ұстаз жаңа инновациялық технологиялармен танысып, саралап, дұрыс таңдап алуды көздейді. Уақыт талабына сай басты мәселе - қазақ тілі мен әдебиетін компьютерлендіру деп санайды. Бұл өзекті мәселені шешу үшін әр мұғалімнің арнайы дайындығы жоғары дәрежеде болуы қажет екенін түсінеді.

Біріншіден, барлық сыныптарда қазақ тілі мен әдебиеті пәндерін компьютерлендіріп, WINDOWS бағдарламаларын пайдаланып, соның нәтижесінде оқушының пәнге қызығушылығын арттыруға жаппай жұмыс жасау керек деп ізденеді.

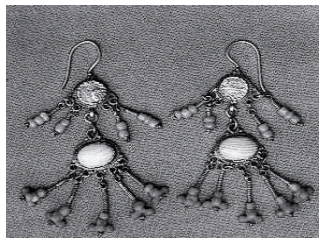
Екіншіден, әр мұғалім интерактивті тақтаны сабақтарда жиі пайдалану керек, себебі, интерактивті тақтаның мүмкіндігі сабақ үстінде өте мол. Интерактивті тақтамен жұмыс істеуде ACTIVSTUDIO бағдарламасын сабақта дидактикалық құрал ретінде пайдаланған жөн. Әсіресе,

оқушыларды жаңа сөзбен таныстырған кезде ақпараттық-коммуникациялық технологияның атқарар рөлі зор екендігіне көзім жетті. Мысалы, 6-сыныпта «Менің мектебім» немесе «Менің сүйікті жануарым» сабақтарының ұйымдастыру кезеңінде **«Сөйлеу сөзден басталады»** деп сөздік жұмыстарын жүргіземін.

Тақырып бойынша кім? не? деген сұрақтарға жауап беретін сөздерді екі бағанға жазғызамын. Құлаққап арқылы тыңдатамын, аудармасын тапқызып, заттарды, жануарларды интерактивті тақтада көрсетемін және дұрыс жазу, дауыстау жолдарын да беремін. Оқушылар осы сөздермен сөз тіркестерін, сөйлем құрастырады. Сұрақ-жауап арқылы диалог немесе шағын шығарма жазады. Сабаққа қоятын ұраным: **«Бір ауыз сөз болса да дауыстап айт. Ең бастысы - үнсіз қалма!»** Ендеше, жаңа сөздерді еске сақтап, пайдалануда интерактивті тақтаның “нысанды өңдеу”, “перде”, “проектор” сынды мүмкіншіліктері өте қолайлы.

«Зергерлік бұйымдар» – сабақтың көрнекілік топтамалары.

Ақпараттық процестерді жүзеге асыратын негізгі құрал - компьютер екенін баршамыз түсінеміз. Компьютермен оқыту – оқушылардың өз бетімен іздену жұмысының өте тиімді түрі. Оқушылардың өздігінен білімденуі үшін қосатын мультимедиялық мүмкіндіктері орасан. «Мультимедиа – бұл компьютердің аппараттық жабдықтамасы және бір уақытта мәтінді, суреттерді, дыбысты, бейнежазбаны, музыканы және анимацияларды қолданатын бағдарламалар». [3]. Мультимедия кабинетінде оқушылар микрофонмен жұмыс істеуді үйренді. Мысалы, сөздер, сөз тіркестерді, сөйлемдерді тыңдап, өздері қателерін түзеуді үйренді.

Мәтінмен жұмыс.

Адамзат қауымы телефон байланысын ғасырдан аса қолданып келеді. Соңғы кездерде ұялы телефон қазіргі өмірдің ажырамас бір бөлшегіне айналып отыр. Ұялы телефонсыз іскер адамдар түгіл, үйде отырған шаруа әйелдері, қажет болса, балалар да өз мүмкіндіктерінің шектеулі екенін байқайды. Қызық жағдай, ата-аналары осы балаларға ұялы телефон сияқты арзан емес «ойыншықты» сатып алғанда оларға тигізетін салдары туралы ойлана ма екен? Ұялы телефондарды үнемі пайдаланудың зияны көп пе әлде пайдасы көп пе?

Алғашқы ұялы телефондарды 1973ж. Моторола компаниясы шығарған деп есептеледі, яғни, ұялы байланыс отыз жылдан аса уақыт қолданылып келеді. Қазіргі ұялы телефондар 100 грамнан аспайды, сондықтан да телефонды әрдайым өзімен ұстап жүру мүмкіндігі туады.

Зерттеушілердің дәлелі бойынша: күнделікті көп уақыт ұялы телефондармен сөйлесу-күні бұрын мидың ескіруіне әкеледі, әсіресе, он сегіз жасқа толмаған балаларда қатерлі ісік ауруларының пайда болуына да әсер етеді.

Телефонды үнемі ұстап жүру адам денсаулығына зиянын тигізе ме? Осыған байланысты пікірлер бір-бірімен үйлеспейді. Сіздер қалай ойлайсыздар?

Деңгейлік тапсырмалар

II деңгей.

1. Еркін жазу.

Ситуациялық диалогтар құрастыру.

«Ұялы телефондар» тақырыбына еркін ой – толғау.

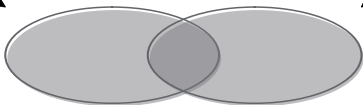
Берілген тақырыптар бойынша өзара әңгімені жалғастыра сөйлесу.

2. Вени диаграммасы.

Ұялы телефон

Пайдасы

Зияны

Мен өз тәжірибемде бастапқы жылдары интерактивті тақта мен мультимедия кабинетін тек оқушылардың танымдығын дамыту үшін пайдаландым. Себебі, көрнекілік құралдар орнына интерактивті тақтада көрнекілік топтамаларын көрсету арқылы оқушылардың қызығушылықтарын оятып, қызықтырдым. Ал, сосын оқушыларға интерактивті тақтада керекті сызбаларды, кестелерді толтыруды үйреттім. Қазір осы жұмыстар арқылы салыстыру, қорытындылау, қорғау жұмыстарын өздері жүргізеді. WS EXCEL бағдарламасы бойынша ақын-жазушылардың өмірі мен шығармаларын, сазгерлердің күйлерін тыңдату арқылы мәнерлеп оқуды, эстетикалық тәрбиені қалыптастыруға болады. Компьютердің көмегімен әр түрлі бақылау жұмыстарын, оқушының білімін объективті бақылауға болады, бұл жұмыстарды оқушылар өздері орындауға қабілеттері бар.

Оқушылар көрнекі құралсыз тек ауызша айтылған анықтаманы түсінбейді, түсінбеген нәрсені тыңдамайды, содан барып сабаққа деген ынта жоғалады, сол себепті интерактивті тақтаның атқаратын рөлі маңызды. Сондықтан да тірек-сызбаларды сабақта қолданудың пайдасы зор. Тірек-сызбаларды оқушылар интерактивті тақтада сызғанды өте ұнатады. Тест тапсырмаларын бергенде нәтижелері электронды түрде бағаланып, өзімнің тексеру жұмысымды да жеңілдеті түседі. Мысалы, биылғы оқу жылы ҰБТ

көрсеткіштері де өте жоғары болды, топтағы 16 оқушының үшеуі «4» деген баға алса, 13 оқушы «5» деген баға алды. Сонымен, тұлғаның танымдық қызығушылығын оятып, белсенділіктерін арттыруда, компьютер арқылы тест тапсырмаларын орындауда, уақытты үнемдеуде интерактивті тақта оңтайлы.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, сабақта интерактивті тақтаны пайдалану оқушыларды ынталандыратынын байқалды, сондай-ақ аудио-бейнематериалдарды дайындау мен қолдану да ақпараттық ресурстар арқылы іске асады. Оны тиімді пайдалану үшін POWER POINT бағдарламасы немесе Интернет жүйесі арқылы қажетті сурет, көріністерді алып, тақтадағы фотоаппаратты пайдалана флипчарт кітапханасын толтыру қажет. Бүгінгі күні оқушылар Интернет жүйесінде жұмыс істегенді ұнатады, себебі, көмегі көп. Ғалым Ахмади Есжанов: «Ақпараттық ресурстар оқу процесінің қарқынын күшейту, оқытуды тұлғаландыру және мектеп оқушыларының білімдерін тексеру мен бағалау, есепке алу сияқты және т.б. мұғалімдердің көп уақытын алатын жұмыстарын ішінара автоматтандыру құралы ретінде пайдаланылады» дейді. [2].

Қазіргі ақпараттандырылған ғасырда оқушы өз оқытушысынан сәл алға шығып кеткені рас. Оқушылар компьютер жағдайын толық біледі, Интернет қорын пайдаланады. Бірақ Интернет қорында қазақ тілінде мәліметтер аздау, сол себепті біраз ұсыныстарым бар:

- Интернет қорын молайту(ол үшін республика көлемінде сайыс өткізуге болады);

- мектепке жаңадан келген жас мамандар компьютер және интерактивті тақтамен жұмыс жасауы 100% болса, менің ойымша, сонда ғана біз қазіргі заман талабына сай мемлекетіміздің дамыған, ақпараттандырылған, жан-жақты тұлғаны тәрбиелей аламыз;

- әр мектепте интерактивті тақтаны (міндетті түрде) қазақ тілі кабинеттеріне орнату ;

- қазақ тілі «сынып комплекттерінің» санын көбейте түсу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.М.Жанпейісова. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. Алматы, 2002 ж.
2. А.Есжанов. Электрондық мультимедиа: ресурстары мен құралдары. // «Қазақстан мұғалімі» газеті. № 7-8, 6-бет.
3. Н.Ермеков, Н.Стифутина. Информатика: жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. Алматы: «Атамұра», 2003 ж.
4. «Педагогикалық альманах» журналы. №3, 2009 ж.
5. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы. №6, 2004 ж.

Айжан ЧАЖАЕВА,

Өскемен қаласындағы

№34 дарынды балаларға арналған

мектеп-лицейдің

қазақ тілі мен әдебиеті

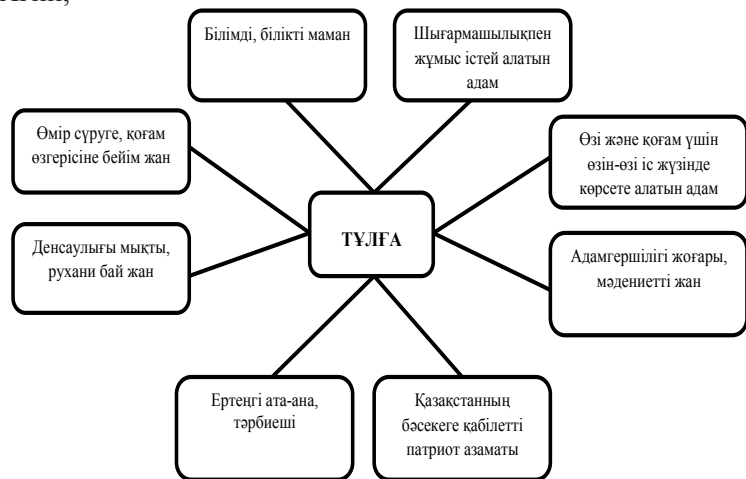
пәнінің мұғалімі.

СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бүгінгі білім беру жүйесі қоғамдық дамудың өлшемі мен сол қоғамның негізін құрайтын басты тетіктерінің біріне айналды. Ғылымның қай саласы болмасын ұстаз қауымының алдына үлкен міндеттер жүктейді. Сол міндеттердің бастысы – білімі мен ғылымы қарыштаған бүгінгі заманда өз шәкірттерінен бәсекеге қабілетті елге тұлға даярлау. Тұлға

деген кім? Тұлға – еліне бәйтеректей сая бола алатын азамат.

Яғни,

Жеке тұлға тәрбиелеу – ұлы міндет, үлкен жауапкершілік. Бұл қазіргі таңда білім ғана емес, ұстаздың жеке басына да жүктеліп отырған шақта, «Ұстаз қандай болуы керек?»- деген сауал туындайтыны сөзсіз. «Бала – тар ойлы ақымақ болса кінәлі емес, тәрбиеші жазалы», - деп М.Жұмабаев айтқандай, жалпы білім алуға өзіндік көзқарасы бар, ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты, бүгінгі заманға сай педагог қана қалыптастыра алады.

Тұлғаны қалыптастыруда білімнің сапалы, тәрбиенің саналы болуы шарт. Осы міндет мұғалімнің өз пәнін оқушыға тыңғылықты меңгертумен астасып жатыр. Еліміздің ертеңі-бүгінгі ұрпақ десек немесе «Мемлекеттік тіл – мемлекет құрушы ұлттық тіл» - деген Н.Ә.Назарбаевтың сөзін ескерсек, егемендіктің елдігін көтерер тұлғаны қалыптастыруда мемлекеттік тілді меңгерту – басты міндет болып есептеледі. Сондықтан, әсіресе, оқу-тәрбие ісі орыс тілінде жүргізілетін мектептерде қазақ тілі мұғалімдеріне

жүктелетін жауапкершілік аз емес. Бұл тұрғыда, ең алдымен, оқушының пәнге деген қызығушылығын арттыру қажеттілігі туындайды. Сабақ пен сыныптан тыс жұмыс бірінен-бірі алшақ жатқан, өзара байланыссыз шара емес, бірліктегі біртұтастық болғандықтан пәнге деген қызығушылықты арттыруды пән бойынша сыныптан тыс жұмыстарда жетілдіруге болады. Сыныптан тыс жұмыстар арқылы оқушының сөйлеу қабілеті, ұшқыр ойды жүйелі түрде жеткізе білу шеберлігі қырлана түседі.

Сондай-ақ, сыныптан тыс жұмыстар оқушыларға халықтық және дене тәрбиесін беруге, олардың демалуын ұйымдастыруға, бос уақытын мәдени жұмыстарға арнауға мүмкіндік береді.

Нәтижелі білім сапасының бір бөлігі болып есептелетін сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру үшін оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру керек.

Танымдық қызығушылық көрсеткіші:

- ❖ Білім алуға және оны меңгеруге тырысуы;
- ❖ Танымдық үрдісі мен танымдық іс-әрекеттерінің эмоционалдық көрініс табуы;
- ❖ Танымдық іс-әрекетте еріктің болуы;
- ❖ Бос уақытын пайдалану сипаттамасы;
- ❖ Танымдық белсенділіктің жалпы сипаттамасы – жаңаны білуге ұмтылысы;
- ❖ Қоршаған ортадағы құбылыстар мен объектілерге қатынасы;
- ❖ Мектепке және оқуға жағымды көзқарасы.

Ұстаздар қауымы оқушылардың жас ерекшелігін ескеріп отырып, тұлғаны дамытуға арналған тәрбиелік сыныптан тыс іс-шараларға көңіл бөлуі қажет. «Іс-шара қандай болу керек» дегенде, баланың өзін түрлі рөлдерге енуін қажет ететін, бір-бірімен байланыстырып, қызығушылығын дамытып, жаңа

ұғымдармен таныстыратын ойын-сабақтар, сыныптан тыс жұмыстарды айтуға болады. Әсіресе, өзге тілді оқушыларға мемлекеттік тілді меңгертуде мына шараларды жүргізудің тиімділігі мол:

- рөлдік ойындар (ертегілер елінде, қуыршақ театры);
- пәндік апталықтар;
- мерекелік ертеңгіліктер (тілдер мерекесі, тәуелсіздік күні, наурыз мерекесі, т.б.);
- байқаулар (қыз сыны, жігіт сұлтаны);
- топтық сайыстар (мың бір мақал, жүз бір жұмбақ, қазақшаңыз қалай?, алтын қақпа, алтын сақа, т.б.);
- білгірлер сайысы (XXI ғасыр көшбасшысы);

Бұл шаралардың өзі бір-бірімен тығыз байланыста болуы керек.

Бастауыш сынып оқушылары – ашық мінезді, адал, сенгіш, тәртіпті, еліктегіш, айтқанды бұлжытпай орындаушылар. Дамудың осы кезінде бастауыш сынып оқушыларымен рөлдік ойындарды қалыптастыратын сыныптан тыс жұмыстарды атауға болады. Мысалы, «Ертегілер елінде», «Қуыршақ театры». Бастауыш сыныптар рөлге ене отырып, диалог құруға дағдылана алады. Әркез өз жауаптарын дұрыс екіпін түсіре, интонациямен сөйлеу дағдысымен жеткізе алады.

Пәндік апталықтарға барлық сынып қатысатындықтан, мұнда да сайыстарды енгізуге болады. Мұнда оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отыруды ойдан шығармаған абзал. Апталықты сынып жетекшілерімен бірлесе отырып жүргізу оң көрсеткіштерге қол жеткізеді.

1-4-сыныптар үшін сурет сайысы, оны қазақ тілінде қорғау; мәнерлеп оқу сайысы, композициялық қойылымдар, т.б.

5-7-сыныптар үшін «Мемлекеттік тіл - тұғырың», «Мемлекеттік тіл – мемлекет құрушы ұлттық тіл»

тақырыптарында қабырға газеттерін шығару, оны қазақ тілінде қорғау.

8-9-сыныптар үшін мемлекеттік тіл тақырыбында тақырыпқа сай жоба жұмыстарын қорғау, «Үздік шығармашылар» сайысын өткізу тиімді.

10-11-сыныптар үшін «Мемлекеттік тіл» тақырыбында ой қорыту, ауызекі сөйлеу тілін дамыту; бәсекеге қабілеттілікті арттыру мақсатында түрлі пікірталастардың маңызы орасан зор.

Мерекелік ертеңгіліктерде, мысалы, Тілдер мерекесіне мынадай шараларды өткізуге болады, бұл шараны орыс тілі және ағылшын тілі пәні мұғалімдерімен, сынып жетекшілерімен бірлесе отырып орындаған дұрыс:

- Шығармашылар байқауы: «Тілі басқа, тілегі бір...»,
«Тіл – достықтың кепілі»
5-8-сыныптар;
- Полиглоттар сайысы: 1. Бір өлеңнің бірнеше тілдегі нұсқасын оқу;
2. Берілген мәтінді қазақ тіліне аудару;
- Әндер байқауы: Оқушы жасына шек қойылмайды;
- Сынып сағаттары: Барлық сыныптар, мақсаты: Үштілдікті жүзеге асыру;
- Пікірталас: 9-11-сыныптар, тақырыбы: «Үштілдік ұстанымы қажет пе?».

Тәуелсіздік күніне арналған сыныптан тыс шаралар мемлекеттік рәміздермен, тәуелсіздікке жетудегі тарихи жолдарды ұмыттырмау мақсатындағы жұмыстар.

Наурыз мерекесі, т.б. Ұлттық мерекелерде салт-санамен, ұлттық дәстүрмен байланыстыра өткізілетін «Қыз сыны», «Жігіт сұлтаны», т.б. байқауы қазақ тіліне деген қызығушылықты арттыруда маңызды рөл атқарады.

Пәнге деген қызығушылықты арттыруда және бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыруда ерекше орын алатын сыныптан тыс жұмыстардың бірі – топтық жұмыстарға құрылған сайыс түрлері. Жоғарыда көрсетілген мемлекетке сая болар «Бәйтеректің» тамыры – мектеп пен ата-ана болса, бұл орайда мектеп пен ата-ананың бірлесе жұмыс істеуі – ықпалды әрі игі істердің бірі екені белгілі.

Мәселен, «Мың бір мақал, жүз бір жұмбақ» сайысын алайық. Бастауыш сыныптар үшін екі сыныптың арасында өткізуге болады. Мұнда іріктелген белгілі оқушылар тобы өз ата-аналарымен бір топ болып сайысқа түседі.

Ал, жоғары сыныптар үшін ата-аналардан жеке топ, оқушылардан жеке топ құрып, өзара бір-бірімен сайыстыру қызығушылықты оятары сөзсіз. Мұның тағы бір тиімділігі – үйдегі «мұғалімнің» де пәнге деген қызығушылығы артады.

«Алтын қақпа» мен «Алтын сақа» ойындары сөздердің мәнін ашуға бағытталады. Бұл шара «Түсіндірмелі» сөздікті басшылыққа алып жүргізілетіндіктен, оқушының ізденімпаздығын дамытады. Ізденіс арқылы оқушының есте сақтау қабілеті жетіледі.

«Қазақшаңыз қалай?» ойынына тақырыптар бойынша білімдерін тексеру мақсатында, тереңдету тұрғысында «XXI ғасыр көшбасшысы» білгірлер сайысы ұтымды орын алады. Мұнда қазақ тілі, әдебиет пәндері бойынша сұрақтар қойылады.

Осындай жүйелі жұмыс нәтижесі оқушының дүниетанымын кеңейтіп, пәнге деген ынтасы мен қызығушылығын арттырады, олар өз беттерімен шығармашылықпен жұмыс істеуге төселеді. Шығармашылықпен жұмыс істей алатын, мемлекеттік тілді меңгерген, өз ойын еркін жеткізе алатын оқушыдан еліміздің елдігін көтерер, келешекте оған сая болар тұлғаның қалыптасатыны анық.

Гүлнәр ЖОТАБАЕВА,
Астана қаласындағы
№62 мектеп-лицейдің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

ЖҮЗ ЖАСАҒАН БӘЙТЕРЕК

(11-сынып)

Мақсаты: білімділік - Ж.Жабаев шығармашылығын тереңірек зерттеу, өмірі туралы мағлұмат беру. Өлеңдерінің мәнін ашып меңгерту, жатқа айту; **дамытушылық** - оқушылардың көпшілік алдында баяндама жасап, әдеби тілде еркін сөйлеу дағдыларын қалыптастыру; **тәрбиелік** - ұлы адамдар өмірін үлгі ету, қалдырған мұрасын құрметтей білуге баулу, өз Отанын сүйе білетін отаншыл ұрпақ тәрбиелеу.

Көрнекілігі: Ж.Жабаев суреті, шығармалар жинағы, бейнетаспалар, интерактивті тақта, СТО стратегиясы.

Пәнаралық байланыс: тарих, орыс тілі.

Сынып үш топқа бөлінген: **биографтар, тарихшылар, әдебиетшілер.**

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру кезеңі (оқушыларды түгелдеу, сабаққа дайындығын тексеру).

1. Мұғалімнің кіріспе сөзі: - Қазақ халқының жүз жасаған бәйтерегі – Ж.Жабаев атамыздың өмірі мен шығармашылығы бойынша өткенімізді қорытындылаймыз. Бүгінгі сабағымыз екі ғасыр куәсі, ХХІ ғасыр Гомері атанған атамызға арналады.

- Кім Жамбыл атамыздың балалық шағына зерттеу жұмысын жүргізді?

Сөз биографтарға беріледі. (Жамбылтанушылар)

1-биограф:

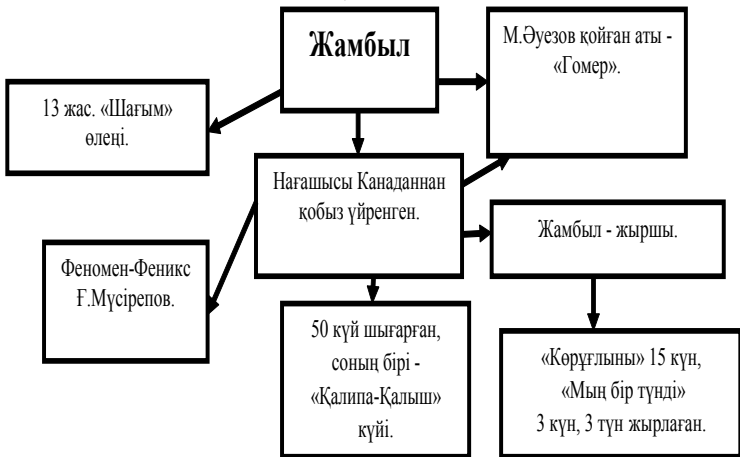
- Қақаған қар аралас соғып боран,
Ел үрей,көк найзалы жау торыған.

Байғара, Жамбыл, Ханда мен туыппын,

Жамбыл деп қойылыпты атым содан, - деп ақын өзі жырлағандай, Ж.Жабаев 1846 жылы ақпан айында Жамбыл облысы, Мойынкүм ауданында Жамбыл, Хантау деп аталатын таулардың баурайында туған. Өзінің айтуынша, оған осы Жамбыл тауының аты берілген екен. Әкесі кедей болып, Жамбыл бала кезінен мал бағады. Ол домбыра тартып, ән салуды ерте үйренеді, өлең шығарып, ел назарына ілігеді. Сарыбай деген туысы Жамбыл қожайынына мал беріп, мал бағудан босатады, балаға бостандық әпереді.

Сөйтіп, Жамбыл ақындық жолды тандайды. Ол он үш жасында әкесі Жабайдан ақындық жолға түсуге рұқсат сұрайды. «Әкеме» деген өлең шығарады.

2-биографқа сөз беріледі (интерактивті тақтадағы тірексызба бойынша әңгімелейді).

Мұғалім: - Ж.Жабаев кімнен бата алған?

3-биограф: - Қазақ халқында өнер жолына түскен жас ақын атақты адамдардан бата алуға тиіс болған. Жамбыл да сол дәстүр бойынша Жетісу өңіріндегі атақты Сүйінбай ақыннан бата алған. Жамбыл өлеңдері Сүйінбайға қатты ұнайды. Содан соң ол жас Жамбылға бата беріп, ақындық өнерге үйретеді.

Ұстазы оған: - «Сенің өлеңдерің ақиқат пен әділдікті айтатын болсын», - дейді. Жамбыл ұстазын өмір бойы құрметтеп өтеді. Сүйінбайға арнап «Менің пірім - Сүйінбай» атты өлең шығарады.

«Жаныс ақынға» атты өлеңін оқушы мәнерлеп жатқа оқиды.

Мұғалім: - Ж.Жабаевтың алғашқы өлеңдерінің тақырыптары қандай?

1-әдебиетші: - Жасынан халқының қасірет шеккен ауыр халін жырға қосты. Хат танымаған, алайда ел аузындағы жырларға құлақ салып, Сүйінбай, Майлықожа сияқты халық ақындарының өлеңдерінен үлгі алды.

Алғашқы өлеңдері «Сараң бай», «Жылқышы», «Кедей күйі» өлеңдерінде бай тұрмысы мен кедей тұрмысындағы айырмашылықты көріп, кедейдің ауыр өмірі суреттеледі. Бай жақсы өмір сүреді. Кедей таңнан кешке дейін мал соңында жүріп, бір айранға да қарны тоймайды. «Мәңке туралы», «Қалиға», «Сәт сайланарда», т.б өлеңдерінде байлардың, болыстардың паракорлығын, халыққа жасаған қиянатын аяусыз әшкерелеп отырған.

Мұғалім: - Ж.Жабаевтың сатиралық өлеңдері туралы кім тоқталып өтеді?

2-әдебиетші: - Ж.Жабаев - үлкен сатирик. «Кәрібайдың төбеті» өлеңінде Кәрібай деген байдың иті өледі. Бай ақындарды жинап, «итімді мақтап өлең айтыңдар, сыйлық беремін» дейді. Жолаушылап жүрген ақын осы оқиғаның

үстінен шығады. Жамбыл өзге жиналған ақындардай байды мақтамайды, керісінше, оның дәулетіне мастанған, елді тонаған қылығын күлкі етеді. Жағымпаздық көрсеткен ақындардың қылығын мазақ қылады.

Мұғалім: - Ж.Жабаевтың айтыскерлігіне кім тоқталады?

3-әдебиетші: - Ж.Жабаев – айтыстың асқан шебері.

Айтыс – қазақ халқының аса құрметтейтін сүйікті сөз өнері. Жамбыл, Құлмамбет, Досмағамбет, Сарбас сияқты көптеген атақты ақындармен айтысқан және бірде-біреуінен жеңілмеген.

Айтыста ақындар білімділігін,сөзге шешендігін танытады. Байлардың теріс қылықтарын шенейді.

Үлкен бір айтыста Құлмамбет тоғыз ақынды қатар жеңеді. Жамбылды айтысуға шақырады. Осы айтыста Құлмамбет өзінің шыққан елінің байларын мақтап, Жамбылды «кедейсің»деп кемітеді. «Мен–ақсұңқар, сен-тауықсың» дейді. Жамбыл қарап қалмай, қайырымсыз байларды айтпай, «елді қорғаған байларды, ел бірлігін сақтаған адамдықты айт» деп Құлмамбеттің бетін қайтарады. Жамбыл Сұраншы, Саурық сияқты елін жаудан қорғаған батырларды ардақ тұтып, өзінің Құлмамбеттен парасатының биік екенін танытады. Айтыста Жамбыл жеңеді. Жамбылдың Құлмамбетпен айтысы ерекше бағаланады.

- Бейнетаспаға назар аударайық. Құлмамбет пен Жамбыл айтысынан үзінді көрсетіледі.

Мұғалім: - Ж.Жабаевтың 1916 жылғы оқиғаға байланысты қандай өлеңдері бар? Ал, ендігі кезекте тарихшыларға сөз беріледі.

- Жамбыл жырлары елінің тарихымен тығыз байланысты. Екі ғасыр куәсі болған ақын өз көзімен көрген шындықты жырлады. Ел басына түскен ауыр күндері халыққа күш беретін, патша ісін әшкерелейтін өлең жазды. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісте халқымен бірге болады. «Зілді

бұйрық», «Патша әмірі тарылды», «Халық кегі» өлеңдері - соның дәлелі.

«Патша әмірі тарылды» өлеңінде 19-31 жас аралығындағы қазақ жастарын солдатқа алу туралы жарлығына халық наразы болып, көтеріліске шығады. Бұл өлеңде ақын халық мұңын жырлайды.

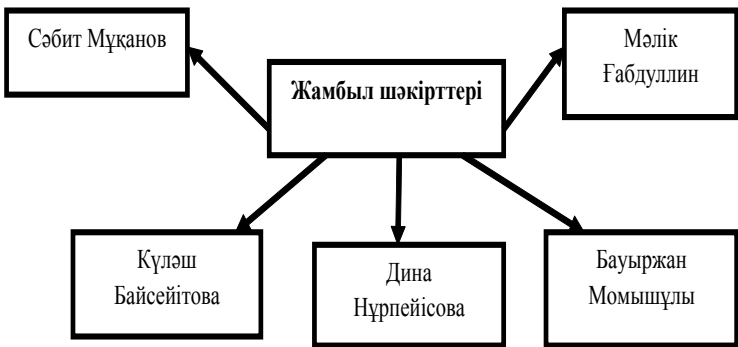
3-әдебиетші: - Жамбыл жырлары отансүйгіштік рухқа бай. Ақынның Отанды, елді, туған жерді ардақ тұтып, оны сүюге шақыратын жырларының ішінде дастандары ерекше орын алады. Ол «Сұраншы батыр», «Саурық батыр», «Өтеген батыр».

- Ұлы Отан соғысы жылдарындағы шығармашылығы туралы кім толықтырады?

1-тарихшы: - Тарихқа көз жіберсек, Жамбыл атамыздың Отанға деген сүйіспеншілігін Ұлы Отан соғысы болып жатқан кезде шығарған өлеңдерінен білеміз. Жүз жасаған ақын ел басына түскен ауыр қайғы - Ұлы Отан соғысын көреді. Фашистер қоршауға алған Ленинград қаласының тұрғындарына «Ленинградтық өренім» өлеңін арнады. Бұл өлең қоршауда қалғандарға, жауынгерлерге үлкен рух берген. Ақын жыры достықтың әнұранына айналды.

«Ленинградтық өренім» өлеңі туралы орыс ақыны Прокофьев былай деп жазды: «Ленинградтық өренім» өлеңі жарияланған кезде қоршауда қалғандарға азық жоқ, суық, жаудың оғы үздіксіз жауып тұрды. Осындай қиын кезде бұл өлең ерекше күш берді. Жыр плакат болып көшелерде ілінді. Сол плакатты оқысып, үймелесіп, көздерінен жас тамшылаған талай адамдарды көрдім», - дейді. «Немістердің самолеттері бомбалап жатқан кезде, бомбадан тығылудың орнына, Жамбыл жыры басылған газетті сатып алу үшін кезекте тұрған талай адамдарды көрдім», - дейді.

2-тарихшы: - Жамбыл атамыз көптеген ұлы адамдармен жүздесіп, ақыл-кеңес бере білді.

2-тарихшы: - С.Мұқанов пен Б.Момышұлы Ж.Жабаевтың ақ батасын алуға барады. Атамыз келген кісілерді қонақ етіп қарсы алып, ақ батасын береді. Б.Момышұлы соғыстан аман-есен оралып, батыр атағын алады.

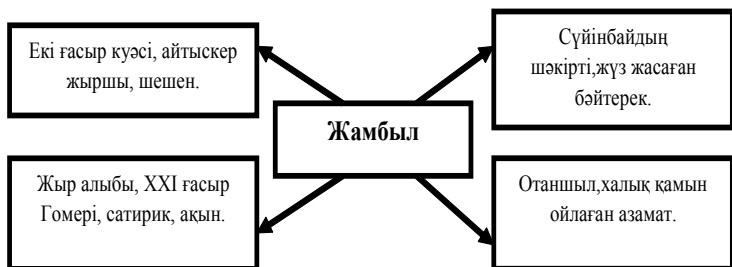
3-тарихшы: - Қазақстанның халық ақыны Ж.Жабаев 1938 жылы 24 маусымда Қазақ ССР Жоғарғы Советіне депутат болып сайланады.

- 1940 жылы халық ақыны Ж.Жабаев Мәскеуге төртінші рет сапар шегеді.

4-тарихшы: - Ақын мұрасы қазақ халқы үшін әрқашан қымбат. Оның ақындық еңбегі аса жоғары мемлекеттік марапаттарға ие болды. Жамбыл шығармалары орыс тілі арқылы бүкіл әлемге тарап, ақын «XXI ғасыр Гомері» атанды. Ақынның шығармалары толық басылып шықты. Ақынның жүз елу жыл толуын ЮНЕСКО ұйғаруымен бүкіл дүние жүзі тойлады. Мерейтойына арнап кинофильм түсірілді. Ж.Жабаев атында бір облыс, бір қала, бірнеше аудан бар. 1938-1997 жылдары Тараз қаласы Жамбыл есімімен аталды. 1939 жылдан бері ақын есімін Жамбыл облысы иеленіп келеді.

II кезең. Үш топқа тапсырма беріледі.

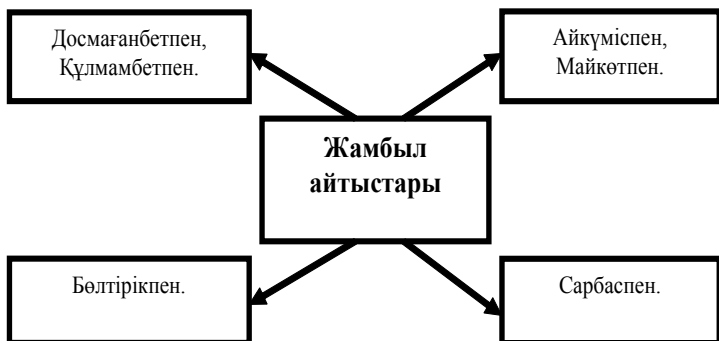
I топ-биографтар.

II топ-әдебиетшілер.

III топ-тарихшылар.

Сабақтың келесі кезеңінде «Поэзия сәтіне» кезек береміз. Әр топтан бір оқушы ақынның ұнаған өлеңдерін жатқа айтады.

Интерактивті тақтада өлең жолдарынан үзінді беріледі. Оқушылар өлеңнің тақырыбын, қай кезеңде жазылғанын айтады.

1. - Оқымаймын молдадан,
Не оқытпақшы ол маған?
Бала келсе сабаққа,
Жем дәметкен дорбадан. (Шағым).
2. - Сары түнге сарылып, кірпік ілмей,
Салқын күзде бір жылы үйді білмей.
Сахарада салақтап күндіз-түні,
Бұралқы ит пен малшының сиқы бірдей.
3. - Білемін, өмірлерің тұрар жайнап,
Күндіз, түн жастық үшін жарық сайлап.
Ай, жұлдыз, Күннің көзі, жел менен су-
Бәрі де сендердікі әлемге айғақ.
4. - Өлең мен сөзді дос қылып,
Құрамын ақын санатын.
Жапаның ұлы ақын боп,
Жақсы істепті дер, әке.

Интерактивті тақтадан Жамбыл ескерткіші көрсетіледі.

Сабақты қорытындылау.
Үйге тапсырма беру.

МІРЖАҚЫП ДУЛАТҰЛЫ

Сабақтың мақсаты: М.Дулатұлының өмірбаяны мен шығармашылық қызметімен таныстыру, оқушылардың тілін дамытып, өзіндік ізденістерін жетілдіру. Шығармашылық жұмыс жасауға ынталандыру, ақынның шығармаларына деген қызығушылығын тудыру. Шығармалары арқылы адамның ең жақсы қасиеттерін көрсете отырып, бойларына дарыта тәрбиелеу.

Көрнекі құралдар: ақынның портреті, өмірбаяны мен шығармашылығына арналған бүктеме, сөзжұмбақ.

Әдісі: әңгіме, сұрақ-жауап, шығармашылық жұмыс.

Сабақтың өту барысы:

I. Ұйымдастыру кезеңі:

Оқушыларды төрт топқа бөліп, редакция алқасын құру.

1-бөлім: Әдеби бөлім.

2-бөлім: Мәдени байланыстар және өнер бөлімі.

3-бөлім: Аударма бөлімі.

4-бөлім: Хаттар бөлімі.

II. Әр бөлімнің дайындаған тапсырмалары:

1. Әдеби бөлім - Міржақып Дулатұлының өмірбаяны мен шығармашылық қызметі туралы.

2. Қызықты адаммен сұхбат ойыны (Міржақып Дулатұлының қызы Гүлнармен сұхбат).

3. Мәдени байланыстар және өнер бөлімі - Міржақып Дулатұлының әдеби мұрасы туралы. («Оян, қазақ», «Сұлу қызға», «Таза бұлақ», «Шағым» өлеңдерін оқу, талдау).

4. Аударма бөлімі - А.С.Пушкиннің, М.Ю.Лермонтовтың

аударма өлеңдерін жатқа оқу («Гүл», т.б. өлеңдері).

5. Хаттар бөлімі - редакцияға келіп түскен хаттарға жауап береді. Викториналық сұрақтың шешуін табады.

Мұғалімнің кіріспе сөзі: - Құрметті оқушылар, бүгін біз сабақта қазақтың ұлы ақыны Міржақып Дулатұлының өмірі мен шығармашылық қызметіне тоқталамыз. Сондықтан да біз сабақта ұлы ақынға арнап төл журналымызды шығарамыз. Бүгін сабақта редакция алқасы бірнеше бөлімдерге бөлініп, кеңесшілер қызметін атқарады. Ең алғашқы сөз әдебиет бөлімінің кеңесшісіне беріледі.

1. Әдебиет бөлімнің кеңесшісі М. Дулатұлының өмірбаяны мен шығармашылық қызметі туралы баяндайды: Міржақып Дулатұлы 1885 жылы 25 қазанда бұрынғы Торғай облысы, Торғай уезіне қарасты Сарықопа болысында туған. Әкесі Дулат әжептеуір ескіше оқыған, өз дәулеті өзіне жетерліктей дөңгелек қана шаруасы бар адам болса керек. Балаларының үлкені Асқарды әуелі мұсылманша, сосын орысша оқытып үлгірген Дулат кіші баласы Міржақыпты да сол дәстүрмен ауыл молдасына береді. Екі жыл азап шеккеннен басқа ештеңе ала алмағаннан кейін әкесі оны молдадан шығарып алып, ауылдық мектепке береді.

Сөйтіп, екі жасында шешеден, 12 жасында әкеден жетім қалған жасөспірімнің бұдан былайғы тәрбие қамқорлығы Асқар ағасының мойнында қалады. 1897 жылы ол Торғай қаласындағы екі сыныптық орыс-қазақ мектебіне түседі де, бес жыл оқып, 1902 жылы оны ойдағыдай бітіріп шығады. Содан 6-7 жыл бойы ел ішінде, ауыл мектептерінде бала оқытады.

1904 жылы Міржақып алыста ұзақ сапарға аттанып, сол кезде Арқадағы қазақ оқығандарының бас қосатын бір орталығы - Омбы қаласына тартады. Онда белгілі ақын, ғалым А.Байтұрсынұлымен танысып, бұдан былайғы өмірін онымен бірге өткізеді. Қазақ Конституциялық-демократиялық партиясының Оралдағы съезіне қатысады да, соның делегаттары қатарында 1906 жылы Петерборға барады. Осында 1907 жылы

«Серке» газетінде өлеңі басылады.

3-4 оқушы *«Міржақып Дулатұлы» мәтінінің мазмұнын аңгімелейді.*

Мұғалім: - Сонымен, әдеби бөлімнің кеңесшілері ақынның өмірбаяны мен шығармашылық қызметіне қысқаша тоқталып өтті. М. Дулатұлы кім болған екен?

Оқушы: - Ұстаз, әйгілі қоғам қайраткері, ақын, қазақ халқының тұңғыш романисі, аудармашысы, ғалымы болған.

Мұғалім: - Ендеше журналдың атын қалай қоямыз?

Оқушы: - «Азамат ақын» деп қояйық.

Мұғалім: - Иә, біз азамат ақын өмірінен үзінді тыңдадық, енді «Қызықты адаммен сұхбат ойынын» бастаймыз. Бүгін бізге қонаққа тілші келіп отыр. Тілші Міржақып Дулатұлының қызымен сұхбаттаспақшы.

Тілші: - Біздің бақытымызға орай, Міржақып, Шәкәрім, Ахмет, Мағжан, Жүсіпбек шығармалары қайтадан оралып, әдебиетімізді бір белеске көтеріп тастады. Сіздің әкеңіз туралы көбірек білгіміз келеді. Ол кісінің өзі туралы, айтқан қызықты аңгімелері туралы есіңізде бар ма?

Г.Міржақыпқызы: - Тұңғышы болғандықтан ба, әйтеуір мені әкем көп еркелететін. Өзінің балалық кезі туралы айтқан аңгімелері әлі күнге есімде. Соның біреуін айтып берейін. Әкемнің бала кезінде аппақ қозысы болыпты, ал досынікі қап-қара қозы екен. Досы: «Әй, Міржақып, сенің қозың неге аппақ?»- деп сұрапты. Оған әкем: - «Өзің қызық екенсің, соны да білмейсің бе? Қоңыраулының мұзын ойып, суға түсірсең аппақ болады», - деген екен. Аңқау досы оның айтқанын істеймін деп қозысынан айырылады.

Тілші: - Әкеңіз аңшылықты сүйген екен. Сол туралы айтып кетсеңіз.

Г. Міржақыпқызы: - Әкем мерген еді. Аңға барған сайын әкелетін құстары 30-40-тан кем болмайтын. Құрдастары: - «Әй, Міржақып, мынаның бәрін өзің атқан жоқсың. Жолда сұрап алғансың ғой»- деп қалжыңдайтын.

Тілші: - Ахмет Байтұрсынұлымен көрші тұрыпсыздар. Сол туралы есіңізде қалды ма?

Г. Міржақыпқызы: - Иә, есімде. Әкем атып әкелген құстардың дәмін татпай тұрып, қымбатты атекем Ахаңның үйіне сыбаға беретінбіз. Оны апаратын мен едім. «Мені қызым асырайды,»-деп атекем мәз болып, рахметін айтатын.

Тілші: - Гүлнәр Міржақыпқызы, қызықты әңгімеңіз үшін сізге көп-көп рахмет!

Мұғалім: - Сіздерге де рахмет! Алғысымызды оқырмандарға жолдасақ, қателеспейтін шығармыз. Себебі, редакцияға көп хаттар түсіпті. Хаттар бөлімі өз беттерінше жұмыс істей берсін. Келесі сөзді мәдени байланыстар және өнер бөліміне береміз. Ұлы ақынның әрбір қырын зерттейік.

Мәдени байланыстар және өнер бөлімінің кеңесшісі:

- Енді М.Дулатұлының әдеби мұрасына тоқталайық. Ақынның төңкерістен сегіз жыл бұрын шыққан алғашқы жинағының жалпы идеясы мен онда топталған өлеңдерінің негізгі мазмұны «Оян, қазақ!» деген атынан-ақ көрініп тұр.

«Оян қазақ!» өлеңінен үзінді оқылады.

Кеңесші: - Дулатов ақындығының алтын жалауындай, туған елі үшін бүкіл өмірін құрбан етуге сәт сайын дайын тұрған күрестердің бейнесіндей болып ел аузында жатталып қалған «Шағым» атты өлеңі.

«Шағым» өлеңінен үзінді оқылады.

Кеңесші: - Ақын дарынында асқақ екпінмен бірге жүрек пернесін дір еткізер нәзік сезімге толы жұмсақ лиризм де табылады.

«Сұлу қызға» өлеңінен үзінді оқылады.

«Таза бұлақ» романынан сахналық көрініс көрсетіледі.

Кеңесші: - Сонымен, қазақ халқының аяулы азаматы Міржақып Дулатұлы қаламынан туған әлеуметтік өмір, экономика, мәдениет, әдебиет, тарих, дін мәселелері туралы мақалалары, оның журналистік, сыншылдық және тағы да басқа өлеңдері дарынына айғақ болды.

Міржақыптың «Есеп құралы», «Оқу құралы», оқулықтары оқу-білім, табиғат, жан-жануарлар, өсиет-ақыл, мейірімділік, т.б. тақырыптардағы шағын әңгімелерінен ұлы адамның педагогтік қасиетін танимыз.

Кеңесші: - Міржақып өлеңдері өнер-білімге шақырады. Оның өлеңдері ағартушылық идеяға, өсиет, ақыл-кеңеске толы.

Мұғалім: - Ендігі кезекті аударма бөліміне берейік.

Аударма бөлімінің кеңесшісі: - Ана тілінің тұнығынан еркін сусындаған Міржақып Пушкин, Лермонтов, Крылов, Шиллер сияқты сөз зергерлерін де қазақ тілінде тамаша сөйлетті.

Кеңесші А.С.Пушкиннің «Гүл» өлеңінің аудармасын оқиды.

- Кітаптың арасында ұмытып қалған

Иіссіз кепкен гүлді көзім шалған.

Тоқталып біразырақ сонда менің

Мінеки қиялдарым ойыма алған:

Қайда өстің? Қай уақытта? Қайсы жазда?

Кескен кім? Көгердің сен көп пе, аз ба?

Жақынның яки жаттың қолыменен

Салындың не себептен сен осында?

Келесі М.Ю.Лермонтовтан аударған «Бақытты бала» өлеңі оқылады.

Бақытты бала,

Бесікте еркін өседі.

Ер жетсе: қара дүние

Тар деседі...

Міржақып аударма саласында түпнұсқа әуенін бұзбай аударған шебер ақын.

Мұғалім: - Хаттар бөлімінің жұмысына көңіл аударайық.

1-хат.

Кеңесші: - Редакцияға мынадай хат түсіпті. Мазмұны:

Құрметті редакция! Сіздердің Міржақып Дулатұлының шығармашылығына арналған викториналық сайысқа қатысқым келеді. Осыған орай мен ақынның бір өлеңін жолдап отырмын. Оқырмандарға қояр сауалым: өлеңнің атын табу:

Білесіз, дүние жүзі толған халық,
Олардың арасында бар көп парық.
Алты айлық алыс сапар аралары,
Тұрады бір-бірінен хабар алып.
Шашатын сол хабарды....

Хал-жайын, шаруаларын түгел жазып.

Жетеді күн батысқа жұмасында,

Оқиға күншығыста болған анық. (Шешуі: «Газет-жұрнал».)

2-хат. Сұрақтарға жауап беріңіз:

1. Махаббат лирикасына арналған өлеңінің аты.

2. Омбы қаласында кіммен танысты?

3. Бес арысты ата.

3-хат. Сұрақтарға жауап беріңіз:

1. Міржақып Дулатұлы жазған қазақтың тұңғыш романы қалай деп аталады және қай жылы жарық көрді?

2. Бастауыш сынып оқушыларына арнап қандай оқулықтар жазды?

3. Ақын қай жылы ақталды?

Оқушылар берілген сұраққа жауап береді.

Мұғалім: - Біздің ең алғашқы төл журналымыз қалай шықты екен?

Сөз осы журналдың бас редакторы.... (оқушыға беріледі)

Бас редактор журналдың мазмұнымен таныстырады.

Мұғалім: - Журналдың соңғы бетіне сөзжұмбақ жасырып, шешуін табамыз және ақынға арнап өлең шығарамыз.

Келесі ойын «Өлеңді жалға!» деп аталады. Әр бөлім өз бетінше өлең шығарады (4-5 минут).

Міржақып қазақтың біртуар азаматы,

... ..

... ..

Сабақты қорытындылау.

Оқушылардың білімін бағалау.

Үй жұмысы. «М.Дулатұлы – патриот ақын» атты тақырыпқа шағын шығарма жазу.

С. СЫЗДЫҚОВА,
Астана қаласындағы
№3 мектеп-гимназияның
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

ПОЭЗИЯ – ЖҮРЕК ТІЛІ

Мақсаты: оқушыларды ақиық ақынның поэзиясымен таныстыру. Білімдерін пысықтау, терең ойлауға, ауызекі сөйлеуге, мәнерлеп оқуға дағдыландыру. Оқушылардың өз беттерімен шығармашылықта жұмыс істеуге, ақын шығармаларының тәрбиелік мәнін ашу арқылы туған жерін, туған елін, тілін сүйуге баулу. **Әдісі:** іздендіру, баяндау, салыстыру, сұрақ-жауап, мәнерлеп оқу, талдау. **Көрнекілігі:** М.Мақатаев суреті, нақыл сөздер.

Сабақтың барысы: - Құрметті қонақтар, ұстаздар «Поэзия – жүрек тілі» атты әдеби кешімізді бастауға рұқсат етіңіздер.

- Әрбір әрпі қанға шомған тарихына қарандар,
Отырардай опат болған қала жоқ па, жарандар,
Тату-тәтті бармысыңдар,
Армысыңдар, Адамдар! – деп Мұқағалидің сәлемдесу салтымен амандасайық. Қош келіпсіздер, өнер сүйер қауым!

- Әлем – дархан, саяландар,
Бәріне де орын бар.
Қорған емес, салтанатты
Сәнді сарай соғыңдар.

- Ей, адамдар, сендер тату, сендер тату болыңдар! – деп жырлап өткен ақын М.Мақатаев 1931 жылы Алматы облысы, Нарынқол ауданында дүниеге келген. Тума дарын

Мұқағалидың өмір мектебі Қарасазда басталып, өзі сүйген Алматыда аяқталған еді.

«Менің анкетам»

- Биыл Мұқағали Мақатаев 80 жасқа толды. «Мені сөзге, жырға үйір еткен, халық сүйеге тәрбиелеген әжем» - дейді ақын.

- М.Мақатаев – драматург, сатирик, жазушы, ұстаз, тілші. Оның «Армысындар, достар», «Қарлығашым, келдің бе?», «Дариға жүрек», «Аққулар ұйықтағанда», «Шуағым менің», «Өмір-өзен», «Сенің көзің», т.б. көптеген өлеңдер жинағы бар.

«Үш бақытым» өлеңін оқу.

- *Сүйікті балаларым менің!- дейді ақын өз күнделігінде*
- Ақылсыз болмаңдар. Өмір толы қауіп, абай болыңдар!
Өмірдің әрбір құбылысына ақылмен қараңдар. Шегі жоқ
мейірбан, жұмсақ болмаңдар! Бір сөзбен айтқанда сүйе де,
әжек көре де біліңдер, бірақ әрқашанда адам қалыптарыңда
қалыңдар. Балаларым менің! Егер сендер түсінсеңдер зой
мені!

«Сәби болғым келеді» өлеңі оқылады.

М.Мақатаевтың әр тақырыпқа жазған ақыл-нақыл сөздерін оқу.

М.Мақатаев күнделігінен, 12 ақпан 1976 жыл.

«Ескі ауру. Аурухана. Емдеу. Ауруым менің оңай болмаса керек. Егер дәрігерлер диагнозды дұрыс қойған болса, онда мені тек бір сиқырлы күш қана сақтап қалады. Бұл жолы шынында да ауру екенімді мен өзім де ұғындым. Қатты жүдедім. Көңіл-күйім нашар. Шаршадым, бүкіл өне бойым сырқат».

Өмірінің соңғы күндері қайта-қайта ауруханаға түсе бергенін күнделігінен оқып білуге болады. Өмір бойы «Поэзия – мен үшін жанымның шырылы» деп шырылдап өткен ақынның өмірінің соңғы жылдары ел аман, жұрт

АУРУЫНА әкеп соқтырды.

«Жоқ, дәрігер» өлеңі оқылады.

- Үй тұрар шумақтарын қойсаң қалап,

Өлеңдері өзіндей жайсаң гажсап.

Азамат, ірі ақын, ұлы ақын болып,

Қайта туған ұлыңды қарсы ал, ҚАЗАҚ!

«Поэзия – үміт сенімі, жүрек дірілі, жан тынысы, ашынған құмарлық сезімнің бораны мен толқыны, шексіз сезімге толы махаббат, тәтті қамығу, ләззат таба егілу, өмір бақи айнымас, еш мезгілде тояттамас құмарлық!»

- Енді Мұқағали поэзиясымен қалай сырласқанын көрейік.

«Поэзия» өлеңі оқылады.

Бәрін берген, барын төккен, қазақ поэзиясының асыл қазынасын өз жырымен толықтырған - Мұқағали Мақатаев.

Біз оның қасиетті жырының алдында: «Қош, бізге мақтан болған, бұдан былай да мақтан бола беретін ақыным» деп басымызды иеміз.

- Қарасаз, қара шалғын өлеңде өстім,

Жыр жазсам, оған, жұртым, елеңдестің.

Өлсе өлер, Мұқағали Мақатаев,

Өлтіре алмас алайда өлеңді ешкім! - дегені рас еді.

Шынында да, Мұқағалидың өлеңдері де, өзі де ешқашан өлмек емес.

«Есіңе мені алғайсың» әні орындалады.

- Осымен «Поэзия – жүрек тілі» атты әдеби кешімізді аяқтаймыз. Көңіл қойып тыңдағандарыңызға рахмет!

Райгүл МҰҚАШЕВА,
Шығыс Қазақстан облысының
Тарбағатай ауданындағы
Ақжар ауылының
М.Әуезов атындағы орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

БІЗ БІЛЕТІН МҰХТАР ӘУЕЗОВ

Сабақтың мақсаты: қазақ халқының ұлы жазушысы жайлы мәлімет беру. Ұлы жазушының шәкірті болған ұстаз Егінбай Ақашұлының Мұхтар Әуезов туралы естеліктерімен танысып, М.Әуезов жайлы білімдерін тереңдету. Кітапханашылардың ұйымдастыруымен Мұхтар Әуезов шығармаларымен танысу. Әдебиетті сүйе отырып, адамгершілікке, ізгілікке тәрбиелеу. **Көрнекілігі:** «Біз білетін Мұхтар Әуезов» атты буклет, жазушының өмірі мен шығармашылығына байланысты көрме - бұрыш, М.Әуезов жайлы жазылған плакат. **Түрі:** кездесу сабақ.

Сабақтың барысы: I. Ұйымдастыру.

Мұғалімнің кіріспе сөзі: - Құрметті оқушылар, қонақтар мен ұстаздар, бүгін біз ұлы жазушы Мұхтар Әуезовті еске аламыз. Кездесу сабағымызға Мұхтар Әуезовтің шәкірті, ұлағатты ұстаз Егінбай Ақашұлын, Ақжар ауылдық кітапханасының аға кітапханашысы Дүйсекенова Мәрияны, М.Әуезов атындағы орта мектептің кітапханашысы Рахатова Бақытгүлді, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі Токимова Шәмшібануды шақырып отырмыз.

- М.Әуезов жайлы не білеміз? Сөз кезегі 11-сынып оқушыларына беріледі.

1-жүргізуші: - Құрметті ұстаздар, қонақтар, оқушылар! Бүгін бізде - жарқын мереке! Бүгін - қазақ халқының ұлы

перзенті, жазушы, оқымысты әрі қоғам қайраткері
М. Әуезовтің туған күні. Өзінің данышпан ойымен қазақ
халқының тарихи тағдырын шығармаларымен қамтып, оны
әлемнің басқа халықтарымен байланыстырған адамның
еңбегі орасан зор.

2-жүргізуші: - Халық болып асқар биік шыңдары,
Танытам деп таудай биік тұлғаны,
Ұлы бабам өз өмірін сарп етіп,
Туған халқын жүрегімен жырлады.

Жылдар өтіп, ғасыр жатты сан алда,
Жұмсай алмай бабам семсер қамалға,
Өз жүрегін, өз қаламын сермеді
Танытам деп қазақ халқын ғаламға.

Бабам Мұхтар, қасиетіңе бас ием,
Найзағайдай тілің өткір, жасын ең.
Құдіретіңмен арамызда мәңгілік
Жасай бергін, жасай бергін ғасырмен!

1-жүргізуші: - Қар басқан заңғар шыңды көріп пе едің
Көрген сайын келетін еліктегің?!
Мұхтар-дана, өзінді шыңға балап
Жөн болар жыр нөсерін төгілткенім.

Бүгінгі күн - жалғасы кешегінің,
Ойлаумен өткен кезді кешемін мұң.
Жан сырынды ұғыну жүрегімен -
Мақсаты болса керек өсер ұлдың.

Өзінді жоқ деуге осы қия ма адам?
Із қалар сіздей дана ғұламадан.
Өшпейтін тасқа түскен таңбадай боп
Бейнеңіз жүрегіме ұялаған!

2-жүргізуші М.Әуезовтің өмірі мен шығармашылығы
жайлы оқиды.

1-жүргізуші М.Әуезовтің Семейдегі қызметі жайлы
мәлімет береді.

II бөлім.

1. Мұғалім ұлы жазушы М.Әуезовтің үздік шәкірті болған Егінбай Ақашұлының өмірбаян деректерімен таныстырады. М.Әуезовпен бірге түскен фотосуреттері көрсетіледі. Ұлағатты ұстаздың «Мейірімді ұстаз» атты естелігі оқылады. «Інім Егінбайға, сынап оқы деп сыйладым» деген қолтаңбасы жазылған «Өр жылдар ойлары» деген көлемді зерттеулері жарияланған үлкен еңбегі көрсетілді.

2. Сөз кезегі Ақжар ауылдық кітапханасының аға кітапханашысы Дүйсекенова Мәрияға беріледі. Кітапханашы М.Әуезовтің «Қилы заман» шығармасына жүріп жатқан акция жайлы, шығарма жайлы оқушыларға терең ойлы мәлімет берді.

3. М.Әуезов атындағы орта мектеп кітапханашысы Рахатова Бақытгүл мектеп кітапханасындағы М.Әуезовтің барлық шығармаларымен қысқаша таныстырып шықты.

4. Қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі Токимова Шәмшібану оқушыларға Ғабит Мүсіреповтің шығармалар жинағынан «Достар қалжыңы» топтамасындағы М.Әуезов жайлы жазылған достарының жылы лебіздерімен таныстырды.

Мұғалім: - О, ұлы дәстүрмен кең әдеби арнаны жалғастырушы Мұхтар аға! Сіздің бүкіл болмыс-бітіміңізге, ең алдымен, үлкен жүрегіңізге рахмет айтамыз. Дархан даламыздың ерен ой өлкесі, терең толғанысы, шалқар шабыты, зор бақыты тек бір ғана сіздің кең мандайыңызға сыйып тұрғандай. Сіздің ұшқыр қаламыңыздан қазағымның, Ұлы Абайдың, сол дәуір адамдарының тағдыры қайта тірілді. Сондықтан да сіздің шығармаларыңызға одан ары терең бойлай береміз. Бүгінгі сіз туған күн «Мың өліп, мың тірілген» қазақтың да қайта туған күні, аса қадірлі мәртебелі Мұхтар аға! Абайдан Мұхтарды, Мұхтардан Абайды бөліп айту еш мүмкін емес. Ұлы ойшыл Абайдың өмірі

мен ақындық жолы Мұхтар шығармаларындағы айтулы еңбектерінің бірі болып саналады.

- Нұры болып жаралған туар айдың,
Жетпегендей сәулесі күн арайдың,
Жарқыратып халқына сыйға тартқан
Қазынасын ақтарып ұлы Абайдың!

Үміт артқан келер күн таңдарына,
Қол созған алыс арман заңғарына,
Көзі ашық, көкірегі ояу жанның
«Абай жолы» айналды бағдарына!

2-оқушы М.Әуезовтің ауруханадан жазған соңғы хатын оқиды.

1-жүргізуші: - Дүбір салып төсіне нұр даланың
Естілген-ді өзгеше бір дара үн.
Қарасөздің хас жүйрік Құлагері -
Күтіп алды мәреден қыл қаламын.

Көңілдерді алуан ой тұрды тербеп
Парасаттың көгінде жарқыраған.
Жарық жұлдыз ерекше шықты өрлеп
Шалқарында шабыттың шарықтаған!

Қыран болып қияда қалықтаған
Дара туған перзентін Мұхтар сынды
Ұмытпайды ешқашан халық – данам!

Мұғалім: - Осымен, «Біз білетін М.Әуезов» атты кездесуіміз аяқталды. Назарларыңызға көп-көп рахмет!

Сұлушаш РЫМБЕКҚЫЗЫ,
Қарағанды облысының
Абай ауданындағы
Топар кентінің
«Айналайын» балабақшасының
қазақ тілі пәнінің мұғалімі.

ТӨЛ ДЫБЫСТАРҒА ҚАТЫСТЫ ҚЫС КЕЛБЕТІ

Мақсаты: білімділік – қыс мезгілінің көрінісі туралы білімдерін тереңдетіп, қорытындылап бекіту, сөйлем құрап, әңгімелей білуді жалғастыру, сұрақты түсініп жауап беруге, қазақ тілінің төл дыбыстарын дұрыс айтуға үйрету, қойылған сұрақты түсініп жауап беруге жаттықтыру; **дамытушылық** - ойлау, есте сақтау, шығармашылық қабілеттерін, баланың монологты және диалогты сөздерін, сөздік қорын дамыту; **тәрбиелік** - нақты нәтижеге жету үшін достарымен топта келісіп жұмыс істеуге, қазақ тілін үйренуге деген қызығушылыққа тәрбиелеу.

Мотивация: «Алтын сақа» ертегісіндегі бала асығын жоғалтып алды, оған қалай көмектесеміз?

Сөздік жұмыс: қар жауды, күн суық, аяз, боран, мұз, қыс мезгілі, ағаш қыста ұйықтайды, қоянның түсі ақ болады, қысқы киім киеміз, т.б.

Көрнекілік: сызба, алгоритм, қола, күміс, алтын сандық үлгілері, алтын сақа, жеке сызбалар, қарындаш, ұлпа қар, хат.

Әдіс-тәсіл: сөздік, көрнекілік, ойын, практикалық.

Алдын ала жүргізілетін жұмыс: қазақ халқының ертегісі «Алтын сақаны» оқу, балаларды екі топқа бөлу.

Сабақтың барысы. 1. Мотивация:

- Балалар, біз неге жиналып тұрмыз?
- Асығын жоғалтқан балаға асығын табуға көмектесуге жиналды.

- Көмектесе аласыңдар ма?

- Көмектесеміз!

2. «Қыс туралы сөз білесің бе?» дамытушы ойыны ойналады.

Қыс мезгіліне байланысты жеке сөздерді айтады: қар, қыс, мұз, суық, аяз, боран, қырау, т.б.

3. Мұғалім: - Балалар! Бізге мыстан кемпір хат жазыпты. Онда былай делінген екен: *«Алтын сақаны алтын сандықтан табасыңдар, сандықты ашу үшін қыс туралы бірнеше тапсырма орындауларың қажет».*

- Тапсырмалары қандай екен?

- Мыстан кемпір жыл мезгілдерінің бәрінің орнын ауыстырып жіберген екен.

4. Бірінші сызбаны тақтаға ілеміз.

- Бұл сызба нені білдіреді?

- Жыл мезгілін.

«Ұлпа қарлар» тобы жыл мезгілдерін ретімен атайды.

- Қазір - қыс мезгілі, одан кейін көктем келеді. Одан соң жаз, күз мезгілдері келеді. **«Аққала»** тобы жыл мезгілдерінің түстерін атайды.

- Қыс мезгілі ақ түсті. Көктем - жасыл. Жаз - қызыл. Күз – сары (шағын топтар арасындағы байланыс). Сызбаны ретімен орналастыру қажет. Қола сандық ашылмады, балалар. Тағы да қыс туралы білетінімізді айтайық.

5. Екінші сызба – Ауа райы.

- Қыста ауа райы қандай болады?

- Күн суық, аяз болады.

- Қар жауады.

- Суық жел соғады.

Боран соғады. Балалардың жауабынан кейін қола сандық ашылып, ішінен күміс сандық ашылады. Алтын сандыққа жету үшін тағы да жұмыс істеуіміз қажет.

6. Үшінші сызба - Өсімдіктер.

I топ ағаш түрлерін, белгілерін айтады.

- Қайың, қарағай, шырша, терек, емен.

II топ етістікті сөйлемдер айтады.

- Ағаштар қыста қандай өзгеріске ұшырайды?

- Ағаштарда жапырақ болмайды.

7. Төртінші сызба - Жануарлар.

I топ жануарлар аттарын, қыста қандай өзгерістерге ұшырайтындарын айтады.

II топ қыстап қалатын құстарды атайды.

- Балалар, сендер жабайы аңдар туралы жұмбақ білесіңдер ме? *Әр топтың топ басшысы жұмбақ жасырады, басқа балалар шешеді.*

Жұмбақ:

1. Орманда тұрады, өзі бір қу

Жүрген жері - айқай да шу. (түлкі)

2. Өзі қорқақ, көзі қыли

Екі түрлі тон киеді. (қоян)

Жұмбақ жауаптарының суреті конверт сыртында болады. Оның ішінде тағы да бір тапсырма бар екен.

- Жұмбақтың жауабында қазақ тілінің төл дыбыстары жазылмаған екен, оны әр топтың топ басшысы жазып, оқып берсін. *Тапсырманы орындайды.*

8. Бесінші сызба - Ойнаймыз, айтамыз.

Сергіту сәті: - Тұрындар, балалар, сырғанақ тебеміз,

Құрыспай, құрыштай шынықсын денеміз!

Биалай, қолғап киеміз бәріміз.

- Ойнадық, қыста не киетінімізді айттық. Отырайық. Мыстан кемпірдің тапсырмаларын орындап, алтын

сандықты аштық. Алтын сандық ашылған кезде жағымды әуен естіледі.

9. Алтыншы сызба - Көңіл-күй.

Осы көңіл-күйіміз бізге қыс туралы әңгіме құрастыруға көмектеседі. *(Әр топ сызба арқылы қыс туралы әңгіме құрастырады). Балалар әңгімесінен кейін алтын сандық ашылып, ішінен алтын сақа шығады.*

Сабақты қорытындылау.

Мұғалім: - Сендердің сабаққа белсенді қатысқандарың үшін ертегіге шақыру қағазын беремін. Балалар қонақтарға

Ақмарал ЛЕСОВА,
Алматы қаласындағы
№22 мектеп-гимназияның
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

ТІЛ ДАМЫТАТЫН МЕНІҢ ДОСЫМ

(2-сынып)

Сабақтың мақсаты: а) жаңа тақырыпқа қатысты сөздер мен сөз тіркестерін меңгерту, олардың дұрыс айтылуына мән беру; ә) өтілген материалдарды қайталау арқылы тілдерін дамыту; б) сыныптастарымен достық қарым-қатынаста болуға, достықты бағалай білуге тәрбиелеу.

Түрі: аралас сабақ. **Әдісі:** сұрақ- жауап, ойын элементтері.

Көрнекілігі: киіз үй, қуыршақ әже, магнитті тақта, суреттер.

Пәнаралық байланысы: этнопедагогика, әдеп, тарих.

Сабақтың барысы: I. Ұйымдастыру кезеңі:

шақыру қалайы таратады. Қонақтармен қоштасу.

ә) Түгелдеу.

б) Оқушылардың көңілін сабаққа бейімдеу, аудару.

в) Тіл дамыту сәтін өткізу.

II. Үй тапсырмасын сұрау.

III. Жаңа сабақ.

1. Кіріспе:

- Балалар, бүгінгі сабағымызда біздер жаңа тақырыппен қатар өткен сабақтарымызды да еске түсіретін боламыз және де сабағымызға бүгін қонақ келді. Ол кім дейсіңдер ғой? Ол - ақ әжеміз. Балалар, әже дегеніміз кім?

- Әже дегеніміз - мейірімді, ақылды адам. Ол ертегі айтады.

- Иә, жарайсыңдар, міне, сол әже бүгін сендердің қазақ тілін қаншалықты сүйіп оқитындықтарыңды тексеруге келді. Олай болса, сендер бүгін сабақта мемлекеттік тілімізді қандай деңгейде меңгеріп жүргендеріңді көрсетеді деп ойлаймын.

2. «Менің досым» тақырыбында шағын әңгіме құрап жазамыз.

Менің досым бар. Оның аты - Үсен. Ол екінші сыныпта оқиды. Ол- жақсы, ақылды бала. Үсен екеуіміз аулада бірге ойнаймыз. Сабаққа да бірге дайындаламыз. Үсен - жақсы дос.

3. Жаңа сөздермен танысу:

Дос - друг;

Жақсы - хороший;

Ақылды – умный;

Бірге – вместе;

Дайындаламыз – готовимся.

4. Балаларға киіз үй туралы мәлімет беру.

- Қонаққа келген әжелерің шаршаған болар. Ендеше әжемізді киіз үйге кіргізелік. Ол үшін, ең алдымен, киіз үйді өзіміз құрамыз.

Шаңырақтың тапсырмасы: Қосымшаларды қайталау.
Төмендегі сөздерге *-қа, -ке, -ға, -ге* жалғауын жалғап жазыңдар: мектеп, ауыл, қала, Астана, Атырау, газет, орындық, әке.

Уық тапсырмасы: сөздерді дауыстылардың жіктелуіне қарай топта.

Дос, ел, ара, Асқар, тақта, шаңғы, кілем, жапырақ, тиін, қасқыр, керік.

Жуан сөздер.

Жіңішке сөздер.

Кереге тапсырмасы: сұраулы сөйлемдер құрастыр.

1. Мен мектепке барамын. (Мен қайда барамын?)
2. Менің досым жақсы оқиды. (Менің досым қалай оқиды?)
3. Асан ауылда тұрады. (Асан қайда тұрады?)

Есіктің тапсырмасы: қосымшаны дұрыс тап.

1. Менің дәптер	ің	2. Менің дос	ыңыз
Сенің дәптер	ім	Сенің дос	ың
Сіздің дәптер	і	Сіздің дос	ы
Оның дәптер	іңіз	Оның дос	ым

Киіз үйді сәтті құрап, Әжемізді төрге шығарамыз.

IV. Сергіту сәті. Қазақ тілім - өз тілім, ана тілім,
Абай, Мұхтар сөйлеген дана тілім.
Қастерлейді ұл-қызың мәңгі сені,
Болашағым, бақытым, дара тілім.

V. Дәптермен жұмыс. VI. Сабақты қорыту:

A) Шашу, яғни, сұрақтар қойып сабақты бекіту, қорытындылау:

1. Бір аптада неше күн бар?
2. Көктем айларын ата.
3. Бір айда неше апта бар?
4. Бір жылда неше мезгіл бар?

Әженің шашуын тарату.

Ә) Әділ бағалау, мадақтау.

Б) Үйге тапсырма: 1. Өтілген тақырыпқа қатыстырып 3 лепті сөйлем құрап жазу; 2. Өз досы туралы шағын әңгіме айта білу.

ОЙ-ӨРІСТІ КЕҢЕЙТКЕН ВОКЗАЛ

(4-сынып)

Сабақтың мақсаты: **білімділік** – вокзал туралы білімдерін толықтыру, жаңа сөздермен жұмыс жүргізу, оқушылардың білімдерін кеңейту; **дамытушылық** – оқушылардың ой-өрісін, сөздік қорын молайту. Өз беттерінше жұмыс істеуге бағыт-бағдар беру. Ауызекі сөйлеу тілдерін дамыту; **тәрбиелік** – оқушыларды туған жерін, Отанын сүйуге, мемлекеттік тілді құрметтеуге, тілді меңгеруде белсенділікке, жауапкершілікке тәрбиелеу.

Түрі: бастапқы жаңа білімді оқып үйрену және есте сақтау іс-әрекеттерінің тәсілдері. **Көрнекілігі:** интерактивті тақта, қима қағаздар, түрлі-түсті суреттер, плакат.

Сабақтың барысы: I. Ұйымдастыру кезеңі.

а) Сәлемдесу; ә) Өнұранды орындау;
б) Кезекшімен сұхбат; в) Оқушылардың назарын сабаққа аудару; г) Мұғалімнің кіріспе сөзі.

Тіл дамыту сәті: 1. Қазір қай жыл мезгілі?

2. Көктемде күн қандай болады?

3. Көктемде қандай мерекелер бар?

4. Көктем айларын кім атап шығады?

5. Қазір қай ай?

6. Бүгін сәуірдің нешесі?

7. Аптаның қай күні?

(Оқушыларға дәптерлерін ашқызып, күннің ретін жазғызу).

II. Үй тапсырмасын тексеру кезеңі.

- Қазақстанның әйгілі спортшыларын атаңдар.

- Қазақстанның әйгілі спортшылары: Қажымұқан Мұңайтпасов, Жақсылық Үшкемпіров, Серік Қонақбаев, Ермахан Ыбырайымов, Бекзат Саттарханов, Ольга Шишигина, Василий Жиров, Александр Винокуров және т.б.

Қайталау жұмысы. «Ойды жалғастыр» ойыны.

Бірінші партада отырған оқушы кез келген тақырыпқа бір сөйлем айтады, келесі оқушылар жалғастырады.

III. Жаңа сабақ. Мұғалімнің кіріспе сөзі: - Балалар, бүгінгі сабағымыздың тақырыбы – «Ой-өрісті молайтқан вокзал». Алматы қаласында екі теміржол вокзалы, екі автовокзал бар. Теміржол вокзалынан түрлі пойыздар жүреді, ал автовокзалдан көптеген автобустар жан-жаққа сапар шегеді. Жолаушылар кассада билет сатып алады. Вокзалда, пойызда, автобуста қатты сөйлесуге, қатты күлуге, қоқыс тастауға болмайды. Әрбір адам қоғамдық орындарда өзін әдепті, мәдениетті ұстау керек. Осыған байланысты қазақ халқында: *«Әдепті бала – арлы бала,*

Әдепсіз бала – сорлы бала», - деген мақал бар.

Сөздік жұмысы. 1. Интерактивті тақтадан жаңа сөздер көрсетіледі:

Темір жол – железная дорога;

Жолаушы – пассажир;

Жолсерік – проводник;

Жүк қоймасы – багажное(ый) отделение (склад);

Пойыздардың жүру кестесі – расписание поездов;

Жүк вагоны – богажный вагон;

Жүрдек пойыз – скорый поезд.

2. Мұғалім жаңа сөздерді оқиды, оқушылар қайталайды.

3. Оқушылар жаңа сөздерді сөздік дәптерлеріне жазып алады.

Мәтінмен жұмыс. Интерактивті тақтадан мәтін шығады, мәтінде көмекші сөздердің орнына көп нүкте қойылған. Оқушылар кезектесе отырып көп нүктенің орнына керекті көмекші есімдерін қойып оқиды.

Сергіту сәті: *Қолды белге қояйық,
Басты оңға бұрайық,
Басты солға бұрайық.
Бір отырып, бір тұрып,
Бір отырып, бір тұрып,
Біз демалып қалайық.*

3-тапсырмадағы сөздерді қатыстырып сөйлемдер құрап жазу.

Купе, плацкарт сөздеріне көптік жалғауын жалғап жазу.

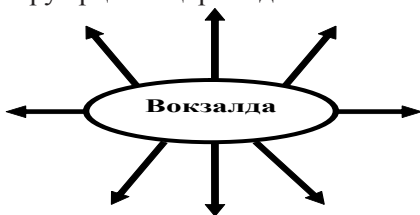
Вокзал, вагон сөздерімен сөз тіркестерін құрастыру.

Теміржол, жүк вагоны сөз тіркестерімен сөйлемдер құрастыру.

Жолаушы, жолсерік сөздерін жіктеу.

Пойыз, билет сөздерін тәуелдеу.

IV. Жаңа сабақты қорытындылау. Сызба арқылы сабақты қорытамыз. Оқушылар сабақта түсінгендерін осы сызбаны толтыру арқылы қорытады.

V. Оқушыларды бағалау.

Сабаққа белсенді қатысқан оқушыларға тиісті бағаларын қою, түсініктеме беру.

VI. Үйге тапсырма.

94-бет, 4-тапсырма. Сөз тіркестерімен сөйлемдер құрастыру. Жаңа сөздерді жаттау.

Айнаш АҚБАСОВА,
Семей қаласындағы
Озерки ауылының
«Озерки жалпы білім беретін
мектебі» мемлекеттік мекемесінің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

КӨМЕКШІ ЕСІМДЕРДІ СӨЙЛЕТКЕН ДОМБЫРА

(11-сынып)

Мақсаты: ата-бабаларымыздан мұра ретінде қалған домбыраны қадірлеуге тәрбиелеу.

Міндеттері: 1. Оқушылар мәтіннің мазмұнын түсініп, мәтін мазмұны бойынша сұрақтар құрастырады, практикалық жолмен көмекші есімдердің қызметін меңгереді;

2. Сөз қорын молайтады, мәнерлеп оқуын, ауызекі сөйлеуін дамытады; 3. Қазақ музыкасын сүйсіне тыңдауға тәрбиеленеді. **Типі:** интеграциялық сабақ.

Түрі: жаңа тақырыпты меңгерту сабағы.

Көрнекіліктер: ұлттық аспаптар (домбыра, қобыз, асатаяқ, қоңырау, сыбызғы) және суреттері.

Әдіс – тәсілдері: «Бесжолдық өлең», мәнерлеп оқу, сөздік жұмысы, жаттығу жұмысы, күй тыңдау.

Сабақ барысы:

Ұйымдастыру. Асылбек Еңсеповтың орындауындағы «Көңіл толқыны» күйі тыңдалады.

- Сіздер А.Еңсеповтың «Көңіл толқыны» күйінен үзінді тыңдадыңыздар. Осы күй қандай музыкалық аспапта

орындалды?

- Домбырада.

Сабақ мақсатымен таныстыру.

- Бүгінгі сабақта ата-бабаларымыздан мұра ретінде қалған, әрбір қазақ отбасында қадірлі орында тұратын ұлттық аспаптардың бірі - домбыра туралы айтамыз.

- Ұлттық музыкалық аспаптар өте көп. Мысалы: адырна – көп ішекті музыкалық аспаптардың бірі. Асатаяқ – сілқу арқылы үн шығаратын музыкалық аспап. Дауылпаз – ұрып ойнайтын музыкалық көне аспаптың бірі. Жетіген – жеті ішекті шертпелі музыка аспабы. Желбуаз – үрмелі аспап. Қылқобыз – екі ішекті ысқышпен ойналатын аспаптың бірі. Сақпан – сілкімелі аспап. Шаңқобыз – бітімі бөлек, ойналуы ерекше музыкалық аспап. Қоңырау – сылдырмақты музыкалық аспап. Домбыра – қазақ халқының арасына өте ерте және кең тараған, ғасырлар сырын сақтаған қос ішекті шертпелі музыкалық аспаптардың бірі.

Сөздікпен жұмыс:

Қос ішекті – двухструнный;

Сезім – чувство;

Тиек - струнная подставка;

Пернелер- струны;

Қарағай – сосна.

Киелі аспап - домбыра туралы толық мәлімет алу үшін сөз ән-күй пәнінің мұғалімі М.Қ.Қасеновқа беріледі.

Ол домбыраның бөліктері туралы толық мәлімет береді.

Оқулықпен жұмыс. Мәтінді оқып, мазмұны бойынша сұрақтар құрастырады.

1-тапсырма. Мына сөздерге синоним болатын сөздерді жазыңдар.

Ертеден – көнеден,...

Күнделікті – өмірде,...

Сезімін – ниетін,...

Тарту – шерту,...

2-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті жалғауларды қойып жазыңдар. Көмекші есімдерді табыңдар.

Қала-ның іші	аялдама-ның арты
Ауыл-дың сырты	төсек-тің жаны
Көпір-дің үсті	базар-дың маңайы
Көпір-дің асты	орман-ның жаны
Аялдама-ның алды	жол-дың қасы

- Қандай жалғаулар жалғадыңдар? *Іші, сырты, үсті, асты, арты, жаны, маңайы, қасы* сөздері нені білдіреді?

- Дұрыс, бұл сөздер орын-жайды білдіреді және Ілік септікте тұратын сөздермен тіркеседі. Бұл - көмекші есімдер.

- Балалар, бүгінгі сабақта домбыра туралы көптеген мәлімет алдыңдар. Игорь домбыра туралы өлең жаттап келіпті, соны тыңдайық.

- Домбыра екі ішекті, тоғыз перне
Жарасар күйді тартып, айтсаң терме.

Домбыра іші қуыс, сырты тақтай,
Бірақ та сөйлемейді қолың қақпай.

Білгенге домбыра бір өнер екен,
Күткенді бұл да тәуір көреді екен.

Домбыра екі ішекті ойнап қағам,
Сіздерге ән айтайын келсе шамам.

«Жұмыр қылыш» күйін оқушының орындауында тыңдау.

Қорытындылау.

Бағалау.

Үйге тапсырма беру.

УАҚЫТ ҚҰЗЫРЫНДАҒЫ СӨЗДЕР СЫРЫ

Сабақтың мақсаты: білімділік - уақытты дұрыс қолдануға, үнемдеуге үйрету, уақыт туралы мақал-мәтелдермен таныстыру, синтаксистік талдауды пысықтау; **дамытушылық** - ауызекі сөйлеу дағдыларын дамыту, мәтін арқылы мәнерлеп оқытуға үйрету; **тәрбиелік** - қазақ тіліне қызығушылығын арттыру, қазақ тіліндегі сөз тіркестеріне көңіл бөлу, өз уақытын бағалауға үйрету.

Әдіс-тәсілдері: сұрақ-жауап, мәнерлеп оқу, талдау, тірек-сызба, әңгімелесу, ойындарды қолдану.

Түрі: аралас.

Көрнекілігі: мультимедиа, компьютер, суреттер, семантикалық карта, тірек-сызба, оқулық, дәптер.

Сабақтың барысы: **I. Ұйымдастыру кезеңі:**

- Сыныпта кім кезекші?

- Кім сыныпта жоқ? Үйге қандай тапсырма берілді?

II. Үй тапсырмасын тексеру: аударып, сөз құрамына талдау.

Мұғалім: - Біздің жаңа тақырыбымыз: Уақытыңды бағалай біл.

Мәтінмен жұмыс. 87-бет.

А) сөздікке: *Мойындамайды – не признает;*

Мерзім – срок;

Искерлік әлем - деловой мир.

Осы жаңа сөздерге морфологиялық талдау жүргізейік

(ауызша).

Мойындамайды - етістік, дара, туынды, болымсыз, ауыспалы осы шақ, ашық рай.

Мерзім - зат есім, дара, негізгі, жалпы, жансыз.

Іскерлік - сын есім, дара, туынды, қатыстық, жай шырай.

Ә) Мәтінді оқу. Не түсінгенін орысша айтып береді.

Б) «ҚАЗЫМЫР ОҚУШЫ» мәтінін тез, мұқият оқып, сұрақтарға жауап беру.

1. Уақыт деген не?

2. Тәулікте неше сағат?

3. Қандай адам биіктерге жетеді?

4. Іскерлік әлемінде қандай адамға орын жоқ?

5. Қандай адам істі жоспарлауға үйренеді?

6. Ненің бағасын білу керек?

В) «МЕНИ ТҮСІН». Мәтінді қарап, кітапты жапқан соң 10 шақты сөз жаз. Мұғалімнің сөздерімен салыстыр.

III. - Қазір ассоциацияға байланысты мәтіннен алынған сөздермен сөйлем құр.

уақыт капитал биіктер жалқау тәрбиеле

1. Адам үшін ең қымбат нәрсе - уақыт.

2. Уақыт - әркімнің нақтылы өмірлік капиталы.

3. Кім уақытын бағалай білсе, сол ғана биіктерге жетеді.

4. Үнемі кешігіп жүретін жалқау адамға іскерлік әлемінде орын жоқ.

5. Өзіңді өзің тәрбиеле.

IV. - Мәтінді оқыдық, ойнадық, аудардық. Кім мәтіннің мазмұнын айтып береді?

Адам үшін ең қымбат нәрсе - уақыт. Ол алтыннан да қымбат. Уақыт - әркімнің нақтылы өмірлік капиталы. Кісінің іскерлігі уақытты босқа жібермеуден басталады.

Үнемі кешігіп жүретін жалқау адамға іскерлік әлемінде орын жоқ. Уақыттың бағасын біл.

V. - Қазір жай сөйлемдердің түрлерімен танысамыз. Тек

қана бастауышпен баяндауыштан құрылған сөйлем жалаң деп аталады. Ал, тұрлаусыз сөйлем мүшелері бар сөйлем жайылма деп аталады.

а) ЖАЛАҢ

Бастауыш

баяндауыш

Мысалы: Уақыт өтті.

Ә) Семантикалық карта (компьютерде)

ЖАЙЫЛМА

бастауыш

баяндауыш

толықтауыш, пысықтауыш

анықтауыш

Уақыт тез өтті.

Уақыт - әркімнің нақтылы капиталы.	Жалаң	Жайылма
Уақыт еш нәрсені де мойындамайды.		
Уақыт жоқ.		
Уақыттың бағасын біл.		

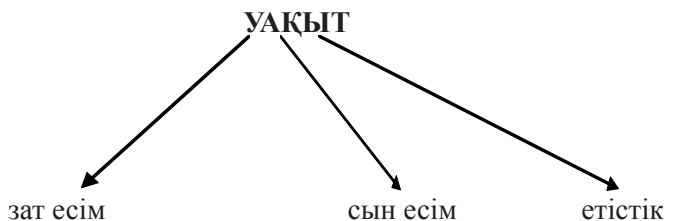
Б) Дәптерге: (плакатқа маркермен) 1. Күн шықты. 2. Мен мектепке тез жиналдым. 3. Мұғалім балаларды тізім бойынша мектепке кіргізді. 4. Сабақ басталды.

1. (хабарлы, жақты, толымды, жалаң, тұрлаусыз сөйлем мүшелері жоқ).

2. (хабарлы, жақты, толымды, жайылма).

3. (хабарлы, толымды, жайылма, тұрлаусыз сөйлем мүшелері жоқ).

4. (хабарлы, жақты, толымды, жалаң).

(алтын, капитал, нәрсе, жылдам, қымбат, қысқа, ұзақ, өтті, келді, жетті, болды.)

VII. - Балалар, біз бүгінгі сабақта уақыт туралы көп әңгімеледік. Қазақ халқында уақыт туралы көптеген мақал-мәтелдер, тұрақты сөз тіркестері бар.

1. Көзді ашып, жұмғаниша.
2. Сүт пісірімдей уақыт.
3. Ет қайнатым уақыт.
4. Бие сауым уақыт.

- Ал, енді, экрандағы уақыт туралы мақал-мәтелдерге назар аударайық.

1. Уақыт тас екеш тасты да тоздырады. Время камень точит.
2. Әр адам - өз заманының баласы. Все люди - дети своего времени.
3. Кешегі күннен алыс жоқ,
Ертеңгі күннен жақын жоқ.
Ничто не дальше вчерашнего,
Ничто не ближе завтрашнего.
4. Әр заманда бір көреген. Каждая эпоха рождает своих великих людей.

VIII. Қорытындылау. Сендер уақытты қалай бағалайсыңдар?

IX. Бағалау. Үйге тапсырма беру.

ТІЛ ТАҒДЫРЫ - ЕЛ ТАҒДЫРЫ

Сабақтың мақсаты: 1. Жас ұрпаққа ана тіліміздің қадір-қасиетін дарыту, туған тіліміздің тұғырының мықты болуына негіз қалаған аға-ұрпақ өкілдерінің еңбектерінен оқып үйрену, тіл тарихына шолу. Тілдің қоғамдық-әлеуметтік қызметін таныстыру. 2. Қазақ тілінің мәртебесін көтеру, оқушыларды тез ойланып, жауаптарын тиянақты, жүйелі айта алуға, топ алдында еркін сөйлеуге баулу. 3. Қазақстанда өмір сүретін халықтардың әдет-ғұрып, тарихын, тілін қастерлеп, бүгінгіміз бен келешегіміз үшін бірлігімізді нығайту - басты борышымыз екенін ұғындыру. Еліміздегі халықтар достығын, бірлігін нығайту.

Түрі: дәстүрлі емес, сайыс сабақ. **Әдіс-тәсілдері:** сұрақ-жауап, аударма, баяндау, іздену, ойын тұжырымдау, диалог.

Көрнекілігі: интерактивті тақта, мақал-мәтел жинағы.

Пәнаралық байланыс: тарих, әдебиет.

Сабақтың барысы: 1. Ұйымдастыру кезеңі.

2. Мұғалімнің кіріспе сөзі: - Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 1998 жылдың 20 қаңтарындағы Жарлығына сәйкес 22 қыркүйек «Қазақстан халықтарының тілдері» күні ретінде аталып келеді. Осыған орай «Тіл тағдыры - ел тағдыры» атты сабағымызды бастайық.

Сынып екі топқа бөлінеді: 1-топ - тарихшылар, 2-топ - әдебиетшілер.

Берілген тапсырмаларға, жылдарға байланысты 1-топ сол кездегі тарихи деректер, оқиғалар, ел тағдыры туралы

әңгімелейді, 2-топ сол кездегі әдебиеттің, тілдің дамуы, тіл тағдыры туралы мағлұматтар береді.

Сабақ 6 кезеңнен тұрады:

1. Хронологиялық шежіре;
2. «Сандар сыры» ойыны, жылдар сөйлейді (диалог);
3. «Жалғасын тап» немесе «Мақал - сөздің мәйегі»;
4. Полиглот;
5. Поэзия минуты;
6. «Атадан қалған асыл сөз».

- Ендеше, «Тіл тағдыры – ел тағдырын» тереңірек білу үшін тарих беттеріне үңілейік.

1-кезең. Хронологиялық шежіре.

Уақыты	Оқиғалар
VII-VIII ғасыр. 1072 – 1929 ж. 1929- 1939 ж. 1940 (1941) 1957 ж. 1989 ж.	Зерттеушілер. Араб әліпбиі. Латын әліпбиі. Орыс әліпбиі. Тән дыбыстар. Тіл заңы.

Екі топ берілген жылдар, оқиғалар бойынша әңгімелейді.

2-кезең. «Сандар сыры» ойыны. Жылдар сөйлейді.

Берілген сандар бойынша екі топ бір-біріне кезекпен сұрақ қойып, жауап береді.

1991ж. – Тәуелсіздік алды.

1992 ж. – Ту, Елтаңба, Әнұран қабылданды.

1993 ж. – Ұлттық валюта қабылданды.

1995ж. – Конституция қабылданды.

1997ж. – Халықаралық Ассамблея ұйымдастырылды.

3-кезең. «Жалғасын тап».

Екі топ кезекпен бір-біріне мақал жасырып, жалғасын табады.

- 1) Тіл - адам ойының(айнасы).
- 2) Аңдамай сөйлеген (ауырмай өледі).
- 3) Ойнап сөйлесең де ... (ойлап сөйле).
- 4) Айтылған сөз (атылған оқпен тең).
- 5) Көп сөз –.... (бос сөз).
- 6) Көп сөз – күміс, аз сөз – . . . (алтын).
- 7) Өнер алды – (қызыл тіл).
- 8) Ашу – дұшпан, (ақыл – дос).
- 9) Жеті рет өлшеп, (бір рет кес).
- 10) Тіл – алтын (қазына).

4-кезең. «Полиглот».

1. Тілі бар, үні жоқ,
Өзін адам түсінген.
Сөйлеп тұрған тілі жоқ,
Көп оқисың ішіңнен. (кітап, книга, book)
2. Көз – қорқақ, . . . – батыр (қол, рука, hend)
3. Адамды адам еткен не? (еңбек, труд, work)
4. Аяғы біреу, қолы жоқ,
Шиыр- шиыр жолы көп.
Өзі сөйлей білмейді
Салған ізі сөйлейді. (қалам, ручка, pen)
5. Бетін адам ашады,
Білім нұрын шашады. (кітап, книга, book)

5-кезең. Поэзия минуты. «Ана тілі», «Қазақ тілі» туралы мәнерлеп өлең оқу сайысы.

6-кезең. «Атадан қалған асыл сөз». Ұлы адамдардың, ақын, жазушылардың тіл туралы айтқан асыл сөздерін жатқа айту, мағынасына тоқталу.

Қорытынды. Бағалау.

Раушан ХАСЕНОВА,
Е.Ш.Шайкин атындағы
№3 Сергеевка орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.
Солтүстік Қазақстан облысы,
Шал ақын ауданы.

ЕТІСТІКТІҢ ШАҚТАРЫНДА - МЕМЛЕКЕТТІК БИЛІКТІҢ ЖОҒАРЫ ОРГАНДАРЫ

(11-сынып)

Сабақтың мақсаты: білімділік - оқушылардың мемлекет туралы, етістіктің шақтары бойынша алған білімдерін нақтылау, жүйелеу, жинақтау, қайталау. Талдау жұмыстарын жүргізу; **дамытушылық** - өз ойларын еркін жеткізе білуге дағдыландыру, ауызекі сөйлеу дағдысын жетілдіру, оқушының дүниетанымын кеңейту, ауызша ойлау мен сөйлесу дағдысын қалыптастыру, сөздік қорын, тіл байлығын дамыту; **тәрбиелік** - туған жеріне, еліне деген сүйіспеншілігін арттыру, оқушылардың ұйымшылдық қабілетін жетілдіру.

Түрі: аралас сабақ, сұрақ-жауап, іздену, ойлану.

Әдісі: кластер құрастыру, бес жолды өлең жазу, ассоциация стратегиясы, мәтінмен жұмыс, СКТ технологиясы, сұрақ-жауап әдісі, талдау.

Пәнаралық байланыс: тарих, құқықтану.

Типі: топпен жұмыс, жеке жұмыс.

Көрнекілігі: Ата заң, сөйлемді кластер, кеспе қағаздар, деңгейлік тапсырмалар, слайдтар.

Сабақтың барысы:

1-слайд. ЭПИГРАФ.

*Күннің көзі күлімдеп кең даламда,
Құдіретін танытқан бар ғаламға!
Алатаудай асқақтап тұрған биік
Қазақстан - жұмақ қой күллі адамға!*

I. Ұйымдастыру кезеңі.

Оқушылардың сабаққа қатысы, даярлығы тексеріледі.

/Сынып 3 топқа бөлінген/

- Бүгінгі сабақта мемлекеттік биліктің жоғары органдарымен танысамыз, етістіктің шақтарын қайталаймыз және кешенді талдауларды жасаймыз.

II. Үйге берілген тапсырманы тексеру.

- Үйге қандай тапсырма берілді?

1. Қабылдау, атқару, күзету сөздерін 3 шақта жіктеу, талдауларды қайталау.

2. - Балалар, біз ҰБТ-ға дайындалуымыз керек, сондықтан терминологиялық диктант өткіземіз.

«Сен білесің бе?» (ауызша)

- Мағынасы қарама-қарсы сөздер. (**антоним**)

- Негізгі түбірге сөз тудырушы жұрнақ жалғануы арқылы жасаланады. (**туынды түбір**)

- Сөздің бөлшектенбейтін бөлігі. (**түбір**)

- Мағынасы бір-біріне жуық сөздер. (**синоним**)

- Дыбысталуы бірдей, мағынасы басқа. (**омоним**)

- Фонетика нені зерттейді? (**дыбыстарды**)

- Дауысты дыбыстар тілдің қатысына қарай қалай бөлінеді? (**жуан-жіңішке**)

- Біреудің сөзінің өзгеріссіз берілуі (**төл сөз**)

- Ер - елінде, (**гүл - жерінде**)

- Отансыз адам - (**ормансыз бұлбұл**)

- Білекті бірді жығады, (**білімді мыңды жығады**)

- Туған жердей жер болмас, (**туған елдей ел болмас**)

- Отан - оттан да (**ыстық**)

2-слайд. «Отан - оттан да ыстық» деген мақалды қалай түсінесіңдер?

Балалар «Отан» сөзіне фонологиялық талдау жасайды. Бір оқушы тақтада орындайды.

- Дәптерлеріңізде «Қазақстан» сөзіне талдау жасаңыз. (Спикер тексеріп береді).

3-слайд. Фонологиялық талдау (ауызша)

Отан

1. Айтылу, жасалу, жазылу жолдарына қарай: жуан буынды сөз. Себебі, сөздің құрамындағы дауысты дыбыстар - жуан дауысты дыбыстар.

2. Буын. Бұл сөз **О - тан** болып екі буынға бөлінеді. (ашық буын және бітеу буын). Себебі, сөздің құрамында екі дауысты дыбыс бар. **О** - ашық буын. Себебі, о буыны жалғыз дауысты дыбыстан тұр; **тан** - бітеу буын. Себебі, буын дауыссыз дыбыстан басталып, дауыссыз дыбысқа аяқталып тұр.

3. Тасымал. Отан сөзі екі буыннан тұрғанымен тасымалданбайды. Себебі, жалғыз дауысты дыбысты жолдың екінші жағына қалдырып кетуге болмайды.

4. Екпін. Қазақ тілінде сөз екпінінің орны біршама тұрақты. Бұл сөзде екпін **тан** буынындағы **а** дауысты дыбысына түседі.

5. Буын үндестігі жоқ. Себебі, бұл - түбір сөз.

6. Дыбыс үндестігі жоқ. Себебі, бұл - түбір сөз.

III. Жаңа тақырып.

Кіріспе сөз: - Сонымен, балалар, Отан дегеніміз - адамның туып өскен жері, туған-туысқандарымен, жақындарымен бірге тұратын атамекені. Қазақ елінде тұратын адамдардың Отаны - Қазақстан Республикасы.

- Қазақстан Республикасы қандай мемлекет?

- Қазақстан - егеменді, тәуелсіз мемлекет.

4-слайд. «Ой толғаныс» стратегиясы.

- Балалар, сабағымыздың эпиграфына назар аударыңыздар: *«Күннің көзі күлімдеп кең даламда,
Құдіретін танытқан бар ғаламға!
Алатаудай асқақтап тұрған биік
Қазақстан - жұмақ қой күллі адамға!»*
- Қандай ой келеді?
- Қазақстанымыз бүкіл әлемге биіктен көрінсін және елімізде бірлік, ынтымақ бар деген ой келеді.

5-слайд. 1-2 желтоқсанда Астанада ЕҚЫҰ (Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі ұйымының) Саммиті Қазақстанның төрағалығымен өтті.

ЕҚЫҰ Саммиті-барша Қазақстандықтардың жетістігі мен мақтанышы. Маңызды мәселелерді талқылау үшін Қазақстан Астанасына 56 мемлекет, 69 халықаралық ұйым жетекшілері, 500-ден астам үкіметтік емес ұйым өкілдері мен 1000-аса журналистер келді.

ЕҚЫҰ-ның ұраны: Сенім. Дәстүр. Ашықтық. Толеранттылық.

ОБСЕ - ЕҚЫҰ

Дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

Мұғалімнің сөзі: - Бүгінгі сабақта Қазақстан туралы білімдерімізді тереңдетеміз, осы тақырып бойынша әңгімелесеміз және етістіктердің шақтарын қайталаймыз.

Қазақстан Республикасы қай жүйеге негізделген мемлекет? (Президенттік басқару)

- Ендеше, жаңа сабақты Н.Ә.Назарбаевтың сөзімен бастаймыз.

6-слайд. *«Еліңнің ұлы болсаң, азаматтық намысың болса, жердің де, елдің де иесі өзің екеніңді ұмытпа!».*

(Н.Назарбаев)

- Бұл сөздерді қалай аударасыздар? Осы сөздерді дәптерлеріңізге жазып алыңыздар.

- Жердің де, елдің де иесі сендерсіңдер, сондықтан да мемлекет туралы, мемлекеттік белгілер туралы жақсы білулеріңіз керек.

Ассоциация

- Балалар, мемлекеттің белгілері дегенде қандай ассоциациялар келеді?

- Мемлекет туралы жақсы білесіңдер. Дегенмен, білімдерімізді тереңдету үшін мәтінмен танысайық. (57-беттегі 3-тапсырма).

7-слайд. Мәтінмен жұмыс: мәтінді түсініп оқып, жаңа сөздерді сөздікке жазып алыңыздар.

Сөздік:

Билік – власть;

Тағайындайды – назначает;

Атқарушы – исполнитель;

Басқарма – управление;

Мәжіліс – заседание;

Жергілікті – местный;

Тұрақты – постоянно;

Саналады – считается;

Сайлайды – избирают;

Тарату – распускать;

Басым көпшілігі – большинство.

Егемендіктің маңызды белгісі - мемлекеттік биліктің жоғары органдарының болуы. Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекеттік билікті бөлу принципін бекітті. Мемлекеттік билік үш буынға бөлінеді:

1. заң шығарушы;
2. атқарушы;
3. сот.

Заң шығару қызметін Парламент атқарады.

Парламент екі палатадан тұрады: Мәжіліс және Сенат.

Олар тұрақты қызмет істейді. Мәжіліс депутаттарын азаматтар тікелей сайлайды. Сенат депутаттарының басым көпшілігін мәслихаттар сайлайды. Сенаттың жеті депутатын Президент тағайындайды.

Қазақстан Республикасының Үкіметі еліміздің көлемінде атқарушы билікті жүзеге асырады. Ол атқарушы органдардың жүйесін басқарады. Атқарушы органдардың жүйесіне министрліктер, мемлекеттік комитеттер, комиссиялар, басқармалар және жергілікті атқарушы органдар – облыстық, қалалық, аудандық, ауылдық, селолық әкімшіліктер жатады.

Сот билігін Жоғарғы Сот, облыстық, аудандық соттар жүзеге асырады. Аталған органдар біртұтас мемлекеттік биліктің буындары болып саналады.

Парламент Үкіметті, ал Президент Парламентті тарата алады.

IV. Жаңа сабақты бекіту.

1. Сабақтың алдында біз үш топқа бөліндік:

I топ - заң шығарушы;

II топ - атқарушы;

III топ - сот.

8-слайд. Сызба бойынша әр топтың спикері өз қызметі туралы әңгімелеп береді.

V. Грамматикалық тақырыпты қайталау.

Деңгейлік тапсырмалармен жұмыс.

- Жақсы. Балалар, мәтіндегі асты сызылған сөздер қай сөз табына жатады? Етістік деген не? Етістіктің шақ категориясы қандай жұрнақтар арқылы жасалады?

9-слайд.

- Деңгейлік тапсырмаларды орындау үшін біз семантикалық картаны толтырамыз.

III деңгей. Семантикалық карта.

Етістік	Өткен шақ			Осы шақ		Келер шақ		
Сайлау	Бұрын-ғы	Же-дел	Ауыс-палы	Ауыс-палы	Нақ осы шақ	Ауыс-палы	Бол-жал-ды	Мақ-сат-ты
I жақ	+				+			+
II жақ		+				+		
III жақ			+		+			
II жақ				+			+	

(Оқушыларда)

I топ - заң шығарушы.

	Оқушының аты-жөні		
Етістік	Өткен шақ		
Сайлау	Бұрынғы	Жедел	Ауыспалы
I жақ			
II жақ			
III жақ			

II топ – атқарушы.

	Оқушының аты-жөні	
Етістік	Осы шақ	
Сайлау	Ауыспалы	Нақ осы шақ
I жақ		
II жақ		
III жақ		

III топ – СӨТ.

	Оқушының аты-жөні	
Етістік	Келер шақ	
Сайлау	Ауыспалы	Болжалды Мақсатты
I жақ		
II жақ		
III жақ		

(Спикерлер тақтаға шығып картаны толтырады).

10-слайд. II деңгей – талдаулар жасау.

I топ **Үкімет** сөзіне математикалық тәсілмен дыбыстық мінездеме береді.

II топ **Мемлекет** сөзіне лексико-грамматикалық талдау жасайды.

III топ **Парламент** сөзіне синтаксистік талдау жасайды.

11-слайд. VI. Рефлексия.

1. «Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» технологиясы бойынша «5 жол стратегиясымен» жұмыс.

1. Зат есім.	Мемлекет.
2. 2 сын есім.	(егеменді, тәуелді).
3. 3 етістік.	(дамиды, гүлденеді, өркендейді).
4. сөйлем.	(Қазақстан Республикасы – егеменді мемлекет.)
5. синоним.	(Қазақстан).

12-слайд. 2. Кластерді толтыру.

- Балалар, егемендіктің белгісі не? (Биліктің жоғары органдары).

- Мемлекеттік билік неше буынға бөлінеді? (3)

- Парламент неше палатадан тұрады? (2)

- Атқару органдарына нелер жатады? (министрлер, мемлекеттік комитеттер, жергілікті атқарушы органдар).

13-слайд.

VII. Үйге тапсырма беру.

VII. Баға қою.

САЯХАТШЫ САЯН СЕПТІКТЕРІ

Сабақтың мақсаты: білімділік - септік жалғауларының дұрыс жалғануын үйрету және оны меңгерту арқылы оқушыны тілдесім әрекетіне жетелеу; **дамытушылық** - мәтінмен жұмыс түрлерін (жаңа сөздер, аудару, диалог құру) жүргізу арқылы тілдік қорын кеңейту. Әр түрлі деңгейлік тапсырмалар арқылы пәнге деген қызығушылығын арттыру. Жеке тұлғаның өз ойын жүйелі жеткізе білу және шығармашылық қабілетін дамыту; **тәрбиелік** - оқушыны мемлекеттік тілге құрметпен қарауға, оны саналы да ерікті түрде меңгеруге, Отанын сүюге тәрбиелеу.

Түрі: жаңа сабақ.

Әдіс-тәсілдері: баяндау-түсіндіру, сұрақ-жауап, әңгімелеу, жеке, топтық, суретпен жұмыс, рөлдік ойын, сергіту сәті, көрнекілік әдістері.

Пәнаралық байланыс: орыс тілі, халық ауыз әдебиеті, математика, география.

Көрнекілігі: плакат, кәртішке, перфокарта, интерактивті тақта, суреттер, географиялық карта, оқулық, дәптер, тақта, бор.

Сабақтың барысы: Ұйымдастыру кезеңі.

1. Оқушылармен амандасу.
2. Аудирование (тіл дамыту жұмысы).
 - Балалар, қазір қай жыл мезгілі?
 - Көктем айларын кім атайды?

- Көктемде ауа райы қандай болады?
- Арман, саған қай жыл мезгілі ұнайды?
- Бүгін аптаның қай күні?

3. Оқушыларды сабақтың тақырыбы және мақсатымен таныстыру.

Жаңа сабақ.

1. Мәтінмен жұмыс: а) мәнерлеп оқу (35-бет); ә) жаңа сөздермен танысу:

қарасаң көзің тоймайды - глаз не оторвать;

еркелей қарады - нежно посмотрел;

көрген- білгенін - все, что увидел;

қызыға тыңдады - слушал с интересом;

риза болды - был доволен.

б) оқушылар кезекпен оқып, аударады.

в) Рөлдік ойын:

Саяхатшы Саян достарымен ортаға шығады.

Данияр: - Саян, Астана қандай екен?

- Қарасаң көзің тоймайды! Әсем қала екен.

- Астанада не көрдің?

- Астанада Парламент үйін, ескерткіштер, әдемі ғимараттар, саябақтарды көрдім. Бәйтеректі көрдім. «Бес жұлдызды Алатау» қонақ үйін көрдім.

(слайдпен Астана көріністері көрсетіледі.)

- Астана қай жерде орналасқан?

- Астана Есіл өзенінің бойында, Сарыарқа жерінде орналасқан (картадан көрсетеді).

- Қандай жақсы. Сені енді саяхатшы Саян дейтін болдық қой.

- Иә, мен Астанадағы «Білім» туристік агенттігінен достарым үшін «Қызықты септіктер» еліне жолдама алып келе жатырмын. Жүріңдер, бірге барайық.

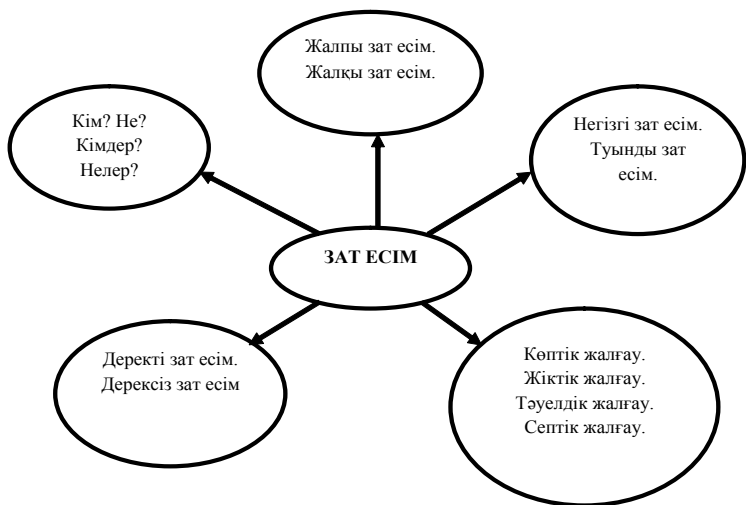
Саян: - Сәлем, балалар.

Балалар: - Міне, саяхатшы Саян да келді. Астанадан

бізге қандай базарлық алып келдің?

Саян: - «Білім» туристік агенттігінен «Қызықты септіктер» еліне жолдама алып келдім. «Қызықты септіктер» еліне кіру үшін жолдаманың шарттарын және тапсырмаларды орындауларың керек. Жолдаманың шарты:

(интерактивті тақтада слайдпен зат есім түрлерінің сызбасы көрсетіледі)

- Осы сызбаны түсіндіріп беріңдер.

Оқушылар сызбаның әр бөлімін түсіндіріп айтып береді, мысал келтіреді.

- Жақсы, балалар. Ал, менің тапсырмам - қызықты септіктер туралы ертегі немесе әңгіме жазу болатын. Кәне, кім оқиды?

2-3 оқушы шығармашылық жұмыстарын оқиды.

- Жарайсыңдар, балалар! Мен сендердің жауаптарыңа қызық болдым. Міне, жолдамаларыңды ала қойыңдар. «Қызықты септіктер» еліне қош келдіңдер!

- Балалар, орыс тілінде неше септік бар?(6 септік)

- Ал, қазақ тілінде неше септік бар?(7 септік) Тақтада 7

септік сызбасы көрсетіледі, оқушылар ауызша мысалдар келтіреді.

Септік атаулары	Сұрақтары	Жалғаулары
Атау септік	Кім? Не?	Жалғауы жоқ
Ілік септік	Кімнің? Ненің?	-ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің;
Барыс септік	Кімге? Неге? Қайда?	-ға, -ге, -қа, -ке, -на, -не, -а, -е;
Табыс септік	Кімді? Нені?	-ды, -ді, -ты, -ті, -ны, -ні;
Жатыс септік	Кімде? Неде? Қайда?	-да, -де, -та, -те, -нда, -нде;
Шығыс септік	Кімнен? Неден? Қайдан?	-нан, -нен, -дан, -ден, -тан, -тен;
Көмектес септік	Кіммен? Немен ?	-мен, -бен, -пен;

- Өткен сабақта біз атау, ілік, барыс, табыс септіктерімен танысқан едік, енді, жатыс, шығыс, көмектес септіктерімен танысамыз. (Сызбада аталған септік сұрақтары мен жалғаулары көрсетіледі). Мысалы:

Жатыс с. анада, ауылда, үйде, әкеде.

Шығыс с. анадан, ауылдан, үйден, әкеден.

Көмектес с. анамен, ауылмен, үймен, әкемен.

- Ал, енді, кім мына сызбаға қарап, соңғы 3 септікті септеп береді? (Тақтаға 2 оқушы шығып, білім, қала, өнер сөздерін септейді, жалғаулардың жалғану заңдылығын түсіндіреді.)

Әр топқа әр түрлі деңгейлік тапсырмалар беріледі.

1-деңгейдің тапсырмалары:

1. Берілген зат есімдердің ішінен жалқы есімді септеу, ережесін айту, сөйлем құрау (тақтамен жұмыс).

2. Септік жалғауларының орнын табу. (Перфокартамен жұмыс).

1. Атау с.	-мен, -бен, -пен.
2. Ілік с.	-нан, -нен, -дан, -ден, -тан, -тен.
3. Барыс с.	-ның, -нің, -тың, -тің, -дың, -дің.

4. Табыс с. -да, -де, -та, -те.
 5. Жатыс с. -ға, -ге, -қа, -ке.
 6. Шығыс с. -жалғауы жоқ.
 7. Көмектес с. -ды, -ді, -ты, -ті.

3. Септік атауларын орналастыру. Интерактивті тақтамен жұмыс.

Септік атаулары	Сұрақтары	Жалғаулары

Сызбаның астында септік атаулары, сұрақтары, жалғаулары араласып жазылады, ішінен септік атауларын тауып, рет-ретімен орналастыру керек.

кім?, ілік, -ға, -ге, көмектес, -ның, -нің, кімге?, неге?, кіммен?, барыс, -ны, -ні, -мен, неде?, немен?, жатыс, -пен, -ды, -ді, кімді?, нені?, неден?, кімнің?, не?, атау, табыс, ненің?, кімде?, шығыс, -да, -де, -қа, -ке, кімнен?

2- деңгейдің тапсырмалары:

1. Тақтамен жұмыс. Көптік жалғаулы зат есімді септеу, сөз тіркесін құрау.

2. Кәртішкемен жұмыс. Көп нүктенің орнына тиісті септік жалғауларын қою.

- Бос уақытымда кітапхана... отырамын.
- Ертең әжем... барамын.
- Біз еліміз... сүйеміз.
- Менің досым... қызықты кітаптар бар.
- Саян бүгін Астана... келді.
- Әсел... анасы- дәрігер.

(-дан, -мен, -де, -ды, -ті, -ның, -да, -дың, -тің, -ді, -ға, -тан, -бен, -дің)

3. Септік сұрақтарын орналастыру (интерактивті тақтамен жұмыс, жоғарыдағы сызба бойынша).

3-деңгейдің тапсырмалары:

1. Тәуелдік формадағы(3-жәк) зат есімді септеу, сол сөзбен сұрақ-жауап құрастыру (тақтамен жұмыс).

2. Жазба жұмысы. Терме диктант. (Мұғалім оқыған мәтіннің ішінен септік жалғаулы сөздерді теріп жазу, сұрақ қою).

Маған ауылдың ауасы ұнайды. Жазғы демалыста мен ауылға барамын. Ауылда атам мен әжем тұрады. Ауылдан келген соң әкеммен бірге мен де Астанаға барамын. Астана-еліміздің астанасы. Мен Отанымды сүйемін.

3. Септік жалғауларын орналастыру (интерактивті тақтамен жұмыс).

Бекіту. Мұғалім: - Қазақ халқында қасиетті сан деген ұғым бар. Олар- 3, 7, 9, 12, 40. Осылардың ішінде 7санына тоқталайық. Балалар, 7 санына байланысты қандай сөздерді білесіңдер?

- Аптаның 7 күні, 7 қарақшы жұлдызы, кемпірқосақтың 7 түсі бар.

- Өте дұрыс. Енді тақтаға қарайық.

Слайд. Қасиетті сан - роковое число.

1. 7 Ата (7 поколение):	1. Ата;
	2. Бергі ата;
	3. Арғы ата;
	4. Баба ата;
	5. Ұлы ата;
	6. Түп ата;
	7. Тек ата.

2. 7 Қазына (7 богатство):
1. Ит (собака);
2. Ат (лошадь);
3. Мылтық (ружье);

4. Қыран құс (орел);
5. Өнер- білім (знания);
6. Сұлу қыз (красивая девушка);
7. Батыр жігіт (богатырь).

3. Мақалдар:

1. Жеті жұрттың тілін біл,
Жеті түрлі ілім біл. (Стремись изучить язык семи народов
и семь разных наук).
2. Жеті рет өлшеп, бір рет кес. (Семь раз отмерь, один
раз отреж).
3. Жігітке жеті өнер де аз. (Джигиту знать семь ремесел
- мало).
- Міне, балалар, 7 саны туралы осындай деректерді біліп
жүрейік.

Бекіту тапсырмалары:

1. 7 күнді септеу (тақтамен жұмыс).
 2. «Аудармашылар» ойыны (интерактивті тақта).
- Қ. Мырза Әлидің «Жеті септік» өлеңіндегі септік атауларын
мен сұрақтарын аудару.

Жеті септік

Жеті септік - жеті бала,
Жетеуінің атын ата.

... септік кто? что? десе,
Атың менен затыңды ата.

Кого? чей? - деп анықтап,
... септік іліп алар.

Кому? к чему? қайда барсаң,
... септік біліп берер.

Кого? что? керек етсең,
... сұрап жүріп табар.

У кого? где? десең,
... септік сонда жатар.

... септік от кого? от чего?

Қайдан шықтың соны айтар.

С кем? с чем? керек болса,
... көмек беріп қайтар.

Сұрағы қызық, аттары да,
Септіктерді жатталық та.

3. «7 септікте 7сұрақ» (ауызша орындалады).

1. Бүгін кім кезекші?
2. Мынау кімнің күнделігі?
3. Бүгінгі сабақ кімге ұнады?
4. Бүгін біз нені оқыдық?
5. Саяхатшы Саян қай қалада болды?
6. Қазақша сөйлеуді кімнен үйрендің?
7. Саған сыныпта кіммен отырған ұнайды?

Оқушылардың білімін бағалау.

Үйге тапсырма:

1. Өз атыңды және не? деген сұраққа жауап беретін 2 сөз септеп келу.

2. «Жеті септік» өлеңін жаттау.

Сабақ аяқталды. Рахмет. Сау болыңыздар.

Зейнеп ЖАМАЛИЕВА,

Алматы қаласындағы

арнаулы (коррекциялық) сөйлеу

қабілеті нашар дамыған балаларға

арналған №9 мектеп-интернатының

қазақ тілі пәнінің мұғалімі.

ТЕРМИНГЕ БАЙ ҚЫСҚЫ АЗИАДА ОЙЫНДАРЫ - ҚАЗАҚСТАНДА

Сабақтың мақсаты: салауатты өмір салтын насихаттау. Спорт туралы білімдерін кеңейту. Спортқа байланысты терминдермен жұмыс. Оқушылардың танымын дамыта

отырып, өздігінен жұмыс істеуге баулу. Қазақстан спортшыларына жанкүйерлер қатарында биікке көтерілуіне қолдау көрсету. Жас ұрпақты патриоттық сезімге тәрбиелеу, спортқа деген қызығушылығын арттыру.

Түрі: аралас сабақ.

Әдіс-тәсілдері: сұрақ-жауап, түсіндіру, әңгімелеу, сөздік, көрнекілік, жанкүйерлер сұхбаты.

Көрнекілігі: 1. Азиада эмблемасы.

2. «Медеу» мұз айдынының суреті (1951 жылғы суреті мен бүгінгі суреті).

3. Спорт терминдері.

4. Сызбалар, суреттер, кестелер.

Сөздік: Олимпиада алауы, бойтұмар, сайысқа түсу, жанкүйерлер, эстафета, халықаралық, Азиада эмблемасы, ИРБИ-АЛАН, Азиада ойындары, тұңғыш рет, 27 мемлекет, 11 қысқы ойындар.

Пәнаралық байланыс: бейнелеу өнері, дене шынықтыру, тарих.

Сабақтың барысы: I. Ұйымдастыру кезеңі.

II. Сәлемдесу. Әнұранды орындау.

III. Сабақтың тақырыбы мен мақсаты: Биыл қыста елімізде қандай қыстық ойындар өтті?

- Дұрыс. Балалар, 2011 жылғы 30 қаңтарда еліміз ҚЫСҚЫ АЗИАДА ОЙЫНДАРЫНЫҢ эстафетасын қабылдады. Азиада ойындары - халықаралық спорттық жарыстар. Олар Азия елдерінің спортшылары арасында әрбір төрт жыл сайын өткізіледі. Азия ойындарын АЗИАДА деп атайды. Әрбір ойынның эмблемасы, туы, ұраны және әнұраны болады.

Қазақстандық спортшылар Азиада ойындарына 1996 жылдан бастап қатыса бастады.

- Біздің Азиада ойындарының ұраны: «**Мақсаты бірдің - рухы бір!**».

IV. Ой қозғау.

Мен барыстың күшігі - аланмын.

Мен - 2011 жылғы Азиаданың бойтұмарымын!

Спорт - менің өмірім!

V. Сұхбат. «Вокзалдағы кездесу».

- Сәлеметсің бе, Виталий!

- Сәлеметсің бе, Диас!

- Халің қалай?

- Рақмет, жақсы.

- Қайда бара жатырсың?

- Астанаға.

- Не үшін?

- Сен білмейсің бе? Азиада ойындарының ашылуына бара жатырмын.

- Пойызға билетің бар ма?

- Иә, билетті өткен аптада алып қойдым.

- О! Қандай бақыттысың!

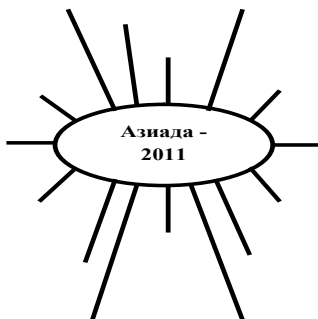
- Менің де барғым келеді.

- Астанадан келгеннен кейін саған Азиада салтанатының қалай ашылғаны туралы айтып беремін.

- Жақсы, сау бол!

- Сау бол!

VI. Тіл дамыту. Кесте бойынша тақырыпты ашу. Мына кестеге назар аударайық:

VII. Кесте бойынша сұрақтар қойып, мазмұнын ашу.

1. Қысқы Азиада ойындары 2011 жылы қай уақыт аралығында өтеді?
2. Азиада ойындары неше жылда бір өткізіледі?
3. Қазақстан Қысқы Азиада ойындарының эстафетасы қай облыс орталықтарын аралады?
4. Қысқы Азиада ойындары нешінші рет өткізіліп отыр?
5. Жарыстар спорттың неше түрінен болады?
6. Қанша медаль сарапқа салынады?
7. Азияның қанша елінен спортшылар келеді?
8. Азиаданың бойтұмары қай аң?
9. Қысқы спорт ойындарына нелер жатады?

VIII. а) Төмендегі синоним сөздерді мағынасына қарай сәйкестендіріп жазыңдар.

Атақты	жақсы көру
Жаттықтырушы	дайындау, үйрену
Жеңімпаз	бапкер
Ұнату	жүлдегер
Айналысу	белгілі, әйгілі
Жаттығу	шұғылдану
Сайыс	жарыс, дода

ә) Мына сөйлемдердің дұрыс-бұрыстығын тексеріңдер.

1. Азиада ойындарына дайындық әлі басталған жоқ.
2. 2001 жылы 30 қаңтарда Қысқы Азиада ойындарының ашылу салтанаты өтеді.
3. 2011 жылы Қысқы Азиада ойындары Шымкент, Тараз қалаларында өтті.

IX. Жаңа сабақты бекіту:

1. Қысқы Азиада ойындары қай мемлекеттерде өткізіліп келді?
2. Қазақстанда қандай спорттық нысандар салынды?
3. Қысқы Азиада ойындары осы жылдары өткізілді: 1986, 1990, 1996, 1999, 2003, 2007.

4. Қазақстанның спортшылары алғаш рет қатысқан қысқы Азиада ойындары қайда және қашан өтті?

5. Біз Қазақстан спортшыларын қандай сөздермен қолдадық.

Хормен:

-Алға, Қазақстан! Жарайсың, Қазақстан!

- Бұл - менің Азиадам!

Х. Үйге тапсырма: Азиада ойындары туралы реферат жазу.

Зәуреш ҚҰРМАНҒАЛИЕВА,

Алматы қаласындағы

І.Жансүгіров атындағы

№130 гимназияның

қазақ тілі мен әдебиеті

пәнінің мұғалімі.

СӨЙЛЕМ ҚҰРУҒА БАУЛЫҒАН ҚҰСТАР

Мақсаты: құстар туралы алған мәліметтерін қайталау, тереңдету. Сөзді дұрыс қолдануға үйрету. Дұрыс, қатесіз оқу, айту дағдыларын дамыту. Сауатты жазуға үйрену. Туған өлке табиғатына, табиғат заттарына, құстарға деген сүйіспеншілігін арттыру.

Көрнекілігі: құстардың суреттері, буклет, фотомонтаж, үнтаспа.

Әдісі: сұрақ-жауап.

Сабактың барысы: 1. Ұйымдастыру:

а) Сәлемдесу;

ә) Әнұран;

б) Оқушылармен әңгімелесу.

2. Фонетикалық жаттығу.

1, 2, 3, ал, қанеки ұш, 4, 5, 6, 7, мынау - ауыл шеті.

8, 9, 10, ал, қанеки, қон.

Асықпа да саспа, Бірден қайта баста.

3. - Біз өткен сабақта «Құстар» тақырыбын өттік. Әр түрлі құстармен таныстық. Құстардың қандай ерекшелігі бар екенін білдік. Құстардың қандай пайдасының барын, оларға қандай қамқорлық жасау керек екендігін үйрендік. Қандай құстар жылы жаққа кетіп, қандай құстардың қыстайтынын білдік. Енді, осы сабақта біз құстар туралы алған білімдерімізді пысықтап, қорытындылаймыз.

- Балалар, қазір қандай жыл мезгілі?
- Қыс.
- Қыс екенін қайдан білдіңдер?
- Қыста қар жауады,
- Адамдар жылы киім киеді.
- Күн суық болады.
- Тағы қандай өзгерістер бар?
- Адамдар, құстар, аңдар қысқа дайындалады.
- Кейбір құстар не істейді?
- Кейбір құстар жылы жаққа ұшып кетеді, кейбірі қыстап қалады.
- Ол қандай құстар?
- Торғай, сауысқан, қарға, құр.
- Қыстап қалған құстарға қандай қамқорлық жасаймыз?
- Үйшік жасаймыз.
- Жем береміз.
- Көктем жаршысы деп қай құсты айтамыз?
- Қараторғай.
- Құстардың қандай пайдасы бар?
- Олар зиянды жәндіктерді жейді. Тышқанды жейді.
- Ең алдымен қандай құстар ұшып келеді?
- Тырна, көкек, қарлығаш, тоқылдақ.
- Дұрыс, құстар туған жерге топ-топ болып келіп жатады. Күзде қалай топ болып ұшса, көктемде сол топпен қайтып келеді. Жолда көп қиындықтар көреді, жыртқыш аңға жем болады. Күзде кеш

кеткені ерте, ерте кеткені кеш келеді. Сондай қиындықпен келген құстарды қалай қарсы аламыз?

- Ұя жасаймыз.
- Қандай тақпақ білесіңдер?
- *Көктем де келді жадырап,
Құстарын ертіп қасына.
Достардың жайын жадыма ап,
Үй салдым терек басына.*
- *Кішкентай болсын ол мейлі,
Үй салдым жайлы орынға
Бұл үйге мысық келмейді,
Жетпейді оның бойы да.*
- *Үй салдым құстың алдынан,
Болсынышы ол - өмір панасы.
Өзімдей сәби балдырған
Өссінші құстың баласы.*

- Өте жақсы. Құстарды біз осылай ұя жасап қарсы аламыз.

Құстар туралы тағы не білесіңдер?

Сен білесің бе?

- Жер шарында 100 млрд. құс тіршілік етеді.
- 9 мыңға жуық түрінің 700-і біздің елімізде мекендейді.
- Құстар 2-3 шақырым биіктікте, 60-70 км жылдамдықпен ұшады.
- Оңтүстік елдерден құстардың 200-ге жуығы біздің елімізге ұшып келеді.
- Дүниедегі ең кіші құс - колибри.
- Дүниедегі ең үлкен құс - африка түйеқұсы.
- Алматы хайуанаттар бағында құстардың 146 түрі бар.
- Дүниедегі ұша алмайтын құстар - пингвин мен түйеқұс.
- Пингвиндер Антарктидада мекендейді. Пингвиндер жерде жай жүреді, суда тез жүзеді.

Енді құстарды сипаттап беріңдер.

- Құстардың өз тіршілігі үшін тұмсығының пайдасы көп.
- Тоқылдақтың тұмсығы өткір, мықты болады. Ағашты тесіп,

құрттарды теріп жейді. Ағаштың діңін тесіп, ұя жасайды.

- Бүркіт - көк күмбезінде қалықтап ұшқан қыран құс.

Бүркіттің тұмсығы өте мықты. Ол өзінің тұмсығымен ұстаған аң-құстардың етін жұлып жейді.

- Бірқазанның тұмсығы үлкен. Ол тұмсығын кең ашып, балықтарды бір-ақ толтырып жеп алады.

- Қарлығаш - құстың сүйкімдісі. Өте еңбекқор құс. Ұясын адамдар үйінің маңына салады. Бір қарлығаш жаз бойы 500 мыңнан 1 млн-ға дейін зиянды жәндіктерді жояды.

- Сауысқан - қыстап қалатын құстың бірі. Сауысқанның құйрығы ұзын, түсі қара ала. Қазақстанның барлық жерінде кездеседі.

- Көгершін - көк, сұр, қоңыр, ақ түсті болады. Көгершіндер Қазақстанның барлық жерінде кездеседі. Ол Бейбітшілік құсы деп есептеледі.

«Ақ көгершін» әні орындалады.

- Енді, тапсырмалар орындайық. Тақтада құстардың суреттері ілулі тұр, олардың қалай дыбыстайтыны жазылған. Қай құс қалай дыбыстайды, соны табыңдар.

Қарға шырылдайды.

Сауысқан сайрайды.

Торғай қарқылдайды.

Бұлбұл шаңқылдайды.

Бүркіт шықылықтайды.

Сергіту. Қарға біздің қарқ-қарқ

Сауысқаным саңқ-саңқ.

Торғайларым шик-шиқ,

Жапалағым ух-ух,

Көкек, көкек, көкек деп,

Ұшады екен желпілдеп.

- Енді, ормандағы құстардың дауыстарын естиік. (Үнтаспадан құстар дауысын есту).

- Балалар, құстар туралы қандай жұмбақтар білесіңдер?

1. Бір-ақ сөз біледі,

Соны айтып жүреді.

Өз аты - онысы. Және жоқ қонысы. (көкек)

2. Жем көрсе, шықылықтап қалтаңдайды,
Сескенсе, жыпылықтап жалтаңдайды. (сауысқан)
3. Тоқылдатаып, мазаны ап,
Ағаштарды тазалап,
Орманды емдейді,
Зиянкесті жазалап. (тоқылдақ)
4. Екі айыр құйрығы,
Қияқ мұрт қанаты.
Ұшқырлардың жүйрігі. (қарлығаш)
5. Суықтан да тоңбайды,
Құрт-құмырсқа шіркейден,
Бау-бақшаны қорғайды. (торғай)
6. Сирағы ұзын, тырнағы ұзын,
Балықты сүзбей, ұстайтын шоқып,
Тұмсығы біздей. (тырна)

Тест. 1. Ең үлкен құсты ата.

а) бұлбұл; ә) қараторғай; б) түйеқұс; в) аққу.

2. Жер шарында қанша құс мекендейді?

а) 100 млрд; ә) 10 млрд; б) 400 млн; в) 20 млн.

3. Құстар немен қоректенеді?

а) ет; ә) сүт; б) жәндіктер; в) шай.

4. Дүние жүзіндегі ең кішкентай құс:

а) жапалақ; ә) қарға; б) сауысқан; в) колибри.

5. Әнші құсты ата:

а) тоты; ә) бұлбұл; б) тырна; в) торғай.

- Сабағымызды бекіту үшін «Ұшты-ұшты» ойынын ойнайық.

Ұшты-ұшты, арба ұшты. Ұшты-ұшты, қарға ұшты. Ұшты-
ұшты сырға ұшты. Ұшты-ұшты, тырна ұшты. Ұшты-ұшты,
ебелек ұшты. Ұшты-ұшты, көбелек ұшты.

Бағалау.

Үйге тапсырма: Құстар туралы 3 сөйлем құрап жазып
келу.

Гүлнар НҰРҒОЖИНА,
Солтүстік Қазақстан облысының
Петропавл қаласындағы
Бірінші қалалық жалпы
білім беретін лицейдің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

6-СЫНЫПҚА АРНАЛҒАН ТЕСТ САУАЛДАРЫ

1. Жуан дауысты дыбыс қалай жасалады?

- а) Еріннің қатысына қарай;
- ә) Жақтың қатысына қарай;
- б) Тілдің қатысына қарай;
- в) Езудің қатысына қарай ;
- г) үн мен салдыр қатысына қарай.

2. Қатаң дауыссыздан басталып тұрған жалғауды табыңыз.

- а) Қонағы; ә) Қарттар; б) Отбасыма;
- в) Пәтерге; г) Кілемдер.

3. Қай дауысты дыбыс жіңішке, ашық, езулікке жатады?

- а) Ү; ә) Ө; б) Ә; в) А; г) І.

4. Буынға дұрыс бөлінген сөзді көрсетіңіз.

- а) Тал-ды-қор-ған; ә) Тал-ды-қо-рған;
- б) Тал-ды-қорғ-ан; в) Та-л-ды-қор-ған;
- г) Тал-дық-ор-ған.

5. Ауыспалы мағынасында тұрған сөзді көрсетіңіз:

- а) жануардың терісі; ә) көліктің дөңгелегі;
- б) адамның көзі; в) құстың қанаты; г) жұмыстың басы.

6. Бірінші кітап сөз тіркесінің синонимін табыңыз.

- а) бірнеше кітап; ә) соңғы кітап; б) бесінші кітап;
в) көптеген кітап; г) тұңғыш кітап.

7. Дұрыс тіркескен сөзді табыңыз:

- а) мен кел; ә) маған кел; б) менде кел;
в) менің кел; г) мені кел.

8. Жай шырайды көрсетіңіз:

- а) жақсылау; ә) жап-жақсы орындалған;
б) жақсылық істеді; в) өте жақсы екен; г) жақсы адам.

9. Негізгі түбір етістікті табыңыз:

- а) ойлан; ә) сана; б) шақыр; в) тазала; г) басқар.

10. Тура мағынада берілген сөз тіркесін көрсетіңіз:

- а) биік сезім; ә) биік ғимарат; б) биік ой;
в) биік тұлға; г) биік сөз.

11. «Алға» сөзінің антонимін көрсетіңіз:

- а) ілгері; ә) алыс; б) артқа; в) жоғары; г) кең.

12. Буын үндестігі заңы бойынша жазылған сөзді табыңыз:

- а) жауынгер; ә) мұғалім; б) кәсіпорын;
в) отбасы; г) кітап.

13. Сөз мағыналарын зерттейтін сала:

- а) лексика; ә) фонетика; б) морфология;
в) синтаксис; г) грамматика.

14. Жалпылау есімдігінің септелген түрін көрсетіңіз:

- а) бәрінің; ә) осы; б) барлығы;
в) ешкім; г) өзім.

15. Күн салқындап, жапырақтар жерге түсетін жыл мезгілін анықтаңыз:

- а) жазғытұрым; ә) көктем; б) жаз;
в) күз; г) қыс.

16. Болымсыз есімдігін анықтаңыз:

- а) өзіміз; ә) ешқайда; б) міне;
в) бүкіл; г) қалай.

17. Түбір сөзді табыңыз:

- а) еңбекші; ә) кіші; б) демеуші;
в) жазушы; г) күшті.

18. Көптік жалғауының дұрыс қолданылмауын табыңыз:

- а) студенттер; ә) жауаптар;
б) он оқушылар; в) бес қыз; г) көліктер.

19. Мына сөздерден тәуелдік жалғауын табыңыз:

- а) барсам; ә) басым; б) боссың;
в) болдым; г) мүлдем.

20. Сапалық сын есімді табыңыз:

- а) ақылды; ә) әлсіз; б) көк;
в) саналы; г) дәмсіз.

21. Табыс септігінде тұрған сөзді анықтаңыз:

- а) шашын; ә) айдында; б) достан;
в) ұшақпен; г) орманға.

22. Өткен шақта тұрған етістікті табыңыз:

- а) ашады; ә) саябақты; б) оқытты;
в) салмақты; г) тұр.

23. III жақта тұрған етістікті табыңыз:

- а) көр; ә) көрсем; б) көрсе;
в) көргенсің; г) көреміз.

24. Кімге, неге, кімді, нені, кімнен , немен сұрақтарына жауап беретін сөйлем мүшесін көрсетіңіз:

- а) толықтауыш; ә) бастауыш; б) пысықтауыш;
в) анықтауыш; г) баяндауыш.

25. Сын есімнен жасалған зат есімді көрсетіңіз:

- а) балалық; ә) сыпайылық; б) балықшы;
в) оқушы; г) етік.

26. Бұйрықты сөйлемді табыңыз:

- а) Жаңбыр жауды; ә) Оған кім берді?;
б) Тез есікті жап!; в) Па, ғажап күй!;
г) Тақтаға оқушы шықты.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНЕН 5-СЫНЫПҚА АРНАЛҒАН ЖЫЛДЫҚ ҚОРЫТЫНДЫ ТЕСТ

1. Ертегілер неше топқа бөлінеді?

- а) 3; ә) 4; б) 2.

2. Халық ауыз әдебиеті қалай тараған?

- а) жазбаша; ә) ауызша; б) қолдан-қолға.

3. Халық ауыз әдебиетінің түрлерін ата: _____

4. Қойдың «иесін» ата.

- а) Шопан ата; ә) Зеңгі баба; Б) Ойсыл қара.

5. Жылқының «иесі»:

- а) Шекшек ата; ә) Қамбар ата; б) Ойсыл қара.

6. Мақалды жалғастыр. *Отансыз адам* –

- а) оттан да ыстық; ә) ердің қанаты; б) ормансыз бұлбұл.

7. Жұмбақтың шешуін тап. *Үй күзетеді, үрмейді.*

- а) құлып; ә) ит; б) адам.

8. Төрт түлік малға арналған жырлар ауыз әдебиетінің қай түріне жатады?

- а) ертегілер; ә) аңыз-әңгімелер; б) тұрмыс-салт жырлары.

9. Ертегілер дегеніміз не?

- а) Жазба әдебиетінің бір түрі;
ә) Халық ауыз әдебиетінің бір түрі;
б) Көркем әдебиеттің бір түрі.

10. Ертегілер көбінесе қалай аяқталады?

- а) Ертеде бір шал мен кемпір болыпты;

ә) Ерте, ерте, ертеде, ешкі құйрығы келтеде;

б) Сөйтіп мұратына жетіпті.

11. Ертегілер әдетте қалай басталады?

а) Ерте, ерте, ертеде, ешкі құйрығы келтеде;

ә) Ертеде бір шал мен кемпір болыпты;

б) Сөйтіп, мұратына жетіпті.

12. Кейіпкер дегеніміз кім?

а) Шығармадағы адамдардың көркем бейнесі;

ә) Шығармадан үзінді;

б) Шығарманың басы.

13. «Салқындайын әрі су ішейін», - деп апанға секіріп кетті. Бұл үзіндіде не туралы айтылған?

а) ешкі;

ә) түлкі;

б) қасқыр.

14. «Түлкі мен ешкі» ертегісі ертегінің қай түріне жатады?

а) қиял-ғажайып ертегісі;

ә) тұрмыс-салт ертегісі;

б) жануарлар туралы ертегі.

15. Мына үзіндіде кім туралы айтылған: «Жел соқса, домалап кетеді екен»?

а) Түлкі;

ә) Қаңбақ шал;

б) Дәу.

16. «Қаңбақ шал» ертегісінде неше дәу болды?

а) біреу;

ә) екеу;

б) үшеу.

17. Мақта қыз не тауып алды?

а) мейіз;

ә) қатық;

б) тары.

18. Аңыздың ертегіден айырмашылығы:

а) Қиял-ғажайып оқиға араласып келеді;

ә) Онда өмірде болған адам туралы айтылады;

б) Аңыз - ауыз әдебиетінің бір түрі.

19. Алдар көсе не тауып алды?

а) ет;

ә) тоқты;

б) қу жауырын.

20. Жиренше шешен қандай адам болған?

а) кедей, ақылды, сөзге ұста;

ә) хан;

б) ақымақ.

21. Ыбырай Алтынсарин кім?

- а) қазақ халқының ұлы ақыны;
- ә) қазақ балалар әдебиетінің атасы;
- б) қазақтың талантты ақыны.

22. «Әке мен бала» әңгімесінде әкесі үш тиынға не сатып алды?

- а) шие сатып алды;
- ә) таға сатып алды;
- б) орамал сатып алды.

23. Абай Құнанбайұлы кім?

- а) қазақ халқының ұлы ақыны;
- ә) қазақ балалар әдебиетінің атасы;
- б) қазақтың ұлы жазушысы.

24. Мына өлең жолдары қай өлеңнен:

*Борандай бұрқ-сарқ етіп долданғанда,
Алты қанат ақ орда үй шайқалды*

- а) Абай Құнанбаев. «Қыс»;
- ә) Абай Құнанбаев. «Жазғытұры»;
- б) Мұқағали Мақатаев. «Үш бақытым».

25. Ғалым-тюрколог, аудармашы:

- а) Ыбырай Алтынсарин;
- ә) Мағжан Жұмабаев;
- б) Ахмет Байтұрсынұлы.

26. «Бес арысқа» кімдер жатады?

- а) А.Байтұрсынұлы, А.Құнанбайұлы, Ы.Алтынсарин, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытұлы;
- ә) Ш.Құдайбердіұлы, А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытұлы, М.Дулатұлы;
- б) А.Құнанбайұлы, Ш.Құдайбердіұлы, Б.Момышұлы, Ж.Аймауытұлы, М.Дулатұлы.

27. Б. Момышұлы кім?

- а) соғыс ардагері, халық қаһарманы;
- ә) «Бес арыстың» бірі, жазушы;

б) ғалым-түркіанушы, аудармашы.

28. Кім сендерді, балалар, сүйетұғын,

Қуанышыңа қуанып, қайғыңа күйетұғын, - деген өлең

жолдары қай өлеңнен:

а) А.Байтұрсынұлы. «Балаларды оқуға шақыру»;

ә) М.Дулатұлы. «Шешенің балаланын сүюі»;

б) М.Жұмабаев. «Мен жастарға сенемін».

29. Т. Айбергеновтің «Көктем әуендері» өлеңінен

алынған үзіндіні тап:

а) Қыстағы қаймағы алынып,

Өзеннің күбісі шайқалды.

ә) Оты сөнген жалғанда жан барсың ба?

Ойланбай-ақ кел-дағы от ал менен.

б) Жас қырандар балапан,

Жайып қанат ұмтылған.

Деген екен

ҰҚСАСТЫҚ

Бірде Мұқағали бір-екеуін ұстап алып келуге Еркінді қорасындағы қазға жұмсайды. Еркін болса қазды таяқпен сабалап қуып жүрсе керек. Бірақ қаз оңайлықпен құлай қоймайды. Сонда Мұқағали:

- Еркін, білмейтін бе едің? Мойнынан соқ, сонда құлайды. Өйткені, қыздың мойыны секілді, қаздың ең осал жері - мойыны, - деп кеңес беріпті.

Содан кейін ғана қаздың екі-үшеуі домалап түсіпті.
(...Деген екен! Бесінші кітап. А., “Өнер”, 1993 ж., 18-бет.)

Ботагөз ИСИНЕЕВА,
Солтүстік Қазақстан облысының
Сухорабовка ауылындағы
Сухорабовка орта мектебінің
қазақ тілі пәнінің мұғалімі.

САТЫЛАЙ КЕШЕНДІ ТАЛДАУДЫ ПАЙДАЛАНУ

Қазіргі таңда мемлекетіміздің алдында тұрған үлкен мақсат – дамыған елу елдің қатарына ену. Осы мақсатқа жету үшін қазіргі мұғалімдердің, әсіресе, мемлекеттік тілді үйретуші ұстаздардың алдында үлкен міндет тұр. Ол – білімі мен қабілеті жаңа заманға сәйкес жеке тұлға тәрбиелеу. Демек, оқытудың жаңа технологияларын пайдалана отырып, білім сапасын арттыру, мазмұнын байыту, оқу үрдісін жетілдіру, жан-жақты дамыған, рухани дүниесі бай жас ұрпақты тәрбиелеу.

Жас ұрпақты осындай азамат етіп тәрбиелеу үшін оқу үрдісіне көптеген өзгерістер енуде. Солардың бірі – «Сатылай кешенді талдау» технологиясы. «Сатылай кешенді талдау» технологиясын қазақтың оқу ісіндегі төл технология деуге болады. Себебі, оның бастауын Ж.Аймауытұлы, А.Байтұрсынұлынан өрбітетін әдіскер-ғалым Нұрша Оразахынова сатылай кешенді талдаудың ғылыми әдістемелік негізін қалай отырып, практикалық тұрғыдан дәлелдеген технология ретінде танымал етті.

Сатылай кешенді талдаудың маңызы зор деп ойлаймын:

- оқушы материалды қалай меңгергендігі байқалады;
- оқушы білімін тұрақтандыруға көмектеседі;
- ізденуге жетелейді, қызықтырады;

- талдау нәтижесінде оқушылардың ойлау, есте сақтау қабілеті артады;

- сауатты жазады;
- өзіндік пікірі қалыптасады.

Қазақ тілін оқыту педагогика ғылымының бір саласы ретінде оның бүкіл құрылымдық жүйесін, жеткен жетістіктерін басшылыққа алады. Сондықтан тілдік материалды сатылай кешенді талдау технологиясы дидактиканың мынадай ұстанымдарына сүйенеді:

Мен келесі сабақ үлгілерін мұғалімдерге көмек болар деген оймен жазып отырмын. Өйткені аталған технологияны кейбір мұғалімдер білсе де, әр түрлі жағдайларға байланысты іс жүзінде қолдануға қиналады. Аталған технология ҰБТ мен МАБ-қа оқушыларды дайындауда да пайдасы көп. Өйткені грамматикалық тақырыптар жиі қайталанып отырады.

Мысалы: 8-сыныпта «Бәрі де халық игілігі үшін» атты модульде лексикалық тақырыпты грамматикалық тақырыппен байланыстыра отыра сатылай кешенді талдауды былай жазамыз.

1-практикалық жұмыс. (сабақтан үзінді)

Сабақтың тақырыбы: Бәсекеге қабілетті Қазақстан.

Мақсаты:

1. Білімділік: жай сөйлем түрлері бойынша алған білімдерін қайталау арқылы жинақтау, бекітуге ықпал ету.

1.4.1. Мәтінді пайдаланып, сұрақтарға жауап беріңдер. (Сұрақтарға жауап бергеннен кейін бір-екі сөйлемді сатылай кешенді талдаймыз.)

Мысалы: *Ендігі өміріміздің бағдары не?*

I. Айтылу сазы мен мазмұнына қарай - сұраулы сөйлем. Себебі, сұрап-білу мақсатында айтылып тұр. Сөйлем соңында сұрау белгісі (?) қойылған.

Жасалу жолы: не? сұрау есімдігі арқылы жасалып тұр.

2-практикалық жұмыс. (сабақтан үзінді)

Сабақтың тақырыбы: Қорықтар неге керек?

(Бірінші сызбаны жалғастырамын).

3.5.1. Берілген сөйлемдерге сұрақ қойыңдар (тапсырманы орындап болған соң, бір-екі сөйлемге сатылай кешенді талдау жасау).

Елімізде табиғат байлығын қорғап, сақтайтын қорықтар көбейді.

I. Айтылу сазы мен мазмұнына қарай-хабарлы сөйлем. Себебі, хабарлау мақсатында айтылып тұр. Сөйлем соңына нүкте (.) қойылған.

II. Құрамына қарай – жай сөйлем. Себебі, бірнеше сөзден құралып келіп, бір ғана тиянақты ойды білдіріп тұр.

III.1. Сөйлемнің тұрлаулы мүшелері:

а) Ең алдымен баяндауышты табамыз, себебі:

- баяндауышсыз сөйлем болмайды;

- баяндауыштың орны шартты түрде тұрақты.

Не істеді? – көбейді – дара, өткен шақта тұр, етістікті - баяндауыш.

ә) Баяндауыш арқылы бастауышты табамыз;

Көбейді нелер? қорықтар – дара, зат есімді, атау тұлғалы бастауыш.

2. Сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері:
- қандай қорықтар көбейді? қорғап сақтайтын – күрделі, (көсемше, есімше) анықтауыш;
 - қорықтар қайда көбейді? – елімізде – дара, зат есімді мекен пысықтауыш;
 - нені қорғап сақтайтын? табиғат байлығын – күрделі толықтауыш.

3-практикалық жұмыс. (сабақтан үзінді)

Сабақтың тақырыбы: Шағын, орта және үлкен кәсіпкерлік.

Мақсаты: 1.Білімділік: жай сөйлем түрлері, сөйлем мүшелері бойынша алған білімдерін бекіту, жай сөйлемнің құрамына қарай (жақты, жақсыз) түрлерін пысықтау.

Олар мемлекетке салық төлемейді.

I. Айтылу сазы мен мазмұнына қарай – хабарлы сөйлем. Себебі, хабарлау мақсатында айтылып тұр. Сөйлем соңына нүкте қойылған.

II. Құрамына қарай - жай сөйлем. Себебі, бірнеше сөзден құралып келіп, бір ғана тиянақты ойды білдіріп тұр.

III.Сөйлем мүшелері. 1. Сөйлемнің тұрлаулы мүшелері:

а) Не істемейді? төлемейді – дара, болымсыздық, етістікті баяндауыш.

ә) Төлемейді кімдер? олар – дара, көптік жалғаулы, жіктеу есімдікті – бастауыш.

2. Сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері:

а) Олар не төлемейді? салық – дара, зат есімді тура толықтауыш.

б) Олар неге салық төлемейді? мемлекетке – дара, зат есімді, жанама толықтауыш.

IV. Жай сөйлемнің құрамына қарай түрлері:

1. Жақты. Себебі, бастауышы бар.

4-практикалық жұмыс. (сабақтан үзінді)

Сабақтың тақырыбы: Қазақстанның ауыр өнеркәсібі.

Мақсаты: I.Білімділік: Жай сөйлем түрлері, сөйлем мүшелері, жай сөйлемнің құрамына қарай (жақты, жақсыз) түрлері бойынша алған білімдерін бекіту, толымды және толымсыз сөйлемдерді пысықтау.

5.5.4. Сөйлемдерді көшіріңдер, жалаң немесе жайылма сөйлемдерді анықтаңдар.

Қазақ жері бай.

I. Айтылу сазы мен мазмұнына қарай – хабарлы сөйлем. Себебі, хабарлау мақсатында айтылып тұр. Сөйлем соңына нүкте қойылған.

II. Құрамына қарай - жай сөйлем. Себебі, бірнеше сөзден құралып келіп, бір ғана тиянақты ойды білдіріп тұр.

III. Сөйлем мүшелері.

1. Сөйлемнің тұрлаулы мүшелері:

а) Қандай? – бай – дара, сын есімді баяндауыш.

ә) Несі бай? қазақ жері – күрделі (есімді сөз тіркесі) – бастауыш.

2. Сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері:

IV. 3. Жақты. Себебі, бастауышы бар.

V.4. Толымды сөйлем. Ойға қажетті мүшелердің бірі қатысқан сөйлем.

VI.5. Жалаң сөйлем. Тек тұрлаулы мүшелерден құралып тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Н.Оразахынова. Сатылай комплексті талдау –қазақ тілінің төл технологиясы / «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы, №5. 2005.

2. Ж.Болатова. Сатылай кешенді талдаудың әдіс-тәсілдері. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде» журналы, №10. 2010.

3. С.Дүйсебаев. Қазақ тілі. 8-сынып.

4. Н.Оразахынова. Сатылай комплексті талдаудың күнтізбелік жоспары. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы, №9. 2005.

**Күлбарам ҚАЙМАҚОВА,
Қарағанды облысының
Осакаров ауданындағы
Садовое ауылының
№16 орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.**

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ОЙЫНДАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Оқу процесін жеңілдету міндетіне байланысты орыс мектебінде қазақ тілін үйретуде жаңа әдіс-тәсілдерді де қолдану қажеттілігі туып отыр. Бұдан дәстүрлі әдіс-тәсілдерді қолданбау керек деген пікір тумады. Қайта бұлай ету жаңа әдістеменің дамуына себебін тигізеді.

Әр түрлі сөйлемдерді оқыту, қайталау, мәтіндерді жаттау, бірнеше рет естеріне түсірту сияқты тағы да басқа жұмыс түрлері оқушыны жалықтырып, шаршататыны мәлім. Сондықтан да қазақ тілін оқытып-үйретуде ойын түрлерін пайдалану оқушының басқа тілді үйренуге ынтасын арттырады. Ол үшін мұғаліммен бірге оқушы да ойынның шартын жақсы меңгеруге тиіс. Ойын түрлерін мақсатсыз қолдана беруге болмайды. Ойын түрлері дұрыс қолданылып өткізілген сабақта ғана оқушы қазақ тіліне ықылас қойып, осы тілде сөйлеп үйренуге қызығады. Ойын әрекеті оқушының өсу жолымен тікелей байланысты.

Зерттеу жұмыстарына қарағанда, оқушының білім алуға деген ықыласы белгілі бір дағдылар мен қабілеттілікті қажет

етеді. Сабақ процесінде дағды мен қабілетті қалыптастыру арқылы танымдық қызығушылық пайда болады. Оның екі түрлі жолы бар: бірі - дамыта оқыту, екіншісі - тәрбиелік қызмет арқылы қалыптастыру.

Дамыта оқыту — белгілі затты танып білу, ал тәрбиелік қызмет - оқыту процесі арқылы затты таңдаудағы өзгерістік қатынастар. Оқыту процесінің әр түрлі сатысында ойын түрлері де танымды.

Сабақтағы ойын - ұжымдық еңбек, сондай-ақ тәжірибелік мәні бар тәсілдердің бірі. Ойынды орындау барысында жеке оқушының қабілеті, іскерлігі көрінеді. Мұғалім әр оқушының жұмысын бағалауға мүмкіндік алады. Ойын оқушыға бірігіп жұмыс істеуге бағыт береді, сондай-ақ іздену дағдысын қалыптастырады.

Ойындарды пайдалану арқылы жаңа материалды жеңіл де тиянақты, нақты түсіндіруге, игеруге жағдай жасалып, ол оқушының санасында берік сақталуы шешуші рөл атқарады. Мұғалім әр тақырыптың ерекшелігіне, қиындығына, жеңілдігіне қарай ойынды дұрыс таңдап алуы қажет, сондай-ақ белгілі бір мақсат қоя отырып, оқушының жас ерекшелігі де ескерілуі тиіс.

Кейде ойынды жаңа материалды бекіту кезінде қолдануға болады. Мұғалім ойын түрін қалай, қандай жағдайда қолдану керектігін, яғни, жаңа материалды түсіндіру немесе қайталау кезінде оны дұрыс жоспарлауға тиіс. Оқушылар ойынға түгел қатысуы керек. Бұл арада мұғалім ерекше рөл атқарады. Сондықтан да осы көмекші құралды пайдалану арқылы түрлі дағдыларды қалыптастыруды көздедік.

Ойын - оқушылардың есте сақтап қалу қабілеттері мен белсенділігін арттырады.

Білімді жүйелеу сабағы

Сабақтың тақырыбы: Әй, осы септіктер-ай!

Сабақтың мақсаты:

1. «Септіктер» тақырыбы бойынша оқушылардың білімін пысықтау, дүниетанымын кеңейту, өз ойларын тиянақты жеткізе білуге дағдыландыру;

2. Оқушылардың логикалық ойлау және сөйлеу қабілеттерін дамыту. Сабаққа деген қызығушылығын арттыра отырып, белсенділігін дамыту;

3. Тілге, елге, туған жерге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу. Қазақтың мақал-мәтелдерінің тәрбиелік бағыт-бағдарын оқушы бойына дарыту.

Түрі: ойын - сабақ.

Көрнекілігі: септіктердің тірек-схемасы, ұнтаспа, үлестірмелі кәртiшкелер, суреттер.

Сабақтың барысы:

Қазақ тілі грамматикасының ең бір күрделі тарауы - «Зат есімнің септік жалғаулары» туралы толық мағлұмат алдық. Енді осы алған білімдерімізді жинақтап, жүйелеп, ойын сабағы түрінде қорытындылайық. Сыныпты екі топқа бөліп ойнаймыз. Ең алдымен септіктерге сөз берейік (*бірнеше оқушы ортаға шығып, септік жайлы жинаған мәліметтерін айтып береді*).

I гейм: «Ойлан, тап».

- Қазір септіктерге арналған тақпақ тыңдайсыңдар, сол тақпақта қай сөздің септеліп тұрғанын тауып, айтып беріңдер.

Барлығыңа үлгі болар қарап тұр,
Байсалды да, ақылды да Марат бұл.
Жеке басым ең алдымен Мараттың
Жасы үлкенді сыйлағанын жараттым.
Сенбейсің бе, күнделікте паракта
Талай бестік қойылыпты Маратқа.
Батыл емес дей алмаймын Маратты,
Сол үйретті ауылдағы бар атты.

Алғыссыз күн болған емес Маратта,

Жетеді онда ынта-жігер, талап та.

II гейм: «Сиқырлы қоржын».

Қоржынның ішінде нөмірленген асықтар бар. Соларға сәйкес сұрақтар берілген. Сұрақтардың үлгілері мынадай:

1. Ахмет Байтұрсынұлы туралы «Өнер, білім, саясат жолындағы қажымаған қайратын - біз ұмытқанда да, тарих ұмытпайтын істер» - деп айтқан жазушы кім?

2. Мына сөйлемнің аудармасын тап: *«Весной птицы прилетают с теплого края».*

3. Мына сөйлемнен септік жалғауы жалғанып тұрған сөздерді тауып, қай септік екенін ата: *Мен - қазақпын, жаныммен, жүрегіммен.*

III гейм: «Күрең жылқы».

Үнтаспадан Құрманғазының «Балбырауын» күйі тыңдалынады. Әр топ мүшелері қағазға күйдің атын, оның авторын дұрыс тауып жазу керек.

IV гейм: «Өнер алды - қызыл тіл».

Топқа мақал-мәтелдер беріледі. Ондағы кейбір сөздердің жалғаулары жоқ. Сол сөздердің дұрыс жалғауын тауып, мақал-мәтелді орысшаға және ағылшыншаға аудару керек. Мысалы: Күш-білім...

Білім - кітап...

Мұндағы жазылмаған жалғау **де** және **та** сөздерді орыс және ағылшын тіліне аударады. (4-5 мақал беріледі).

V гейм: «Ой шақыру».

Екі топқа сөздерінің орындары ауыстырып мәтін беріледі. Мәтінді дұрыс құрастырып, оған ат қою керек. (*Мәтін өз туған жеріне және Қазақстанға байланысты алынады*).

VI гейм: «Кім тапқыр?»

Екі топқа конверт беріледі. Оның ішінде қиылған суреттер бар. Әр суреттің артына сөз тіркестері жазылған. Сөздердің қай септікте тұрғанын дұрыс тауып, сол суретті

екінші бір қағазға жазылған септіктің үстіне жинау қажет. Егер әр сөз тіркесі өз септігін дұрыс тауып орнына қойса, қиылған суреттер дұрыс қалпына келеді. Топқа 1 минут уақыт беріледі.

Осындай тапсырмаларды орындау барысында әр оқушының қабілеті танылып, білімі терең, ойларының ұшқырлығы, шешімді тез қабылдайтыны байқалады.

Сабақты қорытындылау, бағалау.

Жалпы қазақ тілін оқытуда ойын түрлерін мынандай мақсаттарда қолдану тиімді:

1. Әліпбиді дұрыс меңгерту;
2. Орфографияны дұрыс оқыту;
3. Дұрыс оқу дағдысын қалыптастыру;
4. Лексиканы игерту;
5. Морфологияны игерту;
6. Грамматикалық құрылысты игерту;
7. Оқушының ойын дамыту, яғни, дұрыс жазу, дұрыс айту, дұрыс оқи білу дағдыларын қалыптастыру.

Ойын шартын жете білу аса қажет, оны екі ұшты түсіндіруден аулақ болған жөн. Оқушы ойынның үстінде не соңында өзінің белсенді қатысуына қарай әр түрлі баға алуы мүмкін. Мұғалім оқушыға ойында жеңгені үшін баға қоюы тиіс.

Ойын кезінде жеңген оқушыға жануардың суретін, ал жоғарғы сыныптар үшін шар сияқты белгілерді тапсыруға болады. Оны оқушы дәптеріне жасырып қояды немесе әр оқушының фамилиясының тұсына белгі ретінде қойылады. Енді, қолданылатын ойын түрлеріне тоқталайық.

Фонетиканы оқытып, үйретуге байланысты кейбір ойын түрлері:

Мысалы:

1. «Әріптердің орны қайда?» ойынға қажетті материалдар: көршішекеге жазылған әріптер не дыбыстар. **Ойынның**

мақсаты: әріптерді әліпби тәртібі ретімен қою, дұрыс құрастыру. Кімде-кім әріптерді әліпби бойынша дұрыс қойып шықса, сол оқушы жеңген болып саналады. Оқушылар дәптерлеріне әріптерді мына тәртіппен жазып шығады: А, Ә, Б, В, Г, Д.

II. «Әріптерді дұрыс тәртіппен қой» (орналастыру ойыны). Ойынға қажетті материалдар: жапсырылған немесе қолдан салынған суреттері бар кәртiшкелер және олардың жанына сол суреттердің аттарын құрайтын әріптердің тобы беріледі.

Ойынның мақсаты: оқушы кәртiшкедегі суреттің атын білдіретін сөзді құрастырып айтуы керек.

III. Кәртiшкеде көрсетілген әріптен басталатын сөздерді табу ойыны. Қажетті материалдар: кәртiшкелер. **Ойынның мақсаты:** оқушы бастапқы әріпке қарап, кәртiшкедегі немесе кестедегі бейнеленген заттың атын сөзбен атауы қажет.

IV. «Тізбек ойыны» барлық әріптерді өткеннен кейін, қайталау сабағында жүргізуге болады. Ойынның шарты: ойын жүргізуші кез келген бір сөзді айтады, ал келесі оқушы сол келтірілген соңғы әрпінен басталатын сөзді тауып айтуы қажет.

Мысалы, бақша - ана - Асхат - тарақ - қалам, т.б.

Берілген уақытта ең көп сөз атаған оқушы жеңімпаз атанады.

V. Метаграмма құру ойыны.

Мақсаты: фонетикадан алған білімдерін тексере отырып, сөздік қорын байыту. Мысалы:

1. бал - ал;	1. мед - возьми;
2. бай -... ай;	2. богатый - луна;
3. бас -... ас;	3. голова - пища.

Тағы басқа да баланың ойын дамытуға байланысты көптеген ойын түрлерін қолдануға, пайдалануға болады.

Жаңа сабақты қорыту немесе үй тапсырмасын пысықтау мақсатында ойынның кез келген түрін қолдану өте тиімді. Егер алынған ойындар күнделікті өтілген немесе өтілетін сабақтың тақырыбына сай болса, яғни, байланысты алынса, ол оқушылардың сөздік қорларын дамытып қана қоймай, олардың білімдерін, жан-жақты түсініктерін молайтады.

Сабақта жағымды атмосфера туғызу мақсатында кез келген грамматикалық жаттығуды ойынға айналдыруға болады. Ол оқушының ойлау іс-әрекетіне қажетті физиологиялық қалып, күй дағдыларын қалыптастырады.

Мысалы: **«Кім жылдам?»**, **«Кім тез?»**, **«Кім көп сөз біледі?»**, **«Не жоғалттым?»**, **«Жалғасын айт»** ойындарын орындалатын жаттығу барысында ойнатуға болады. Ал, сөзжұмбақ, викториналық сұрақтар, ребус шешу, диаграмма толтыру сабақтың арнаулы бір бөлігіне арналады. Осы тақырыптағы ойын элементтері алдын-ала дайындықты қажет етеді. Мұғалім ойынның алатын уақытын, қажетті материалдарды қолдану әдістерін дұрыс қолдануды ескеруі қажет.

Орыс мектептерінде қазақ тілі сабағында ойналатын ойындарды оқушыларды топқа бөліп ойнатуға болады. Сонымен қатар ойындарды грамматиканың салаларына негіздеп, дыбыстық, сөздік құрал, синтаксис салаларына да бөлуге болады. Фонетикаға байланысты **«Әріп таңдау»**, **«Бір әрібін ғана өзгерт»**, **«Әріп қысқарса»**, **«Әрі оқу, әрі ойын»** деген ойындарды алуға, морфологияға байланысты **«Кім көп сөз айтады?»**, **«Ұқсас сөздер ойыны»**, **«Дұрыс қайтала»**, **«Не жоғалттым?»**, **«Сөздік доп»** және т.б.

Лексикаға байланысты **«Ол кім?»**, **«Сыңарын тап»**, **«Менің портретімді жаса»**, **«Білгірлер»**, **«Полиглот»** және т.б.

«Қатесін тап», **«Бәйге»**, **«Көкпар»**, **«Алтыбақан»**, **«Қоржын»** ойындарының оқушылардың салт-дәстүрлер

туралы түсініктерін молайтуда әсері өте үлкен.

Енді, осы аталған ойындарға жеке тоқталып, қалай ойналатынын айта кетсек:

Бәйге

Бұл ойынды өтілген мәтін бойынша жүргізуге болады. Мәтіннің соңында қойылатын сұраққа белгіленген уақытта үлгеріп жауап беру керек немесе өткен материалды қайталау ретінде лексика-грамматикалық сұрақтардың бәрін алуға болады. 1 минутқа 5-10 сұрақ алуға болады. Уақыт оқушылардың деңгейіне қарай алынады.

Көкпар

Әр қатарда отырған оқушыларға мақалдың тақырыбы айтылады (Отан, еңбек, достық, білім, кітап және т.б.). Тоқтамай айтқан оқушы бағаланады.

«**Алтыбақан**» ойыны - сөздердің басқы әріптері қағаздың екі жағына жазылып, қай жағы тез көп сөз құраса, сол топ жеңіске жетеді.

«**Қоржын**» ойыны қоржыннан сөздерді алу арқылы ойналады. Таңдап алған сөздер арқылы сұхбат құру. Немесе мамандық атаулары жазылып, сол мамандық туралы мәтін құрау.

Полиглот

Бір сөйлем оқылады. Керекті сөзді тауып, орнына қою және сол сөздің басқа тілдердегі баламасын айту.

Мысалы: Бүгін сабақта 1 оқушы жоқ. Жоқ - нет (өзі білетін басқа тілдерде айту)

а) 1 минутта кім көп сөз жаза алады?

1 -тапсырма. Адамның дене мүшелері.

2-тапсырма. Аудиторияда нелер бар?

3-тапсырма. Қазақ ақын-жазушылары.

4-тапсырма. Қазақтың салт-дәстүрлері.

5-тапсырма. Ұлттық ойындар.

Қатесін тап

Тақтаға екі сөйлем жазылады. Оқушылар сөйлемнің

қатесін табулары керек.

Мың бір мақал

Кеспе қағаздарға мақал-мәтелдердің тақырыбы жазылған. Бір-бірлеп алып 2-3 мақал айту керек. Ұпай қою арқылы қорытындылады. Немесе тақтаға мақалдардың тақырыбы жазылады (Отан, еңбек, білім, дос, т.б.). Содан таңдап алып, айтып шығу.

«**Кім көп сөз айтады?**» немесе с әрпінен басталатын тамақ аттары, б әрпінен басталатын тамақ аттарын ата.

Қ - Қазақстан, қала, қалам, қарындас, Қарағанды, қасық, қарындаш.

Ол кім?

Сын есімге байланысты адамның сыртқы пішінін, мінезін суреттеу. Суреттелген адамды дұрыс табу.

«**Сөздік доп**». Қазақша-орысша сөздікті тексеру барысында ойналады.

Әріп қысқарса.

Қызық болар лезде Түсіп қалса сөзде әріп. Мағына да сол кезде Шыға келер өзгеріп:

палау	қанар	жолақ	
алау	анар	олақ	
лау	нар	лақ	
ау	ар	ақ	
у			
дауыс	қатаң	самал	әкел
ауыс	атаң	амал	кел
уыс	таң	мал	ел
ыс	аң	ақ	

«**Қай сөз дұрыс**» ойыны. **Қажетті материал:** кәртiшкеде дұрыс және қате жазылған сөздердi беремiз.

Ойынның мақсаты: алдымен дұрыс жазылған сөздерді тауып жазу, сонан соң қате жазылған сөздерді жазу.

Ана, үлкен, күн, дала, құлан, әже, жеті, дұрыс, сурет мұғалім, білім, әсем, жұмбақ, дәптер, ойын, кітап.

Ойын түрлері оқушының зейінін, қабілетін дамыту үшін өте пайдалы.

Осындай ойын түрлері қазақ тілінен тиянақты білім беруге, оқушылардың барлық назарын аударуға септігін тигізеді. Ойын барысында мақал-мәтелдердің, жұмбақтармен жаңылтпаштардың берілуі оқушыларды тәрбиелеуге ықпал етеді, тигізетін пайдасы өте зор.

3. Тіл дамыту жұмыстарында компьютерлік бағдарламаны қолдану.

Қазақ тілін орыс аудиториясында оқытуда техникалық құралдарды пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі кезеңде көбінесе ұнтаспа, бейнетаспа және компьютер қолданылады. Мультимедиалық арнайы сыныптарда сабақ жүргізу оқушыларды қатты қызықтырады, тілінің дамуына әсер етеді. Біз сабақта қолданып жүрген мультимедиалық бағдарламада 25 негізгі тақырып бар. Мысалы: «Менің отбасым», «Туған жер», «Көлікте», «Қалада», «Қонақта», т.б.

Бағдарламаның негізгі бағыты оқушының өз бетімен жұмыс жасауына және тілді меңгеруіне негізделген. Оқушы тақырыпты, тапсырмалардың түрін, орындау ретін өзі таңдайды. Бағдарлама тапсырманың дұрыс және бұрыстығын өзі тексеріп, бақылап отырады.

Қорғау барысында мультимедиалық бағдарламаның бір тақырыбы үлгі ретінде көрсетіледі.

Қазақ тілін оқыту әдістемесі де - өзге де ғылымдар саласы сияқты жыл сайын талдаумен, жетіле түсумен келе жатқан ғылым. Қазір оқу орындарының қай-қайсында да оқыту әдістері, принциптері жаңарумен, бүгінгі өмір өзгерістерімен байланысты жаңа түр, мазмұнға бейімделуімен ерекшелене

бастады. Осыған орай ана тілінен білім беру мәселесі бұрынғыдай алдыңғы қатарлы мұғалімдердің тиімді тәжірибелерін кең пайдаланумен бірге, шығармашылық ізденістерге айрықша көңіл аударуды талап етіп отыр.

Тіл - ұлттың аса ұлы игілігі әрі оның өзіне тән ажырағысыз белгісі. Ұлттық мәдениеттің гүлденуі мен адамдардың тарихи қалыптасқан тұрақты қауымдастығы ретінде ұлттың өзінің болашағы тілдің дамуына, оның қоғамдық қызметінің кеңеюіне тығыз байланысты.

Атап айтқанда, тіл - кез келген ұлттың тарихи субъектісі ретінде өмір сүруінің ең алғашқы шарттарының бірі. Профессор С.Аманжолов: «Қазақ тілін орыс мектептерінен және жоғары оқу орындарынан, орыс топтарынан алып тастау өрескел қате, қазақтың ұлттық тілін өрескел бұрмалаудың бір түрі болып табылады» - деп айтқан.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Н.Оралбаева, К.Жақсылықова. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі. Алматы, 1996.
2. Н.Оралбаева. Қазақ тілін үйренеміз. Алматы, 1989.
3. С.Әбдіғалиев. Неміс тілін оқытудың негіздері. А, 1992.
4. Б.Құлмағанбетова. Қазақ тілі сабағында техникалық құралдарды пайдалану. Алматы, 1984.
5. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. №2, 3, 6, 7, 9,10. 2002.
6. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде. № 4, 8, 9,11,12. 2003.
7. Ж.Нұржанова. Қазақ тілін тиімді оқыту жолдары. Алматы, 2001.
8. Ж.Адамбаева. Орыс мектебінің бастауыш сыныптарында тіл дамыту. Алматы, 2002.
9. Б.Құлмағанбетова. Қазақ тілін үйренушілерге көмекші құрал. Алматы: Рауан, 1990.
10. Р.Г.Лемберг. Оқыту әдістері. Алматы, 1958.

11. Д.Әлімжанов, Ы.Маманов. Қазақ тілін оқыту методикасы. Алматы, 1965.
12. Қазақстан мектебі. № 5. 2001.
13. Ы.Маманов. Орыс мектептерінде қазақ тілін оқыту. Алматы, 1977.
14. Г.Мыңбаева. Орыс мектептерінде қазақ тілін оқыту жөнінде инструкциялық-методикалық нұсқаулар. А., 1965.
15. Орыс кластарында қазақ тілін тиімді оқыту жолдары. Методикалық нұсқау. Алматы, 1990.
16. Н.И.Гиз. Методика обучения иностранным языкам. Москва, 1982.
17. К.М.Головина. Күнделікті қолдануға қажетті орысша-қазақша тілашар. Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2002.
18. К.М.Головина. Орыс тілді аудиторияда қазақ тілін оқытуда жүргізілетін тіл дамыту жұмыстары.
// А. Байтұрсынұлы тағылымы. Қарағанды, 2003.
19. Мультимедиялық бағдарлама.

С.ҚОНЫСБАЕВА,
Ақтау қаласындағы
КМТЖИУ-дың оқытушысы,
филология ғылымдарының кандидаты.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ҒЫЛЫМИ-ӘДЕБИ ОҚУЛЫҚТАРДЫ ҚОЛДАНУ

Жоғарғы оқу орындарында шет тілдерін оқыту мәселесі - өзекті мәселенің бірі болып табылады. Қазіргі акпараттық әдістің өрлеуіне байланысты оқытудың жаңа технологиясына қойылатын талаптар баршылық. Шетел тілін жақсы меңгеру мақсатында жоғарғы оқу орындарында тек ғана лексика,

грамматика, фонетика саласына қоса ғылыми әдебиеттерді қолдану әдісін пайдалану керек екендігі әбден дұрыс.

Шетел тілін оқытудың негізгі мәселесіне ғалымдар, педагог-практиктер көп көңіл бөліп, осы мәселені ортаға салуда. Ғылыми әдебиеттерде арнайы оқылатын шетел тілінің мамандары үшін барлық оқу пәндерінің, соның ішінде «Елтану», «Лексикология», «Стилистика», «Үйдегі оқу», т.б. пәндердің маңыздылығы бар. Сонымен қатар, «Газет-пресс» сабағында ғылыми мақалалардың маңыздылығын талқылауға болады. Мұндағы негізгі мақсат – студенттердің жан-жақты ой-өрісінің кеңеюін және түрлі ғылыми, әдеби мақалаларды оқып, аударып жұмыс жасауына зор мүмкіндік туғызады.

Шет тілінде оқыту мақсатында студенттер көп мәселеге байланысты сабақтың маңызды болуына көңіл бөледі. Жоғарғы оқу орындарында оқитын студенттер ғылыми мәтіндерді толық, дәл түсіне бермейді. Ол үшін көптеген әдіскерлердің ойларына мән беру қажет. Ғылыми мәтіндердің логикалық қисындылығының, байланыстылығының сақталуына көңіл бөлу қажет;

- берілген жағдайда қолданылатын тіл құралдарының сәйкестілігінің болуы;
- ситуацияның шынайы болуы;
- мәдени ерекшеліктердің және ұлттық менталитеттің бейнеленуі.

Осылайша оқулық авторлары мен мұғалімдердің ғылыми оқулықтарды жеңілдетілуіне рұқсат етіледі. Әрбір шет елдің ғалымдарының негізгі мақсаты шетел тілінің дүниежүзілік маңыздылығына ықпал ету. Шетел тілінде дәріс оқығанда көбінесе ғылыми әдебиеттерге сүйенген жөн. Себебі, ғылыми әдебиеттер біздің студенттеріміздің ой-өрісінің жан-жақты дамуына мүмкін жағдайлар жасап, тіліміздің дамуына, т.б. әсер етеді.

Жоғарғы техникалық оқу орындарында шетел тілін оқыту жалпы арнайы пәннің оқытылуынан анағұрлым жеңіл. Шетел тілінің түрлі әдістерін қолдану нәтижесінде ғылыми тұрғыдан оқыту – студенттерге түрлі техникалық терминдерді түсіндіру, сөздіктермен жұмыс жасау әдістерін меңгеру қажет. Көбінесе тілдік емес мамандықтардың шет тілін үйренуі үшін ғылыми әдебиеттердің, соның ішінде грамматика, лексикалық жағынан оқыту пайдалы.

Техникалық оқу орындарында профессионалдық білім алу, шет тілінің әдебиеттері ғылыми-әдістемелік әдебиеттерімен жұмыс жасау көп бағытта пайда тигізеді. Мәтіндік тапсырмаларда жаңа сөздіктерді үйрену, жазбаша жұмыс жасау әдістерін үйренуге мүмкіндіктер бар. Сонымен қатар, диалогтық әдіс профессионалдық лексиканы кеңінен қолдануға әсер етеді. Қазіргі таңда тілдік емес оқу орындарында шет тілін оқытудың арнайы бағдарламасы бар. Бұл бағдарламада студент білуге қажетті мәселелер: мамандық бойынша ғылыми әдебиет, оқулықтағы керекті ақпараттар, әңгімелер жүргізу, шетел тілінде түсіну мәселелері жасақталған. Көптеген ғалымдардың пікіріне сүйенсек, студентке сөйлеу әрекетін ғылыми әдістермен қалыптастырудың жолдарын білу, олардың сатылап күрделенуін ескеру қажет. Ғалымдардың ой-пікіріне қарасақ, ғылыми-әдеби оқулықтармен үнемі жұмыс жасау талаптарының қойылуы қажет. Ғылыми әдебиеттер тартымды болғанын қадағалап, ондағы жаттығулардың сапасын арттырып, тілді тез үйрену үшін қолайлы жағдай жасалу керек. Тілдік жаттығулар тілдік материалды меңгеруге арналады. Сөйлеу жаттығулары сөйлеуге, өз ойын басқаға жеткізуге, жаттықтыруға арналады. Сөйлеу жаттығуларының басты мақсаты – тілді меңгеруге сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды көздейді.

Оқыту процесінде қолданылатын әдіс, тәсіл, амал, құрал сөздерінің кейде сәйкес мағынада жұмсалып,

кейде әрқайсысы өзіндік ерекшеліктерді білдіретін түсініктемелерден айқын аңғаруға болады. Осы мәселенің барлығы сайып келгенде шетел тілін ғылыми әдебиеттерді қолдана отырып тез үйренуге үлкен ықпал етеді деген сенімдеміз. Студенттердің шет тілінде еркін тілдік қатынасқа түсіп, ой-пікір алмасуы сөйлесім әрекетімен, соның ішінде айтылыммен тығыз байланысты болады.

Қазіргі ғылыми оқулықтардың мәтіндеріне әр түрлі стильмен, жанрмен жазылған мәтіндер; таңба-белгілік мәтіндер, түсініктемелер берілген. Шетел тілін оқыту барысында практикалық сөйлеу әрекетінің барлық түрін өзара сабақтастыра оқыту, тілдік материалдарды функционалдық жүйемен іріктеп, заман талабына сай мамандыққа бағыттау негізге алынады. Жаңа бағдарламалар шетел тілінің өзгеге тән мәнін, қуатын мейлінше ашуды көздеген. Осы мақсатқа сай ғылыми әдебиетті оқу міндеттері қойылды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Г.М.Стрельковский., Л.К.Латышев. Научно-технический перевод. М., 1980.
2. Э.Ф.Стереходько. Вопросы перевода английской технической литературы. Киев, 1983.

Деген екен

ӘРКІМНІҢ БІР ОЙЫ БАР

Бірде бөлім меңгерушісі Уәкең: «Мал қыстатуға әзірлік туралы нөмірге бір хабар дайындап жіберіңіз», - дейді. Сонда үй-күйі жоқ, әркімді бір сағалап жүрген Уәкең: - Ел мал қыстатуды ойласа, мен жан қыстатуды ойлап отырмын, - депті.

(...Деген екен. *Бесінші кітап. А., «Өнер», 1993 ж., 33-бет.*)

Ақбота АШЕНОВА,
Алматы қаласындағы
№60 гимназияның
қазақ тілі пәнінің мұғалімі.

«ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕЙМІЗ!»

(мерекелік кеш)

Мақсаты: оқушылардың тіл туралы білімдерін жетілдіру. Өз тіліне, туған жеріне құрмет көрсетуге, тіл мәдениетін сақтай білуге, тіл тазалығы үшін күресуге баулу. Ана тілінің қадір-қасиетін түсініп өскен баланың жақсылыққа құмар, таза, инабатты, сыпайы болып өсетіндігін және ұлттық қасиеттерімізді жоғалтпаудың бірден-бір қайнар көзі екендігін айтып түсіндіру.

Көрнекіліктер:

1. Қима әріптерден жазылған ертеңгіліктің тақырыбы.
2. Шарларға жазылған баспа әріптер.
3. Оқушылардың шығармашылық жұмыстары.
4. Түрлі-түсті суреттер, гүлдер.
5. Сөздік ойынына арналған сөздер.
6. Ұлағатты сөздер, тақпақтар.
7. Көрме.
8. Ертегіге арналған үй.

Мұғалім: - Армысыздар, ұстаздар, қонақтар, оқушылар! Сіздерді Тіл мерекесімен құттықтаймыз. 2 «А» сыныбының «Қазақ тілінде сөйлейміз!» атты мерекелік кешіне қош келдіңіздер!

Оқушылар ҚР әнұранын орындайды.

*Ана тілім – желбіреген туымсың,
Ана тілім – шуақ төккен нұрымсың.
Тілім менің – бар байлығым, алтыным,
Ана тілім – жасыл желек нуымсың.
Ана тілдің арқасы зой бәрі де,
Тілсіз мүлдем сөйлей алмас жас-кәрі де,
Ана тілді құрмет тұтып әрқашан
Тілімізді дамытайық әлі де, - дей келе, бүгінгі тіл*
мерекесіне арналған «Қазақ тілінде сөйлейміз!» атты
ертеңгілігімізді бастаймыз. Тіл байлығы – әрбір елдің,
әрбір ұлттың мақтанышы, сондықтан мемлекетімізде тұрып
жатқан әрбір ұлт өкілдерінің мейрамға дайындаған өлең,
тақпақтарын тыңдайық.

1-оқушы: - *Мен оның түнін сүйем, күнін сүйем,
Ағынды өзен, асқар тау, гүлін сүйем.
Мен оның қасиетті тілін сүйем,
Мен оның құдіретті үнін сүйем...*

(Мұқағали Мақатаев)

2-оқушы: - *Казахстан – это имя страны!
Казахстан – это имя весны!
Казахстан – это имя свободы!
Казахстан – это солнечный свет!
Казахстан – это крылья побед!*

3-оқушы: - *Ана тілің-арың бұл,
Ұятың боп тұр бетте.
Өзге тілдің бәрін біл,
Өз тіліңді құрметте!*

(Қадыр Мырза Әли)

4-оқушы: - *Өлең –сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қиыннан қиыстырар ер данасы.
Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп,
Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы.*

(Абай Құнанбайұлы)

5-оқушы: - *Туған тілім - тірлігімнің айғағы,
Тілім барда айтылар сыр ойдағы.
Өссе тілім - мен де бірге өсемін,
Өйсе тілім - мен де бірге өшемін.
Тілсіз - хайуан, бейшара,
Бейшараға не шара?*

(Әбділда Тәжібаев)

6-оқушы: - *Білім деген байлық бар,
Еш байлық оған жетпейді.
Жасыңда оқып, жиып ал,
Тепкілесең, кетпейді.
Өртіңе ол күймейді,
Ұрылар да тимейді.
Жатып ішер жамбастап,
Жалқауды ол сүймейді.*

(Өтебай Тұрманжанов)

Мұғалім: - *Қазақ осы - күй шығарып, ән салып,
Көкпар тартып, қыз қууға жаралған.
Қазақ осы - дала дейтін, күн дейтін,
Қазақ осы - «өнер алды – тіл» дейтін.*

- Анельдің орындауында «Ақтілек» әні, қабыл алыңыздар!

7-оқушы: - *Сүйемін туған тілді, анам тілін,
Бесікте жатқанымда-ақ берген білім.
Шыр етіп жерге түскен минутымнан
Құлағыма сіңірген таныс үнін.*

(Сұлтанмахмұт Торайғыров)

8-оқушы: - *И степи привольней,
И горы виднее
Казахский язык
Без Абая беднее.*

9-оқушы: - *Анам мени шох дэтти,
Бәзи чағда от дэтти.
Хапа болса дуняда,
Мұндай бала йоқ дэтти.*

10-оқушы: - *Өнер-білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды.
Айшылық алыс жерлерден,
Көзді ашып-жұмғаниша,
Жылдам хабар алғызды.*

(Ыбырай Алтынсарин)

11-оқушы: - *Оқу – білім қазығы,
Адамның азығы.
Оқу – өмірдің әні,
Тіршіліктің сәні.*

(Сәкен Сейфуллин)

Мұғалім: - *Биле қалқам, биле, қалқам, билеші,
Зырласын бір ұлы өмірдің күймесі!
Шаршы топта шабытыма басайын
Тамағымның үзілгенше түймесі!*

«Қаражорға» биі. Бишілер: Алима, Арина, Дияра.
Сергіту сәті. Сөздік ойыны.

Мақсаты: орыс тілінде сөздер тақтада ілулі тұрады.
Оқушылар бір-бірден шығып, қазақ тілінде аудармасын
тауып, жанына іледі. Барлық сөздер аударылған соң, хормен
оқиды:

город – қала;

мальчик – бала;

замок – құлып;

класс – сынып;

привычка – әдет;

рисунок – сурет;

смейся – күл;

цветок – гүл;

продавать – сату;

дружный – тату;

сохрани – сақта;

доска – тақта.

Орыс халық ертегісі - «Шалқан».

Кейіпкерлер: Атай – Алдияр, әжей – Алима, Немере
қыз – Алина, күшік – Богдан, мысық – Кристина, тышқан –
Дияра.

Ертеде ата мен әже өмір сүріпті. Атай шалқан егіпті.
Шалқан үйдей болып өседі. Атай шалқанды жерден суырып

алмақ боп, шалқалай тартады. Олай тартқылайды, былай тартқылайды, суыра алмайды.

Атай әжейді шақырады: - Ей, кемпір, бері кел, маған көмектес. Әжей атайдың белбеуінен ұстайды, атай шалқанның желегінен ұстайды. Олай тартқылайды, былай тартқылайды, суыра алмайды.

Әжей немере қызын шақырады: - Қызым, қызым, бері кел, атаң екеумізге көмектесші. Немере қызы әжейдің белінен ұстайды, атасы шалқанның желегінен ұстайды. Олай тартқылайды, былай тартқылайды, суыра алмайды.

Немересі күшігін шақырады: - Күшігім, күшігім, мұнда келші, шалқанды суыруға көмектесіп жібер. Сонда да шалқанды суыра алмайды.

Күшік мысықты шақырады: - Мысық, мысық, бізге көмектесіп жіберші. Мысық күшіктің құйрығынан ұстайды, күшік қыздың етегінен ұстайды, қыз әжесінің белінен ұстайды, әжесі атасының белбеуінен ұстайды, атасы шалқанның желегінен ұстайды. Олай тартқылайды, былай тартқылайды, суыра алмайды.

Мысық тышқанды шақырады: - Ей, тышқан, бізге келіп, шалқанды суыруға көмектесіп жіберші. Тышқан мысықтың құйрығынан, мысық күшіктің құйрығынан, күшік қыздың етегінен ұстайды, қыз әжесінің белінен ұстайды, әжесі атасының белбеуінен, атасы шалқанның желегінен ұстайды, қатты тартып қалғанда, шалқанды суырып алады.

Мұғалім: - *«Туған тілде сыры терең жаным бар,
Туған тілде мың-мың ыстық қаным бар.
Туған тілде әнім менен сәнім бар.
Туған тілім – жүрек үнім, наныңдар.
Нанбасаңдар
Жүрегімді суырып-ақ алыңдар!»*

Көрмемен таныстыру.

«Әрқашан күн сөнбесін!» әні орындалады.

(бәрі бірге орындарында отырып айтады)

Оқушылар көрермендерге қазақша әріптер жазылған шарларды естелікке береді.

Ата-аналарға, ұстаздарға сөз кезегін беру.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Мектептегі мерекелер» журналы, №3, 2010.
2. Б.Т.Қабатаева. Ана тілі, дидактикалық материалдар. А., «Атамұра», 2000 ж.
3. Ұ.Ботабаева, М.Қ.Солтанғазина. Әліппе серігі. Алматы кітап, 2008 ж.
4. Т.Н.Ермекова, А.А.Сатбекова, А.У.Сисембина, Г.Б.Тажибаева. Қазақ тілі, дидактические материалы. Алматы - кітап, 2009 ж.

Қанания БАРАҚАТОВА,
Астана қаласындағы
№6 гимназияның
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

БАҚЫТТЫ СӘТ

Мақсаты: білімділік - оқыта үйрету ойындары арқылы білімдері толығыады; **дамытушылық** - сөйлеу тілдері және танымдық қабілетері дамытылады; **тәрбиелік** - тілге, Отанға деген сүйіспеншіліктері артады.

Типі: Ойын-сайыс сабағы.

Көрнекілігі: Қазақстан туралы буклеттер, топ аттары, *бақытты сәт* сөзі жазылған плакаттар, үрленген шарлар, асықтар, тиындар, ойыншықтар, магнитофон, топ газеттері.

Ойынның жүру барысы: (күй естіліп тұрады)

Оқушылар сынып жетекшілерімен шығып, сапқа тұрады

(әнұран орындалады). Сахнаға жүргізуші шығады.

- Құрметті оқушылар мен ұстаздар! Біз Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 20 жылдығына арналған сыныптан тыс сағатымызды бастаймыз. Бұл ойын-сайыс сабағымыз «Бақытты сәт» деп аталады. (Әзілқазылар мүшелерімен таныстыру). Енді біз бүгінгі сайысқа қатысатын екі топпен танысамыз. Сынып екі топқа бөлінген. Әр топтың өз топ басшысы, атауы және әні болады.

1. I топтың топ басшысы бастайды.

Топтың аты – «Бейбітшілік құсы».

Біздің ұранымыз: «Біз сүйеміз бейбіт күнді,
Бейбіт күнде туғанбыз.
Біздің өмір күндей нұрлы.
Бақыт құшқан ұланбыз».

Біздің әніміз: оқушылар «Ақ көгершін» өлеңін орындайды (топ капитаны өздерінің эмблемасын әзілқазы мүшелеріне апарып береді).

- Енді біз II топпен танысамыз.

Топтың аты: «Қазақстан - мақтанышым».

Біздің ұранымыз: «Мақтанам Қазақстан Отаныма, сан ұлтпен тату-тәтті тұрып жатқан. Мақтанам Қазақстан - Отаныма, Тәуелсіздік ғасырын құрып жатқан».

Біздің әніміз: (қыз бен жігіт айтысы).

Сахнаға ұлттық киімдер киген, қолдарына домбыра ұстаған қыз бен жігіт шығады.

Ұл: - Ата-баба дәстүрін үйренуден қашпаймыз, «айтыс» десек сәнденіп қыздар іздей бастаймыз.

Қыз: - Біржан болып сен келсең, ақын Сараң - мен болам, сәйгүлік болып сен шапсаң, аққу құсың мен болам, т. б. (топтың басшысы өз эмблемасын әзілқазы мүшелеріне тапсырады).

2. Би сайысы (екі топтан екі оқушы шығып, кезекпен қазақ халқының ұлттық билерін билейді).

3. «Өлең - сөздің патшасы...» деп Абай атамыз айтқандай, келесі сайысымыз «Өлеңді жатқа оқу» деп аталады (үш оқушыдан шығып, Қазақстан туралы өлеңдерін оқиды).

4. Мақал мен мәтел - халық даналығының бір түрі. Олардың көлемі - шағын, тілі - көркем, мазмұнды, шешендік сөздің дәні. Мақал-мәтелдер - қысқа нақыл сөздер. Олардың тақырыптары әр алуан болып келеді. Бүгінгі «мақал-мәтел» сайысымыз «Отан» туралы болып келеді (екі топтан 1 оқушыдан шығып, мақал-мәтелдерді кезекпен айтады, қай топтың оқушысы көп айтса, сол жеңеді).

5. Келесі сайысымыз «Көсемдікке ұмтылу» деп аталады. Сұрақтарға барлық топ ойыншылары жауап береді. Екі топқа 10 сұрақтан қоямын. Ең көп дұрыс жауап берген топ ұтады. «Бейбітшілік құсы» тобына мына сұрақтарды қоямын:

- Біздің Отанымыз қалай аталады?
- Қазақстанда мемлекеттік тіл қай тіл?
- Қазақстан халқының саны неше миллион?
- Бүгінгі күнге дейін Қазақстанда неше астана болған?
- Қазақстан көп ұлтты мемлекет пе?
- Қазақстанның астанасы қай қала?
- Астана қандай қала?
- Астана қаласының әкімі кім?
- Астананың қысы қандай?
- Қымыз тәтті ме? Ол сусын ба?

«Қазақстан-мақтанышым» тобына қойылатын сұрақтар:

- Қазақстан қандай мемлекет?
- ҚР-ның Елбасы кім?
- Қазақ тілі қай халықтың ана тілі?
- Қазақстанда неше облыс бар?
- Алматы Қазақстанның нешінші астанасы?
- Қазақ тілі сабағында қай тілде сөйлейміз?
- Астана қай өзеннің жағасына салынған?

- Астана болашақтың қаласы ма?
- Шұбат қышқыл ма? Ол тағам ба?
- «Қыз қуу» ойын ба?

6. - «Қазақстан - мақтанышым» тобы өз сахналық көріністерін көрсетеді. «Бейбітшілік құсы» тобы «Жақсылық ұмытылмайды» халық ертегісінің ізімен сахналық қойылымын көрсетеді.

7. - Ұлттық ойындар сайысына көшеміз.

1. «Қыз қуу» ойыны. Сахнаға бір қыз бен ұл шығады. Екеуі де ұлттық киім киген. Әсем күйдің естілуімен қыз атқа мініп қашады, жігіт қуып жетіп бетінен сүюі керек. Ал, жете алмаса, қыз оны қамшымен ұрады.

2. Асық ойыны. Асықты қалай аулау керек екендігін түсіндіремін. Екі топтан бір оқушыдан шығып, асық аулайды. Кім асықты көп қағып алса, сол жеңеді.

3. «Кім күшті» ойыны. Сахнаға екі топтан бір баладан шығады. Олар шынтақтарын үстелден алмай, білек күштерін сынайды. Қарсыласының қолын жыққан бала жеңіске жетеді.

4. «Теңге алу» ойыны. Сахнаға екі топтан бір баладан шығады. Музыка ырғағымен бір аяқпен секіріп, шеңберді айналып, шашылып жатқан тиындарды бір-бірден тереді. Қолмен еденді ұстауға болмайды. Көп тиын терген оқушы жеңеді. Әділқазы мүшелері бағалайды.

- Құрметті оқушылар мен ұстаздар, осымен бүгінгі «Бақытты сәт» атты ойын-сайыс сабағымыз аяқталады. Көңіл қойып тыңдағандарыңыз үшін үлкен рахмет! Келесі кездескенше сау-саламатта болыңыздар!- деп мұғалім түйіндейді. «Атамекен» әні орындалады.

Кенжегүл ҚАШҚЫНБАЕВА,
Алмаш ОТАРБАЕВА,
Шығыс Қазақстан облысының
Риддер қаласындағы
«№ 3 орта мектебі»
мемлекеттік мекемесінің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімдері.

«АТА ЖҰРТ» ЭТНОГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОЛИМПИАДАСЫ

Мақсаты: Отанды сүйуге, елін, жерін, табиғатын, тарихын қастерлеуге тәрбиелеу. Табиғатты құрметтеуге, қорғауға баулу. Тіл мәдениетін дамыту, көркем сөйлеуге баулу.

Көрнекіліктер: Шығыс Қазақстан облысы, қалалары, өндіріс орындары, Батыс-Алтай мемлекеттік табиғи қорығы, «Климовка» демалыс базасы, Марқакөл көлі, Марқакөл қорығы туралы, т.б. фильмдер.

Пәнаралық байланыс: география, орыс тілі, қазақ тілі, қазақ әдебиеті, тарих. (Музыка. Құрманғазы Сағырбаевтың «Сарыарқа» күйі орындалып тұрады).

Мұғалім: - Армысыздар, құрметті қонақтар, ұстаздар, оқушылар! Бүгінгі ойынымызды бастамас бұрын ойынға қатысқалы отырған командаларды ортаға шақырамыз. Қарсылыңыздар!

«Барыс» командасының ойыншылары: К.Мирошниченко, Д.Осадчий, А.Сергеева, А.Баубеков.

Команда капитаны: Клиновицкий Владислав.

«Алтай» командасының ойыншылары: Е.Колмакова, Е.Зобова, И.Клюйкова, Ч.Ташимов.

Команда капитаны: Алиев Магомед.

«Ақсу» командасының ойыншылары: А.Қасенова, О.Кумейко, В.Агаки, О.Емельянов. Команда капитаны: Ермакова Әсем.

- «Ғажап - ау! Атамекен ғаламат
Бір саған Тағдырымыз аманат!
Қымбатты даламыздай,
Сымбатты анамыздай

Айналдым сені-ай, атамекен-ай!»- деп ақындар жырлағандай, өз елін, өз жерін сүймейтін адам болмас, сірә! Қымбатты көрермен, қымбатты ойыншылар «Атажұрт» интеллектуалды этногеографиялық олимпиадасына қош келіпсіздер! Бүгінгі ойынды сарапқа салатын, әділ бағасын беретін әділқазылар алқасымен таныс болыңыздар.

- Ойыншыларға ойын тәртібін түсіндіріп өтейін. Ойын 4 кезеңнен тұрады. I кезең - «Өткел», II кезең - «Белес», III кезең - «Бекет», IV кезең - «Асу». Жеңген командамен «Жерұйықта» кездесеміз. Әр дұрыс жауапқа 10 ұпай беріледі. Қосымша көмек алуға болады. Қосымша көмек алған жағдайда 1 ұпай шегеріледі. «Өткелде» жинаған ұпайларыңыз «Алтын қорда» сақталынады. Ойын кезегін анықтау үшін капитандарды ортаға шақырамыз. (Сандықтан асық алады).

- Ойынның алдында туған жеріміздің тамаша табиғатына, қазба байлықтарына, облысымыздағы мақтан етерлік әлемге танымал өндіріс ошақтарына бір рет шолу жасап өтелік. Бұл сіздерге қиын сұрақтың жауабын табуға да көмектеседі. Экранға назар аударыңыздар! (Шығыс Қазақстан облысы туралы фильм)

- Сонымен, I кезең - «Өткел». «Өткелден» өту үшін капитандар 30 секунд ішінде бес сұраққа жауап беруге тиіс. Іске сәт! «Алтай» командасынан бастаймыз:

1) “Көпірлер көлі” деп аталған емдік қасиеті бар тұзды көл? (Алакөл)

2) Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан Республикасы тәжіндегі інжу-маржаны» деп атаған қай облыс? (Шығыс Қазақстан облысы)

3) 2001 жылы 17 маусымдағы Қазақстан Республикасы Жарлығымен құрылған ұлттық табиғат паркі? (Қатон - Қарағай ұлттық паркі)

4) Лениногор полиметалл қорғасын зауытында жұмыс істеген, соғыста Панфилов атқыштар дивизиясының құрамында болған, Кеңес Одағының Батыры, жерлесіміз Т.Тоқтаровтың туған жері? (Ұлан ауданы)

5) Ертістің оң саласы бойында су электр станциясы салынған өзен? (Бұқтырма)

- «Ақсу» командасы, кезек сіздерде:

1. «Қоңыраулы көл» деп аталған, облысымыздағы ең үлкен көл. (Зайсан көлі)

2. Аягөздің оң жақ жағасындағы “Таңсық” деген ауылға салынған кесене? (Қозы Көрпеш - Баян сұлу кесенесі)

3. Михаил Сергеевич Немцевтің туған жері? (Лениногор қаласы.)

4. Өскемен қаласынан шығысқа қарай 150 шақырым жерде орналасқан қала? (Зырян қаласы)

5. Қазақ халқының көрнекті ұлы жазушысы, «Абай жолы» роман -эпопеясының авторы М.Әуезовтің туған жері. (Бұрынғы Семей облысы, Шыңғыстау ауданы)

- «Барыс» командасына сәттілік тілейік:

1. Риддер және Зырян аудандары жерінде орналасқан қай қорық? (Батыс -Алтай мемлекеттік қорығы)

2. Өскемен, Павлодар, Семей арқылы ағып өтетін өзен? (Ертіс өзені)

3. «Мұзтаудың мұзбалағы» атанған жазушы Оралхан Бөкейдің туған жері? (Шыңғыстай ауылы)

4. 1949 жылы құрылған атом электр станцияларына отын, тантал және берилий өнімдерін өндіретін әлемдегі ең ірі

кәсіпорындардың бірі. (Үлбі металлургиялық зауыты)

5. 1949-1989 жылдары аралығында ядролық сынақ өткізіліп келген, қазіргі уақытта Ұлттық ядролық орталық болып саналатын қала. (Курчатов қаласы)

Сөз әділ қазылар алқасында, топ басшылар сайысы ұпайларын тақтаға ілу.

- Келесі кезең - «Белес». Әр командаға 2 сұрақ қойылады. Ереже бойынша ұпайы көп командадан бастаймыз. Экранға назар аударыңыздар. Ұпайы көп «Алтай» командасы.

1. Ұзындығы батыстан шығысқа қарай 2000 шақырымға созылып жатыр. Тау жүйесінің ең биік шыңы “Мұзтау” солтүстік батыстан оңтүстік шығысқа қарай Батыс Сібір ойпатынан Гоби жазығына дейін жан жаққа таралған. Бұл қай тау? (Алтай тауы)

2. 1820 жылы әскери қамал ретінде қаланың іргесі қаланды. 1939 жылы облыс орталығы болып бекіді. Мұнда өнеркәсіп орындары, қорғасын - мырыш, титан - магний комбинаты, су электр станциясы бар. Бұл қай қала? (Өскемен қаласы)

- Кезек «Барыс» командасында. Экранға назар аударыңыздар!

1. Қазақстандағы тоғыз қорықтың бірі – Алтай тауының оңтүстік - шығысында орналасқан. 1976 жылы жойылу қаупі бар табиғат байлықтарын сақтау үшін құрылған. Мұнда өсімдіктердің 700 түрі, құстардың 280 түрі және сирек кездесетін әр түрлі жануарлар да бар. Қызыл кітапқа енген жануарлардың түрлері кездеседі. Бұл қай қорық және қай ауданда орналасқан? (Марқакөл қорығы, Марқакөл ауданында орналасқан)

2. Алтайдағы ең биік шың. Қатын жотасында орналасқан. Шың 2 биіктен тұрады. Батысы 4440 мың метр. Шығысы 4506 мың метр. Гранит, гнейс, тақта тастан түзілген көптеген мұздақтар бар. Жалпы ауданы 70 кв.км. Бұл қай шың? (Мұзтау шыңы)

- «Ақсу» командасы, сіздерге сәттілік тілейміз.

1. Алтайдағы ең әдемі көлдердің бірі. Бұл көлдің тарихы мынадай: - Аңшы бұғыны атып жаралайды. Жараланған бұғының артынан ере келе, біраз жүрген соң бұғының буы бұрқыраған бұлақтың ортасында шомылып тұрғанын көреді. Соңынан бұл жер аңшының атымен аталып кетті. Судың құрамында кремний, көмірқышқыл тұзы, кальций, натрий бары анықталады. Бұл қай жер, қайда орналасқан?

(Қатон – Қарағай ауданында орналасқан, Рахман қайнары)

2. Шығыс Қазақстан облысындағы қала, аудан орталығы. Сауыр жотасының солтүстік батыс етегінде Зайсан көліне құятын Үйдене өзенінің оң жағалауындағы орманды-далалы белдемде орналасқан. Ең жақын темір жол стансасы - Жаңғызтөбе. Іргесі 1868 жылы Ресей мен Қытай елдері арасындағы шекараны межелеу кезінде қаланды. Аудан орталығы. Тарихтан Шеуешек пен Семейді қосатын керуен жолындағы Жемене қонысы есебінде де белгілі.

Бұл қай қала? (Зайсан қаласы)

Әділ қазылар алқасына сөз беріледі.

- Келесі кезең «Бекет». Бұл кезеңде әр командадан бір ойыншы асық таңдап, сол сұраққа жауап береді. Экранға қараңыздар!

1. Ең тұщы көл. Оның 1 литр суында 80 миллиграмдай тұз бар. Алтай тауының арасында орналасқан. Көлдің түсі көгілдір. Солтүстігінде Күршім тауы, оңтүстігінде Азу тау қоршап тұр. Бұл қай көл? (Марқакөл көлі)

2. Сақ дәуірінен сақталған тарихи ескерткіш. Бұқтырма өзенінің оң жағалауында Берел ауылынан оңтүстік батысқа қарай 7-8 шақырым жерде, таулы аңғарда орналасқан. Алғаш 1865 ж. Радлов, 1959 ж. Сорокин зерттеді. 1998 ж. Халықаралық қазақ - француз экспедициясы /жетекшісі З.Самашев/ қорғанды зерттеді. Қорғаннан бірнеше жылқы қаңқасы, әбзелдері, жылқы мумиясы, адам мумиясы, алтын

жалатылған ағаш әшекейлер алынды. Бұл қай қорған?

(Берел қорғаны)

3. Бұдан 200 жыл бұрын 1786 ж. кенші офицер тұңғыш көзін тауып, содан былай, соның есімімен аталып кеткен, полиметалл кен орындарын игеру ісі қолға алынды. Кен орны ашылған жерде қала пайда болды. Бұл қай қала?

(Лениногор қаласы)

- Сонымен, ақтық кезең - «Асуға» да келіп жеттік. Алдарыңызда 12 терезе тұр. Әр команда кез келген 2 терезені ашады, арасында ән сұрақ бар.

1. 1643 ж. 50 мың әскермен Жоңғар ханы Батур Ертістің бүкіл алқабын басып алды. Батур хан өзінің өкіметін нығайту үшін бекіністер салды. Ең соңғы бекініс 1646 ж. 7 шатыр болып балшықтан салынды. Кейін бұл бекіністің орнында қала пайда болды. Бұл қай қала? (Семей қаласы)

2. 1992 ж. Үлбі металлургия зауытында Республикалық Мемлекеттік кәсіпорын Қазақстан ақша сарайы құрылды. Оның тарихы 1991ж. Қазақстан Ұлттық валютасын шығарудан басталды. Ақша сарайы кәсіпорнының құрылысы көктемде басталды. Ең алғашқы теңгелер 13 қарашадан бастап шығарыла бастады. Бұл күн Қазақстан ақша сарайының туған күні деп есептеледі.

Осы ақша сарайы қай қалада орналасқан? (Өскемен қаласында)

3. Аңыз бойынша ертеде ауылға жақын тауда адам жегіш алып пайда болыпты. Ол күнде бір жас қызды жеп отырады екен. Кезек ұстаның қызына келгенде оған оның үш ағасы қарсы болып, қыздың орнына өздері барады. Алыппен болған шайқасты ешкім көрген жоқ. Шығысқа қарай қол ұстасып тұрған үш ағайындыны ғана көреді. Таң сәулесімен олар ғайып болады. Олардың орнына асқақ көкке ұмтылған үш бірдей тау пайда болады. Олар осы күнге дейін сол қалпында тұр. Бұл қай тау? (Үш ағайынды тауы)

4.1992 жылы 3 шілдеде табиғат байлығын қорғау үшін құрылған. Көлемі 56078 га. Шығыс Қазақстан облысының солтүстік - шығыс шекарасында орналасқан. Негізгі таулы жоталары: Линейск, Көксу, Иванов және Үлбі. Ең ірі көлдері Кедровка және Щербаковка. Мұнда сүтқоректілердің 55 түрі, құстардың 152 түрі, балықтың 5 түрі, саңырауқұлақтың 237 түрі, т.б. қорғалады. Қызыл кітапқа енгізілген өсімдіктердің 25 түрі кездеседі. Бұл қай қорық? (Батыс Алтай мемлекеттік табиғи қорығы)

5.Шұжықтың және қақталған өнімдердің 80 - нен аса түрін шығаратын, Швецияда өткізілген халықаралық көрмеде бриллиант жұлдызына ие болған, әлемге танымал ет комбинаты қай қалада? (Семей қаласында)

6. Риддер қаласынан 32 шақырым қашықтықта орналасқан. Батыс Алтай мемлекеттік табиғи қорығымен шектеседі. Экологиялық таза ауданда орналасқан. Мұнда табиғаттың алғашқы қалпы сақталған. Туризм саласындағы көшбасшы демалыс орталығы. Бұл қай демалыс базасы? (Климовка демалыс базасы)

- Сонымен, «Алтын қорға» жиналған ұпайларыңыз және жалпы ұпайларыңызды қосқанда қорытындысы мынадай:

«Алтай» - 120 ұпай, «Ақсу» - 100 ұпай, «Барыс» - 110 ұпай.

- Ақтық кезең - «Жерұйық». Ең көп ұпай жинаған «Алтай» командасы мына сұраққа жауап береді. Экранға назар аударыңыздар.

Марал өсірушілер ассоциациясы 16 шаруашылықты біріктіреді. Олар пантымен емдеумен қатар маралдың пантысынан жасалған өнімді де ұсына алады. Туристік бизнес саласында мүмкіндіктер бар. Бұл жердің табиғаты өте әсем, көркем. Бұл шаруашылық қай ауданда? (Қатон - Қарағай ауданында) Қосымша сұрақ: Алтай тауының етегінде орналасқан, 2001 жылы құрылған ұлттық паркі бар.

Зернебек ШІЛДЕБАЙҰЛЫ,
педагог-жазушы.

ЖЕТІ АТАНЫ ҚАЛАЙ ТАРАТЫП ЖҮРМІЗ?

Жуырда республикалық «Ана тілі» газетінде (№2 (1047), 13-19 қаңтар 2011 ж.) белгілі жазушы, этнограф, мәдениеттанушы Сейіт Кенжеахметұлының «Жеті атаны білуіміз керек» деген тақырыпта жазған мақаласы жарық көрді. Сөз жоқ, мақала өте орынды жазылған, бағыты дұрыс. Бұл мақаласында автор баспасөз беттерінде (оқулықтар мен оқу құралдарында, газет-жұрналдарда) жарияланып жүрген: а) 1. Ата. 2. Әке. 3. Бала. 4. Немере. 5. Шөбере. 6. Шөпшек. 7. Немене. ә) 1. Балаң. 2. Немерең. 3. Шөберең. 4. Шөпшек. 5. Немене. 6. Жүрежат. 7. Туажат тәрізді үлгілерде берілген тұжырымдардың мүлде теріс екенін нанымды түрде дәлелдеп, жеті атаны таратудың көңілге қонымды үлгісі ретінде өзінің мынадай: 1. Өзің. 2. Әке. 3. Ата. 4. Арғы ата. 5. Баба. 6. Түп ата. 7. Теката схемасын оқырмандар таразысына ұсынған.

Біз де сол көп оқырманның бірі ретінде оның жеті атаны тарату схемасын былай жөндегенді жөн көрдік: 1. Ата. 2. Бергі ата. 3. Арғы ата. 4. Баба ата. 5. Ұлы ата. 6. Түп ата. 7. Тек ата (ататек).

Бұдан төмендегідей ойлар мен тұжырымдар шығады: 1. Қазақ атаға бала мен әкесін жатқызбайды. 2. Осы жеті атаның бәрін қосып, оны «ата-баба» дейді. Тіпті, күйіп кеткенде, «ата-бабасынан» қайырып балағаттайтыны да рас.

Ал, Сіз қалай ойлайсыз, оқырман? Дұрыс таратып отырмыз ба әлде бұрыс кеттік пе? Егер қисық бұрылсақ, онда түзетер деген сенімдеміз.

Майра ОҚАПОВА,
Павлодар қаласындағы
№ 18 жалпы орта білім
беретін мектептің
қазақ тілі мен әдебиеті
пәнінің мұғалімі.

НАУРЫЗ – ЖЫЛ БАСЫ!

Мақсаты: - қазақ халқының ежелден сақталып, атадан балаға мұра етіп қалдырған салт-дәстүрін, наурыз мейрамының мәнін түсіндіру әрі дамыту;

- оқушылардың ойлауын дамыта отырып, ой-қиялын, өрісін, іздену негіздерін жетілдіріп кеңейту;

- оқушыларды ұлтжандылыққа, имандылыққа, инабаттылыққа, халқымыздың салт-дәстүрін қастерлеуге, сақтауға тәрбиелеу.

I жүргізуші: - Армысыздар, ағайын!

Бармысыңдар, халайық!

Наурыз тойын жұп жазбай,

Қошеметпен қарсы алайық!

Досқа құшақ ашайық,

Өлең-жырға басайық.

Қазақтың бір салты деп

Тойға шашу шашайық! (шашу)

II жүргізуші: - Уа, халайық, халайық,

Ақ сандықты ашайық,

Бұл мереке, бұл тойдың,

Жыр шашуын шашайық!

«Наурыз-думан» әні орындалады.

- Наурыздың 22-сінде Күн мен Түн теңеледі, қыс өтіп, көктем келеді. Тіршілік басталады.

І жүргізуші: - Наурыз – Новый год. Юнный странник!

Равноденствием весь осиян.

Он весны, обновления посланник-

Свой раскинул для всех дастархан.

II жүргізуші: - Наурыз мейрамы - өте ерте заманнан бері шығыс халықтары тойлап келе жатқан тұрмыстық мереке.

Ол парсы сөзінен аударғанда «жаңа күн» дегенді білдіреді.

І жүргізуші: - С давних времен у восточных народов существует праздник «Наурыз». Суть этого праздника – в единстве человека с природой. На Востоке Наурыз – начало нового года. В переводе с персидского «ноу» - означает «новый», «руз» - «день». В Казахстане Наурыз официально отмечается с 1998 года. Начинается он в ночь с 21 на 22 марта – во время весеннего равноденствия и длится 40 дней. Древний и любимый праздник обновления жизни, Наурыз отмечается ныне по всей республике широко и весело.

II жүргізуші: - Наурыз келді! Наурыз келді жеріме,
Шаттық сыйлап, бақыт сыйлап еліме!
Нұр шуағын мейірлене төгеді,
Көк аспанда Күннің көзі керіле.

І жүргізуші: - Возродись наш забытый обычай,
Пробуди нашу землю от сна.
Чтобы свой Казахстан возвеличить,
Новый день подари нам, весна!

II жүргізуші: - Құттықтау сөзі мектеп директоры Гамирова Елена Анатольевнаға беріледі.

- Құсайынова Гүлдананың орындауында «Домбыра» әнін қабыл алыңыздар.

Казахский танец в исполнении ученицы 6 «б» класса.

І жүргізуші: - Ілесіп Наурызбенен көктем жетсін,
Көңілін үлкен-кіші көкке өрлетсін!
Еңсесі көтеріліп ер-азамат
Ескі жылмен реніш, өкпе кетсін! -

дегендей, жаңа жылдарыңыз құтты болсын,

Ұлыс оң болсын, ақ мол болсын!

II жүргізуші: - Жиналдық Наурыз тойға бәріміз де
Үлкен, кіші, жасымыз, кәріміз де.
Қыдыр ата келеді, әне, бізге,
Қарсы алайық, халайық, шын көңілмен.

I жүргізуші: - На праздник наш пришел Кыдыр ата.
Он приехал нас поздравить,
Он приехал народ благославить.

Қыдыр ата кіреді.

Қыдыр ата: - Сәлеметсіңдер ме, балалар? Здравствуйте,
ребята! Наурыз құтты болсын!

Ау, аман ба, жарандар,
Алтын таңға қарандар!
Ерте жайнап атты таң,
Естіліп тұр шаттық ән.

Келе жатыр жылымыз,
Мейрамдаймыз мұны біз.
Халық сүйген мейрам бұл,
Қарсы алайық, тұрындар!

II жүргізуші: - Армысыз әлемнің алтын шырағы,
Күн-Ана! Төрлетіңіз!
Атар таңға, батар күнге тәу-тәу!

Күн-Ана: - О, қасиетті Жер-Ана! Саған бас иемін. Мен
сен үшін табиғат байлығына енген тау-тасыңнан, жан-
жануарыңнан бастап адам затына дейін қуаныш нұрын себу
үшін өзіңнің гүл көктемінді, Ару көктемінді шақырғалы
отырмын.

I-жүргізуші: - Жыр сыйлаған, нұр сыйлаған тіршілікке,
Құтты болсын қуанышың Ару-Көктем,
Шақыратын бәрімізді бірлікке.

Ару-Көктем: - Армысыздар, халайық,
Бармысындар, халайық,

Наурыз тойын жүп жазбай,
Жылда қарсы алайық.
Өшкен шырақ жағылсын,
Көктемнің әрбір таңы
Қуанышпен, жақсылықпен ашылсын!

Песня «Расскажите» в исполнении Бауыржана и Айгерим.

II жүргізуші: - Бүгін - Ұлыстың Ұлы күні! Ата-бабаларымыздың сөзімен айтсақ, «Ақ түйенің қарны жарылған күн». Ендеше Наурыз мейрамының салтанаты Наурызды шақырайық.

I жүргізуші: - Наурыз келсе, құт келгені, халайық,
Есік ашып шын жүректен,
Ел боп қарсы алайық!

Күн-Ана: - Зарыға күткен жаңа жылым да,
Наурызым келді-ау!

Наурыз батыр: - Сәлем, Анам - алтын Күн,
Нұр шуағы халқымның!
Ашық болсын аспаным,
Аман болсын жас-кәрің!
Жыл иесі - Жолбарыс,
Құт иесі - Жолбарыс,
Бақыт әкел еліме!
Құт-береке, молшылық
Дари берсін жеріме!

II жүргізуші: - Рахмет, сіздерге Қыдыр ата, Наурыз батыр, Күн-Ана, Ару-Көктем. Тойымызға келген қадамдарыңызға нұр жаусын!

- Айналайын балалар,
Жеп ішсін деп тамсанып,
Жеті түрлі дәм салып,
Наурыз-көже пісірдім. *(Көже құйылып беріледі.)*
Дәстүр бойынша көжені тауысып ішу керек.

I жүргізуші: - Ал, халайық, тұрмайық,
Әндетейік, жырлайық!
Ортамызды ашайық,
Ырыс тілеп бұл жылға,
Жырдан шашу шашайық!

II жүргізуші: - Шәкенова Нағима Мәжитқызының
орындауында «Көктем» әнін қабыл алыңыздар.

I жүргізуші: - Сыйлаған жандар атасын,
Тілейік қабыл болсын деп
Ақсақалдың батасын!

Ақсақалдың батасы: - Армысындар, жамағат!
Ұлыс оң болсын!
Ақ мол болсын,
Қайда барсаң жол болсын!

Ұлыс бақты болсын,
Төрт түлік ақты болсын,
Ұлыс береке берсін,
Бәле-жала жерге енсін!
Ұлы халқым тоқ болсын,
Уайым- қайғы жоқ болсын,
Қуаныштарың мол болсын! *Әумин!*

Пусть Наурыз принесет благоденствие!
Пусть этот год будет счастливым!
Желаю успехов во всех начинаниях!
Желаю плодородия нашей земле!

II жүргізуші: - Добрый праздник Наурыз,
Подари нам радость!
В нашей школе появись,
Детвору порадуй!

Сколько радости сегодня
Сколько света, новизны,
Здравствуй, праздник новогодний!

С появлением весны!

I-жүргізуші: - Наурыз құтты болсын,
Қуаныш, шат, күлкі болсын!
Төрт түлік ақты болсын,
Ұлыс оң болсын!

Бірге: - Аман-есен жетейік
Келер Наурыз тойына!

Бақытгүл БАСЫҒАРИНА,
Петропавл қаласындағы
Солтүстік Қазақстан
кәсіптік - педагогикалық
колледжінің оқытушысы.

НАУРЫЗ ТОЙЫ

Мақсаты: оқушыларды халықтық салт-дәстүрге баулу;
Шығыс халықтарының жаңа жылы - Наурыз мейрамымен,
наурызда жасалатын қазақтың әдет-ғұрыптарымен
таныстыру; Отанды, өз халқын сүюге, оның салт-дәстүрін
құрметтеуге үйрету.

Көрнекілігі: музыка, көрме, түрлі гүлдер, шармен
өсемделген.

Тойдың жүру барысы:

1-жүргізуші: - Құрметті әріптестер, қадірлі қонақтар,
оқушылар!

Ұлыстың ұлы күні құтты болсын! Наурыз күні қазанымыз
ортаймасын! Жаңа жыл шаттық әкеп, той тойлансын!

Наурыз – қазақша жыл басы, жалпыхалықтық мейрам.
Оны «Ұлыстың ұлы күні» дейді. Ұлыс – ел, халық дегенді
білдіреді. Наурыз күн жылынып, қар кетіп, жер көгеріп,

жан – жануарлар көктемнің қызуын сезіп, көңілденген кез. Мұнда шарап ішу, ренжісу сияқты жағымсыз әдеттерге қатты тыйым салынған. Тойға ат жарыс, палуан күрес, басқа да спорт бәсекесі, айтыс, түрлі ойындар мен көңілді жұмбақтар, ән, өлеңдер, наурыз жырлары айтылады.

2-жүргізуші: - « Наурыз мейрамы » – это новый год по восточному календарю, праздник весны и обновления. День весеннего равноденствия, когда продолжительность дня и ночи уравнивается. Этот праздник несет духовное тепло в каждый дом и объединяет людей, настраивает нас на ожидание перемен к лучшему, создает прекрасное весеннее настроение.

1-жүргізуші: - Ұлыс күнінің арнайы тағамы – наурыз көже. Ол қысқы соғымнан қалған сүр ет, езілген құрт, бидай (тары, күріш) сияқты жеті түрлі дәмнен пісіріледі. Бұл күні жұрт кәрі – жас, ер - әйел, бала – шаға демей, аттылы – жаяулы үй – үйді аралап, әлгі көжеден ішкен.

2-жүргізуші: - В этот день душа радуется, все плохое прощается, сердца распахнуты на встречу доброте и любви. Поздравляя всех с прекрасным праздником наурыз, мы желаем вам того, чего всегда желали люди друг – другу в этот день: здоровья и благополучия, мира и достатка, доброты и спокойствия в завтрашнем дне.

1-жүргізуші: - Казахский народ богат обычаями и традициями. Сейчас мы представим вашему вниманию один из известных обрядов «тұсау кесер» - «обрезание пут» (звучит песня)

2-жүргізуші: - Жылдың басы – Ұлыс күн,
Мерекесі қазақтың!
Жанарларда – жылы нұр,
Мейірімі ғажап тым!

Көптен күтіп аңсаған
Ұлыс күні – ізгі күн!

Қуанышпен қарсы алар

Ұрпақпыз ғой біз бүгін!

1-жүргізуші: - К нам приходит наурыз
В светлый день весений,
Всеми красками искрись,
Праздник обновления.

Чтоб царили мир и лад,

Был достаток в доме.

Ну а добрые дела

На земле - весомы!

2-жүргізуші: - Сегодня на празднике вас ждет самая
дешевая ярмарка, веселые спортивные соревнования,
интересные конкурсы.

1-жүргізуші: - Приглашаем вас принять активное участие
во всех конкурсах, вас ждут призы.

2-жүргізуші: - Первый конкурс называется «Знатоки
обрядов». На конкурс приглашаются 2 знатока обрядов
казахского народа. Между участниками на равном расстоянии
помещается приз. На каждый шаг участник называет обряд.
Кто вперед дойдет до приза, тот побеждает и забирает приз.

1-жүргізуші: - Наурыз жыры – Наурыз мерекесінде
айтылатын халық ауыз әдебиеті түрлерінің бір саласы. Жыр
- өлең осы күнге лайықталып, мадақтау, тілек, бата, әзіл
түрлерінде айтылады.

2-жүргізуші: - Очень многие из присутствующих умеют
и любят петь. Следующий конкурс - песенный. Желаящие,
просим на нашу сцену. Конкурс заключается в следующем:
участники по жребию выбирают слова песен, звучит
фонограмма, и мы слушаем замечательное пение наших
участников.

1-жүргізуші: - Наурызда ұлттық ойындардың маңызы
артады. Көкпар тарту, қыз қуу, жамбы ату, бәйге сынды
ұлттық ойындар ойналады. Тұлпарға мінген жас жігіттер

бәйгеде межелеген сызыққа жарыса келіп, бәйгеге тіккен сыйлықты қанжығасына жығып алады.

2-жүргізуші: - Праздник «Наурыз мейрамы» не обходится без спортивной борьбы. Вот и мы с вами проведем казахскую национальную игру - перетягивание каната, конкурс силачей.

1-жүргізуші: - Наурызнама - бұрын 8-9 күнге созылатын, халықтың ұлттық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары кеңінен қолданылатын ерекше үлкен жиын ғой.

2-жүргізуші: - Сейчас настало время танцевального конкурса. Приглашаем на сцену желающих участвовать в этом конкурсе. Конкурс состоит из трех этапов:

1. казахский танец;
2. русский народный танец;
3. современный.

1-жүргізуші: - Наурыздың өзіндік көрісу, амандасу рәсімі, өз батасы бар. Жұрт бір – біріне:

- Амансыз ба?
- Жас құтты болсын!
- Ұлыс оң болсын!
- Ақ мол болсын!
- Қайда барсаң, жол болсын!
- Ұлыс бақты болсын!
- Төрт түлік ақты болсын!
- Ұлыс береке берсін,
- Бәле – жала жерге енсін! - деп тілек тілейді.

2-жүргізуші: - Наурыз праздник – прощения – добро прощает зло. Это праздник милосердия. Он призывает людей к любви и прощению грехов и обид. Мы желаем вам мира, процветания, здоровья вам и вашим близким. Пусть в ваших домах будет всегда богатый дастархан, светлое небо над шаныраком, полная чаша и много гостей.

1-жүргізуші: - Наурыз мерекесі құтты болсын!

2-жүргізуші: - С праздником!

Қарлығаш ӘБІЛҚАЙЫРОВА,
Қызылорда облысының
Шиелі ауданындағы
«Көкшоқы» елді мекенінің №127 орта
мектеп-лицейінің қазақ тілі мен
әдебиеті пәнінің мұғалімі.

РУХЫ БИІК ЖЕҢЕШЕМ

*(Ұлы Отан соғысынан оралмаған жауынгерлердің
жарына арналады)*

Жымимайды бұрынғыдай женешем,
Қандай күйде жүргеніңді білем мен.
41-дің маусымында бас қосып,
Дәл сол айда қол бұлғадың жарға сен.

Жымимайды бұрынғыдай жеңешем,
Жарасып-ақ ағамменен жүруші ең.
Үйімізге самаладай әр беріп,
Сұлу жүзден нұр төгіле күлуші ең.

Жымимайды бұрынғыдай жеңешем,
Кейде онымен үлкендердей сөйлесем.
«Ораламын, күт!» дегенін ағамның
Медеу етіп жұбатамын кейде мен.

Кейде онымен үлкендердей сөйлесем,
Кейде сен боп әзіл айтып теңесем.
Қосылып ап кейде екеуміз жылаймыз,
Сосын қайта тіршілікті кеңесем.

Көрсетпеген жар кұшағын, қызығын,
Қатал тағдыр, тұзағың да тым ұзын.
Бар өмірін сағынышпен өткізген
Жеңгелердің кім жалғайды үзігін?

Тоқсанға да келді, міне, жеңешем,
Болар сені батырға да теңесем.
Жеті жаста жетім қалған кайныңды,
Күйеусіз-ақ жетеледің алға сен.

Он жетіде жесір қалған жеңешем,
«Батыр» деймін, неге олай деме сен.
Рухы биік, нағыз батыр осылар,
Кеудесінде ордені жоқ демесең.

Оралмады сүйген жары күткенде,
Қарайлады өткен менен кеткенге.
Осы жырым жеңгелерге арналды,
Естелік боп 66 жыл өткенде.

Деген екен

РЕДАКТОРҒА БАЗЫНА

Бір жылы Уәкеңнің жұмыссыз жүргенін естіп Қаратал аудандық газетінің сол кездегі редакторы Әли Ысқақбаев оны редакцияға қызметке шақырады. Уәкең келіседі. Бірақ тұратын баспананың қисыны келе қоймайды. сонда Уәкең:

- Қызметке келіп Әлиге,

Қонып жүрмін әр үйге, - деген екен.

(...Деген екен. Бесінші кітап. А., “Өнер”, 1993 ж., 33-бет.)

Бас редакторы - Зернебек ШІЛДЕБАЙҰЛЫ.

**“Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде –
Казахский язык и литература в русской школе” –**
ай сайын шығатын республикалық
ғылыми-педагогикалық журнал.

Құрылтайшы және шығарушы:

“Білім және Ғылым” жауапкершілігі шектеулі серіктестігі.

Жауапты редакторы – Гүлзия БОЛАТБАЙҚЫЗЫ.

Корректоры - Гүлзира ӨМІРБЕКҚЫЗЫ.

Компьютерде теріп, беттеген – Жанар СЕЙДУЛЛАҚЫЗЫ.

Қолжазба қайтарылмайды. Авторлардың мақалаларындағы ой-пікірлер редакцияның көзқарасын білдірмейді.

Журнал Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігінің Ақпарат және мұрағат комитетінде тіркеліп, оған 2005 жылдың қыркүйек айының 14-і күні Бұқаралық ақпарат құралын есепке қою туралы **№1402-Ж** Куәлігі берілген.

Басуға 22.04.2011ж. қол қойылды. Пішімі – 84x108 1/32.

Офсеттік басылым. Әріп түрі – Times New Roman.

Шартты басылым табағы – 8.0.

Есептік баспа табағы – 7.68. Таралымы – 1890.

Бағасы – келісімді. **ИНДЕКСІ – 75697.**

Мекен-жайымыз: 050009, Алматы қаласы,

Гайдар көшесі, 123-үй.

Бас редактордың қабылдау бөлмесі және

бөлімдер.....256-06-46.

Факс.....256-13-41.

Электрондық пошта: KazUlagat@mail.ru

**Басылатын жері – «Алматы - Болашақ» Акционерлік
Қоғамы.**

**РЕСПУБЛИКАНСКОЕ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ
ИЗДАНИЕ ТОВАРИЩЕСТВА С ОГРАНИЧЕННОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ “БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ”**

© «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде -
Казахский язык и литература в русской школе»,

№4, 2011 ж., 144 бет, Алматы.